

Ára: 900 Ft

Illusztráció: Herbszt László (Zalka Csenge Virág: Ritbizli a világ végén)

Magánszemélyeknek 25%, intézményeknek 40% kedvezmény.
Több mint 1500 cím – klasszikustól kortársig.

Minőségi gyermek- és ifjúsági irodalom
a Móra Könyvkiadótól – www.mora.hu

Mozgó világ

2019/6

6

Mozgó világ

2019/6

Farkas Zoltán tanulmánya • Nagy József Ókovács Szilveszterrel beszélget
• Judeofóbia, antijudaizmus, antiszemitizmus: Gábor György tanulmánya •
Gergely Ágnes és Aczél Géza versei •
Ficsku Pál prózája

Almási Miklós • Csengery Kristóf •
Csepeli György • Dalos György • Erős Ferenc •
Fáy Miklós • Gárdonyi László • Hargitai Miklós • Kende Péter •
Lángh Júlia • László Ferenc • Mélyi József •
Parászka Boróka • Pető Iván • Révész Sándor •
Vadas József • Végel László

**Kérjük, támogassa személyi jövedelemadójának 1%-ával
a Mozgó Világ folyóirat kiadását! Adószámunk: 19650414 2 41**

Mozgó-lexikon
A–Z

ACZÉL GÉZA 1947-ben született Ajkán. Költő, műfordító, kritikus. Legutóbbi könyve: *(szino)lira 2. Torzószótár. Aláaknáz–Ám* (2018).

ALMÁSI MIKLÓS 1932-ben született Budapesten. Esztéta, filozófus, az MTA rendes tagja, Széchenyi-díjas. Legutóbbi könyve: *Ami bennünk van* (2019).

CSENGERY KRISTÓF 1957-ben született Budapesten. Déry Tibor- és Szabolcsi Bence-díjas költő, zenetörténész, zenekritikus. Legutóbbi verseskötete: *Dalok könyve* (2012).

CSEPELI GYÖRGY 1946-ban született Budapesten. Szociálpszichológus, egyetemi tanár. Legutóbbi könyve: *Sors-húzó* (Ferenczi Borbálával, 2016).

DALOS GYÖRGY 1943-ban született Budapesten. Író, történész, publicista; 1995 óta Berlinben él. Legutóbbi könyve: *Tíz esztendő – Európai naplójegyzetek* (2016).

ERŐS FERENC 1946-ban született Zalaegerszegen. Pszichológus, egyetemi tanár, író. Legutóbbi műve: *Psziché és hatalom* (2016).

FARKAS ZOLTÁN 1952-ben született Budapesten. Bossányi Katalin-díjas újságíró, a HVG rovatvezetője. Legutóbbi könyve: *Hét szűk esztendő – A válságtól az önkénygazdaságig* (2014).

FÁY MIKLÓS 1964-ben született Budapesten. Szabadfoglalkozású kritikus, újságíró.

FICSKU PÁL Gyulai Csaba néven született 1967-ben Debrecenben.

1992-től publikál Ficisku Pál néven. Volt már utolsó népi író, lakossági író, jelenleg egy gyámügyi feljelentés miatt átláthatósági mellényű közhasznú írónak készül. Tizenhárom éve két könyvön dolgozik: „istenbácsi (új és újraírt történetek)”, „Csupaszcsga a bordásfalon (gerinctelen mesék)”. A Józsefváros közepén él. A Timi preszszó teraszán egy észak-jemeni menekült orvos barátja terasszistának nevezte.

GÁBOR GYÖRGY 1954-ben született Budapesten. Filozófus, egyetemi tanár. Legutóbbi könyve: *Múltba zárt jelen, avagy a történelem hermeneutikája* (2016).

GÁRDONYI LÁSZLÓ 1986-ban született Budapesten. Művészettörténész, esztéta.

GERGELY ÁGNES 1933-ban született Endrődön. Kossuth-díjas költő, prózaíró, esszéista, műfordító. Legutóbbi kötete: *Viharkabát* (2016).

HARGITAI MIKLÓS 1969-ben született Budapesten. 1994-től a lap bezárásáig a Népszabadság újságírója volt, Hevesi Endre-, Bossányi Katalin-díjas. A MÚOSZ elnöke. Legutóbbi könyve: *És bocskásd meg vétkeinket* (2018).

KENDE PÉTER 1927-ben született Budapesten. Aranytoll-díjas szociológus és politikai esszéista. Legutóbbi könyve: *1956 és ami utána következett* (2016).

LÁNGH JÚLIA 1942-ben született Budapesten. Újságíró, író, fordító. Legutóbbi könyve: *Macskák és férfiak* (2014).

LÁSZLÓ FERENC 1976-ban született Budapesten. Történész, kritikus. A Magyar Narancs belső munkatársa, a Revizor kritikai portál szerkesztője.

MÉLYI JÓZSEF 1967-ben született Budapesten. Művészettörténész, a Magyar Képzőművészeti Egyetem oktatója.

NAGY JÓZSEF 1968-ban született Budapesten. Újságíró, a 24.hu közélet- és véleményrovatának vezetője.

PARÁSZKA BORÓKA 1976-ban született Gyergyószentmiklóson. Bossányi Katalin-díjas publicista, író; Marosvásárhelyen él.

PETŐ IVÁN 1946-ban született Budapesten. Levéltáros, történész. 1990 és 2010 között az SZDSZ országgyűlési képviselője.

RÉVÉSZ SÁNDOR 1956-ban született Budapesten. Pulitzer-éremdíjas újságíró, a Népszabadság volt főmunkatársa, a HVG munkatársa.

VADAS JÓZSEF 1946-ban született Budapesten. Művészettörténész, egyetemi tanár. Legutóbbi könyve: *A magyar iparművészet története* (2014).

VÉGEL LÁSZLÓ 1941-ben született Szenttamáson (ma Szerbia). Kossuth-díjas író, kritikus. Legutóbbi könyve: *Két tükör között* (2016).

A borítót Váli Dezső tervezte.

Színes melléklet: Baranyai Levente munkái

Kedves olvasóink! Következő, 7–8-as nyári dupla számunk július 31-én jelenik meg. (A szerk.)

Farkas Zoltán	3	Bajnai és a köztársaság <i>Tanulmány</i>
Nagy József	15	Egy fekete játszhat sárga szerepet? – <i>Beszélgetés Ókovács Szilveszterrel</i>
Gárdonyi László	31	Madártávlatból <i>Baranyai Levente</i> festményeiről
Aczél Géza	36	(szino)líra <i>Versek</i>
Gergely Ágnes	38	Dedikáció, Egy régi templom <i>Versek</i>
Ficsku Pál	40	Házibuli az anyalyukban <i>Novella</i>
Gábor György	52	„Részben tájékozatlanságból, főként azonban rosszindulatból” <i>Tanulmány</i> (első rész)

Hónapló

Dalos György	68	Örömhír Vesztfáliából
Lángh Júlia	71	Klíma, dráma
Hargitai Miklós	74	Forduljon az Akadémiához!
Végel László	78	A diktátorok és a biometrikus karkötők
Parászka Boróka	81	Az utolsó katonazenekar

Reflex

Erős Ferenc	85	Rossz közérzet a (digitális) kultúrában
Kende Péter	89	Igazságból és hazugságból kevert szövet
Révész Sándor	92	Nemzeti közmeghasonlás

-ról, -ről

Almási Miklós	101	Entellektüelek leveleket írogatnak
Pető Iván	105	A liberális ügy
Csengery Kristóf	109	Klasszikusok és romantikusok
Csepeli György	112	A véres tartomány
Vadas József	115	Gömbszínház és Kockaház, avagy Bauhaus magyar módra
Mélyi József	119	Program a jövőnek
Fáy Miklós	123	Tele van bikaszarral
László Ferenc	125	Médiatörténelmet csinálók – Gáspár Győző és a Mi a vágyad, more?

Megjelent a

LENTUS Kft.

**Felcsuti Péter
Bojár Gábor
Kende Péter
Nyíri Pál
Szelényi Iván
és más magánszemélyek támogatásával**

2

Mozgó Világ 2019/június

negyvenötödik évfolyam

Főszerkesztő: P. Szűcs Julianna

A szerkesztőség tagjai: Erdély Gábor (a kuratórium elnöke), Barna Imre (vers, próza), Bogárdi Márta (lapigazgató), Bognár Róbert (kuratóriumi tag), Csák Csongor (kuratóriumi tag), Gárdonyi László (képzőművészet), Nagy Zoltán (jogász), Papp Aranka (gazdasági vezető), Pikó András (élő interjú), Rab László (olvasószerkesztő), Király Ágnes (asszisztens), Szűcs Péter (tördelőszerkesztő), Vitányi Iván (kuratóriumi tag).

Terjesztés: Magyar Lapterjesztő Rt. 1097 Bp., Táblás u. 32. Postacím 1388 Bp. Pf. 73.

A szerkesztőség címe: 1051 Budapest, Nádor u. 26. Telefon: 331-9393. E-mail: mozgo@mozgovilag.hu. Kiadja a Mozgó Világ Alapítvány. Adószám: 19650414-2-41. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága, 1008 Budapest, Orczy tér 1. Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél, e-mailen: hirlap.elofizetes@posta.hu, faxon: 303-3440. További információ: 06-80-444-444. Külföldön terjeszti a Batthyány Kultur-Press Kft. (e-mail: batthyany@kultur-press.hu; H-1014 Budapest, Szentháromság tér 6. Tel.: 201-8891). Előfizetési díj 1 évre 9000 Ft. Indexszám: 25604. Készült a Coradix Kft.-nél. HU ISSN 0324-4601

Szerkesztőségi fogadóórák: szerda 2-től 5-ig

Mozgó Világ-online: www.mozgovilag.hu

Számlaszámunk: Magyar Külkereskedelmi Bank 10300002-20323080-00003285

Bajnai és a köztársaság

Töprengések és múltidézés a Frontsebészet című könyv ürügyén

*„Egy kicsit úgy éreztem magam,
mint a vérzékeny ember a borotvagyárban.”**

Törvénybe zárva

Bajnai Gordon hamisított, ezt iktatta törvénybe 2011. október 19-én a magyar Országgyűlés kormánypárti többsége.

„A 2010 májusában hivatalba lépett nemzeti ügyek kormánya azzal szembesült, hogy az előző – Bajnai Gordon által vezetett – szocialista kormány költségvetésében hamis adatok szerepelnek. A költségvetési törvényben leírt főbb számok ugyanis egyáltalán nem feleltek meg a valóságnak: a 3,8%-os hiány valójában a 7%-ot is meghaladta volna. A nemzeti ügyek kormányának rendkívüli gazdasági intézkedéseket kellett meghoznia annak érdekében, hogy hazánk elkerülje az adósságválságot és a saját lábára álljon. Az első és a második gazdasági akciótervvel, a bankadó, a válságadó kivetésével, valamint költségvetési zárolásokkal, államigazgatási fizetési plafon bevezetésével sikerült stabilizálni a költségvetést és megteremteni a gazdasági növekedés feltételeit.”¹

* Lakner Zoltán – Pungor András – Szabó Brigitta – Faragó József: Frontsebészet. Egy év, egy kormány, egy forint. Telegráf Kiadó Kft., 2019, 218. o.

¹ 2011. évi CXXXIII. törvény a Magyar Köztársaság 2010. évi költségvetésének végrehajtásáról.

Ehhez még ma sem árt néhány megjegyzést fűzni. Mert vaskos hazugság. Attól nem lesz igaz, hogy évekig szajkózták, törvénybe iktatták.

Szocialista kormány? Nézőpont kérdése, hogy Bajnai Gordon ilyet vezetett-e. Ő maga „szakértői jelleű” kormánynak tekinti, amelyben a kulcsminiszterek párton kívüliek voltak, a program velejét pedig egy pártok felett álló, sokszínű közgazdászcsoporthoz állította össze. A Reformszövetség 2009 februárjában közzétett javaslatait példátlanul erős szakmai konszenzus övezte, csupán két elutasítást érdemelt ki. Az egyiket a Fidesztől, amely nem fedte föl, hogy mit tenne helyette. A másikat Gyurcsány Ferentől, aki a programban szereplő költségvetési kiigazítás társadalmi hatását „dermesztőnek” minősítette. Ám a Bajnai Gordon által áthangolt és meghangszerelt változatot valóban az Országgyűlés szocialista és szabad demokrata frakciója támogatta, példátlanul fegyelmezetten, és a kormányban több szocialista politikus is sertepertélt. A kulcspozíciókat azonban nem ők töltötték be.

Hamis adatok? Ténykérdés, hogy a Bajnai-kormány költségvetésében nem voltak ilyenek, bármit jelentsen is ez a törvényi passzus. Olyan érte-

lemben semmiképpen sem, hogy a hiány a 7 százalékos is meghaladta volna. Az akkor még valóban független Költségvetési Tanács változatlan feltételekkel készített kitekintése az előirányzott 3,8 százalékos deficit helyett 4,2 százalékos hiánnyal kalkulált,² a csekély különbséget évközi intézkedésekkel korrigálni lehetett volna. A Költségvetési Tanács egy gyermekkihordásnyi idővel később ki is érdemelte méltó jutalmát, a kormánypárti parlamenti többség megalázó módon elcsapta.

Aggasztó mértékű hiányt hivatalos dokumentumaiban az Orbán-kormány sem látott. A Matolcsy György által vezetett Nemzetgazdasági Minisztérium 2010 júliusában nyilvánosságra hozott egy elemzést az akkor kezdődő IMF-tárgyalások előtt, ami a költségvetési deficit néhány tizedszázalékos elcsúszását valószínűsítette. A megbeszélések végül 100 milliárdon feneklettek meg, ami kevesebb az akkori hazai össztermék 0,3 százalékánál.³ No és azon: az IMF-delegációt bőszítette, hogy a kormány a bankadót úgy hirdette meg, hogy nem konzultált volna vele. A bankadóról egyébiránt Magyarország másik fő hitelezője, az Európai Bizottság úgy vélekedett, hogy „akadályozza a növekedést és a hitelnyújtást”. Pontosan ez történt, fél évtizedig akadályozta mindkettőt. Középtávon többet ártott a bankadó, mint amennyit hozott a költségvetésnek. Ami pedig az Orbán-kormány első, a bankadót is tartalmazó akciótervét illeti, az akkori számítások

szerint nemhogy csökkentette volna a költségvetési kiadásokat, ellenkezőleg, összességében 80 milliárddal növelte.⁴

Visszatérve a Bajnai nevével összekapcsolt hamisításhoz, azt a maga sajátos módján Varga Mihály szintén cáfolta. Az általa vezetett csontvázbizottság 2010 szeptemberében lépett a nyilvánosság elé, és bár hosszasan sorolta, mely költségvetési címszavaknak nincs fedezetük – öt tucat ilyen tételig jutott –, azokat összegezve megállapította, hogy a deficit az Orbán-kormány évközi intézkedései nélkül a hazai össztermék öt százaléka lett volna.⁵ Az öt pedig nem hét, még kerekítve sem.

Amúgy Orbán Viktor kormányfő valamennyi nemzetközi szervezet előtt fogadkozott, hogy a deficit, bármi történjék is, nem lépi túl a 3,8 százalékot. Márpedig túllépte. Az Eurostat szerint 2010-ben az államháztartás hiánya 4,5 százalék volt. Azt viszont, minő meglepetés, nem iktatták törvénybe, hogy a deficitcél Orbán Viktor akcióterve és kormányának év közben hozott intézkedései miatt vagy azok ellenére nem teljesült.

Fenébe a részletekkel. A statuálás a lényeg.

A 7 százalékos hiány sztoriját a Fidesz berkeiben alaposan megtervezték, pompásan felépítették. Máig kikezdehetetlen része az orbáni kánonnak. Az első lépés az volt, hogy közvetlenül a 2010-es költségvetés végszavazása előtt, 2009. november 28-án 29 Fidesz-közeli közgazdász nyílt levélben fordult az országgyű-

² Költségvetési Tanács: Technikai kivetítés (2010–2014), 2010. március 25.

³ Farkas Zoltán: Magyar kormány kontra IMF és EU. Két pofon. HVG, 2010. július 24.

⁴ Farkas Zoltán: A gazdasági salátatörvény hatásai. HVG, 2010. július 17.

⁵ Gazdasági Tényfeltáró Bizottság: Jelentés az ország állapotáról 2010 nyarán.

lési képviselőkhöz, ne szavazzák meg a tervezetet, mert a Bajnai-kormány költségvetése rossz irányba viszi a gazdaságot, és mert a hiány alul van tervezve. Ezt hasonló tartalmú hirdetési kampány követte. Majd porhintés, egészen a 2010-es választásig. Utána pedig kettős beszéd. Befelé nyomták a szöveget, hogy a magyar gazdaság még a görögénél is rosszabb állapotban van, kifelé pedig fogadkoztak, hogy betartják a fiskális feyelmet, amire olykor a Bajnai-kormány költségvetési megszorításaiból hoztak példákat.

A vádaskodás vezérszónoka nemzetgazdasági miniszterként Matolcsy György volt, akinek azért volt szüksége a tódításra, hogy hitelesítse az évszázad lopását, a magánnyugdíjpénztári vagyron konfiskálását. Ekkor már egész vár épült hazugságokból, ígéretésektől (a tagok vihetik magukkal saját nyugdíjpénztári számlájukat az állami rendszerbe) és fenyegetésekből (aki a magánpénztárban marad, nem kap állami nyugdíjat). De ez másik történet. Nyoma is alig maradt, a dokumentumokat a netről igyekeztek eltüntetni. Az viszont örök időkre fennmarad, hogy a Bajnai-kormány meghamisította a költségvetést.

Az Orbán-kormánynak Bajnai Gordon válságkezeléséről mindössze ennyi mondandója volt.

Ezzel kezdődött el az a politika, amelynek lényege, hogy olyan hazugságokat kell kitalálni, amelyeket az is elhisz, aki mondja. Ebből nőtt ki 2012-re az IMF elleni kampány, majd a brüsszelezés, sorosozás, migránsozás, amire az Orbán-rendszer legitímációja épül.

Egyre messzebb a valóságtól. Egyre közelebb a törzsválasztók szívéhez.

Visszapillantó tükör

A nemzetközi pénzügyi válság 2008. október 9-én érte el a magyar piacokat. Nem a tornádó oldalszele, hanem maga a fősodor.⁶ Totális bizalmatlanság lett úrrá a pénzpiacokon, kül- és belföldön egyaránt. Öszeomlott a budapesti tőzsde, hatalmasat gyengült a forint, a magyar állampapírokat nem lehetett eladni. Gyurcsány Ferenc kormánya azonnal a Nemzetközi Valutaalaphoz fordult segítségért. Jól tette. Az IMF vezérkara akkor már tisztában volt vele, hogy reá hárul a globális válságkezelés veleje. Példátlanul gyorsan avatkozott be a folyamatokba, ma már látható, hogy valósággal szórta a pénzt. Ahová hívták, segített. Nem volt idő elhúzódo tárgyalásokra, szó sem volt már a korábbi szigorú feltételekről, titkolózásról. Szakértői csak a legalapvetőbb pénzügyi összefüggéseket mérlegelték, a fő számok betartását ellenőrizték. A vezérigazgató, a később botránnyos módon távozni kényszerült Dominique Strauss-Kahn globális mentónaszádót indított útnak. Az első kikötő Budapest volt.

Az IMF stabilizálta az államháztartás helyzetét, segítséget nyújtott a pénzügyi szektornak, csillapította a pénzpiaci feszültségeket. Csakhogy 2009 márciusában a válság újabb hulláma érte el az euróövezetet, azon keresztül Magyarországot, megint elszállt a forint árfolyama. A Gyurcsány-kormány egészen addig arra

⁶ Király Júlia: A tornádó oldalszele. Szubjektív válságtörténet 2007–2013. Park Könyvkiadó, 2019.

számított, hogy minimális visszaesés árán megúszható a krízis. Bár már háromszor is átdolgozták a 2009-es költségvetést, a fejlemények a legutóbbi változatot is elsodorták. Gyurcsány Ferenc folyamatosan hátrált, Bajnai Gordont idézve „a válsággörbe mögött haladt”. Egy súlyos interjúban, még miniszterként, Bajnai azt jövendölte, hogy radikális lépések nélkül olyan devizaválság következhet be, amely „tartós társadalmi, gazdasági szétesést okozna”.⁷ Azt viszont csak tíz évvel később, a *Frontsebeszet* című könyvből tudtuk meg, ami egyébiránt e sorokból kicseng: ezekben a napokban Bajnai ki akart szállni, mert megelégedte a vergődést, de Gyurcsány nem engedte el.

Szűk egy héttel később a miniszterelnök lemondott. Ezt követően hosszú, kiszivárogtatásokkal nevetéssé tett casting után Gyurcsány elfogadtatta az MSZP befolyásos politikusaival, hogy a pártban nem túlzottan kedvelt Bajnai Gordon vegye át a kormányzást. Gyurcsány Ferenc egy héttel később a pártelnökségről is leköszönt.

Így kezdődött a 410 napos miniszterelnökség kalandos története.

A köztársaság utolsó kormánya

Talán ha a szavazók tudták volna, hogy az utolsó. Talán nem adnak teljes hatalmat Orbán Viktornak. De nem tudták.

Bajnai Gordon sem tudta. Ha igen, akkor alakoskodott egy kicsit. Netán jobban iszonyodott a Jobbiktól, a Magyar Gárdától, az utcai harcosoktól, mint azoktól a fideszes politikusoktól,

akik kétségbe vonták kormánya legitimitását. Akik kerülték a társaságát, akikkel még sorsdöntő kérdésekről sem tudott konzultálni (olykor csupán Varga Mihály jelentett egyszemélyes kivételt). Akik meghazudtolták, megalázták, gágogó tüntetőket uszítottak rá.

„Több a hasonlóság a Fideszben és az MSZP-ben, mint e kettő és a Jobbik között. Igen, a hasonlóság az, hogy a Fidesz és az MSZP, akármennyire is tűz és víz, egyaránt demokraták gyülekezete. Pont. A szélsőjobb pedig – és most a Jobbik politikai haszonélvezőiről, vezető politikusairól s nem a támogatóiról beszélek – nem elkötelezett demokraták gyülekezete. Pont. Demokrata a demokratával fog össze az antidemokratikus törekvésekkel és erőkkal szemben. Ez a szabad demokráciák önvédelmének alapelve. A két nagy pártnak úgy kell megküzdenie egymással a kampányban, hogy ne a demokrácia legyen a vesztes. Ha a szélsőjobb a nevető harmadik, a másik kettő egyaránt veszített. Akkor a győztes is nagy árat fog fizetni a győzelemért. Nem a vetélkedés, nem a kemény verseny felfüggesztését kérem, illetve ajánlom önöknek, egyáltalán nem. Csak azt, hogy legyen egy téma: a szélsőjossal szembeni fellépés, amelyben összefognak, vagy legalább nem játsszák ki egymást egymás ellen. (*Taps az SZDSZ, majd az MSZP soraiban.*)

Én a politikai versenynek elfogult drukkere ugyan vagyok, de résztvevője már nem. Megtehetem tehát, hogy kimondjam azt, amit önök e kampány hevében talán nem engedhetnek meg maguknak: demokrata és hazafi Orbán Viktor is, demokrata és hazafi Mesterházy Attila is. Lehet, hogy csak ennyi a közös nevező. Lehet, hogy

⁷ Bajnai radikálisan lépne. Népszabadság, 2009. március 16. Szabó Brigitta interjúja.

csak ennyi – de ez közös nevező, és ez elég lehet ahhoz, hogy Magyarország legyőzze a szélsőjobb veszélyt.”⁸

Magyarország, mint szabad demokrácia, alkalmatlannak bizonyult az önvédelemre. Ami a gazdaságban igaznak bizonyult – hogy egy mindent elsöpítő erővel szemben egy mindent megállító akadályt kell állítani⁹ –, arra a politikában nem volt esély. Nem hagytak rá esélyt a győztesek. A vesztesek pedig kábultan szédelegnek azóta is.

A spekulációs támadásokat az IMF meghitele blokkolta. A demokrácia elleni támadást sem a szétesett, önsorsrontó, féltékenységi küzdelmekbe bonyolódott ellenzék, sem az alkalmi szerveződésekkel próbálkozó civil világ megannyi bátor bajnoka, sem Brüsszel nem tudta megfékezni.

Orbán Viktor nem a szélsőjobboldali veszélyt állította meg, hanem a margóig terjeszkedett. Olyan hatalmi piramist épített, amelynek széles a talpzata, a csúcsa viszont erősen jobbszélre dől. De nem borul fel, mert támasztékot talált Európa populistáiban.

Ami a szocialista és a liberális gondolatvilágban nem is oly rég még a tömegek számára is vonzó volt, politikai értelemben egy szemvillanás alatt semmivé porladt. Medgyessy Péter jóléti rendszerváltását megette az idő, nem sok jó sült ki belőle: eladósodás, majd megszorítási kényszer. A tíz évvel korábban elhunyt Liska Tibor bravúros nyelvi leleményével, az osztogatásra fosztogatás jött. Gyurcsány Ferenc a 2006-os választások előtt

országos kábítási hadműveletbe kezdett, adót csökkentett, nyugdíjkorrekciós programot hirdetett meg, féktelen iramú növekedést, ám tíz perccel az eskütétel után elismerte, hogy a költségvetés padlót fogott. Amikor pedig az őszi beszédet kiszivárogtatták, visszavonhatatlanul megbukott. Bár csalásban és ámitásban a mostani mesterkurzus művelőihez képest kics csoportos volt, ezt sokan azóta sem tudták megbocsátani. Óvatos és kompromisszumos reformterveit elsodorta a népharag, ezzel a hagyományos reformközgazdász mentalitás is kompromittálódott, ad acta került.

A válság nyomán a szabad választás liberális eszmevilágán diadalmaszkodott a biztonságigény, az öngondoskodásén az állami gyámkodás. A tudást legyűrte a hit. A katatónia.

Bajnai Gordon válságkezelése nemzetközi figyelmet keltett ugyan, eredményét a legfelső körök méltányolták, ám működése a honi terepen értelmiségi belügy maradt. A programot támogató MSZP-n mindvégig érződött a kényszeredettségek, a megszorításokat szintén megszavazó, olykor azokra rálicitáló SZDSZ a semmibe hullott. Maga Bajnai pedig végül nem is karaktergyilkosság, hanem karaktermészárlás áldozata lett: ellenfelei igyekeztek mindent elpusztítani, ami a személyével kapcsolatba hozható. Válságkezelésben részes társait kiszorították a közéletből,¹⁰ a nekik dolgozó

⁸ Bajnai Gordon felszólalása az Országgyűlésben, 2010. február 22.

⁹ A harctéri szanitéc nem finomkodik. Interjú Bajnai Gordonnal, *Mozgó Világ*, 2008. december.

¹⁰ A Magyar Nemzeti Bank korábbi elnöke, Simor András Londonban az Európai Újjáépítési és Fejlesztési Banknál kezdett új karriert. Megpályázott egy megüresedett igazgatói állást, és ma a pénzügyekért felelős első alelnök. Az egykori jegybanki alelnököket, Király Júliát és Karvalits Ferencet gyakorlatilag kitiltották a Szabadság térről, kiszorították a közéletből. Király Júlia az egyik legnagyobb európai bank- és biztosítótársaság, a belga KBC Group igazgatósági tagja, Karvalits a

munkatársak elhelyezkedését megnehezítették – mármint azokét, akik nem hódoltak be az új rezsimnek. A győztesek nem érték be ezzel, a cél a múlt teljes eltörlése volt. Amikor átvették a minisztériumi honlapokat, elárasztották őket OMG-kel. Oh my God, Istenem, micsoda rendetlenség. Egységes kormányzati portált hoztak létre, azon csak a propagandát nyomják. Olyan értékek váltak ekkor semmivé, mint a Pénzügyminisztérium 2000, azaz Varga Mihály első minisztersége óta valamennyi dokumentumot megőrző honlapja. Egy darab gazdaságtörténet. Eltűntették róla a leköszönő pénzügyminiszter, Oszkó Péter kormányváltásra készített, vastkos dokumentumcsomagját is. Bizonyára zavarta a Bajnai-kormány rágalmozóit.

Villámgyorsan más pályára állították Magyarországot.

8 Gyurcsány Ferenc nem vállalta Medgyessy Péter örökségét, nem is vállalhatta, mert a jóléti rendszerváltásnak nem volt fedezete; eladósodás lett a vége. Gyurcsány még Gyurcsány örökségét sem vállalta; 2006-ig fűt-fát ígért, majd fájdalmas stabilizációs politikát kezdett. Nem fog fájni, mondta. Fájt. Bajnai Gordon nem vállalta Gyurcsány Ferenc örökségét,

---

Wallis befektetési igazgatója. A pénzügyi felügyeletet a Bajnai-kormány működése alatt irányító Farkas Ádám 2011 márciusa óta az Európai Bankfelügyeleti Hatóság főigazgatója. A válság idején a pénzügyi stabilitás feletti örökösre alapított, kormánytól független Költségvetési Tanács elmozdított elnöke, a nemzetközi szaktekintély Kopits György ma a Woodrow Wilson International Center for Scholars munkatársa. A leköszönő Oszkó Péter előbb az OTP Banknál helyezkedett el, majd önállósította magát, kockázatitőkebefektetésre szakosodott. Bajnai Gordon a Campbell Lutyens pénzügyi tanácsadó cég globális tanácsadó testületének elnöke.

nem is vállalhatta, mert az a politika vastagon hozzájárult, hogy Magyarország a globális pénzügyi világ egyik legsebezhetőbb államaként sodródott a válságba. Fájni fog, mondta. Fájt.

Sem az osztogatásnak, sem a reformoknak, sem a válságkezelésnek nem maradt védelmezője. Az SZDSZ kimúlásával, Gyurcsány margóra szorításával a liberális értékeknek sem. Bajnai válságkezelését – és saját mundérja becsületét – Oszkó Péter ideig-óráig védte, pontos szavakkal, jó stílusban,¹¹ a külpolitikát pedig olykor Balázs Péter ugyanígy, ám az örökségnek parlamenti képviselője nem maradt.

Világképregények

Az orbáni kánon szerint Magyarország 2010 nyarán rosszabb helyzetben volt, mint Görögország, csak az IMF-hitel mentette meg. A Bajnai-kormány hibás válságkezelést folytatott, nem lett volna szükség megszorításokra; a kormány a hazai össztermék 83 százaléka ráugró államadósságot örökölt, és a hatalomváltás után új, másmilyen IMF-megállapodást kell kötni. (Kitérő: az államadósság 2008 végén a hazai össztermék 77,8 százaléka volt, ami 2009 végére a súlyos gazdasági visszaesés miatt 80,2 százalékra nőtt.¹² Csupán ennyit. Viszont Sziijjártó Péter és Kósa Lajos ostoba nyilatkozatai hatására 2010 júniusában elszállt a forint,¹³ ezzel az állam

---

¹¹ Egyszer Bajnai Gordonnal együtt is megszólaltak: „Bajnai–Oszkó: különadók és magánnyugdíj-einstand nélkül is teljesíthető lett volna a 2010-es hiánycél”. oszkopeter.blog.vg.hu/category/koltsegvetes/

¹² https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=sdg_17_40&plugin=1

¹³ Kósa megszólalt – hanyatlik a forint. Portfolio, 2010. június 3. Éves mélypontra lök-

devizaadósságának a forintértéke is megugrott, így hozták össze június végére a 83 százalék fölötti adósságot. Ők, és nem az elődeik.)

Bajnai változata szerint 2010 nyarán Magyarország már túl volt a válságkezelés nehezen, a kormány 1200 milliárd forintos költségvetési megszorítással akadályozta meg, hogy az államadósság számszerűen tovább nőjön. Tény, hogy a központi költségvetés adósságát sikerült is a 19 ezer-milliárd forintos sávban tartani, ám a visszaesés miatt a GDP-hez viszonyított arány, mint láttuk, tovább emelkedett. Helyreállították az ország iránti bizalmat, a forint visszaerősödött, ami 1,75 millió devizaadósnak jelentett mentőövet. Az állampapírok adóskockázati felára normalizálódott, Magyarország 2009 nyarán eredményes kötvénykibocsátással tért vissza a nemzetközi pénzpiacokra. A vártnál hamarabb beindult a gazdasági növekedés. A 20 milliárd eurós IMF–EU-hitelkeretből a Gyurcsány- és a Bajnai-kormány, valamint a Magyar Nemzeti Bank összesen 14,2 milliárdot vett igénybe, a többit utódaira hagyta. Nekik nem kellett, inkább a magánnyugdíjpénztári vagyron közel 3 ezermilliárdját vették el. Vagyis cirka 10 milliárd eurót...

A két érvelés, Orbáné és Bajnaié azonos hangerővel sem versenyképes egymással. Sikolyra gyenge válasz a suttogás.

A politikai csatatér veszteseinek térfelén azóta is csak kóvályognak az árvák.

Amikor két évvel később Bajnai Gordon megpróbált visszatérni a közéletbe, gyanútlanul megint csak a tények és az eszmék erejére épített:

közpolitikai alapítványa honlapján valóságos felvilágosító kurzust vezetett, programot gründolt, egyezkedett, alkudozott, magyarázta a mechanizmust, a költségvetés rejtelmait – és az egészbe belebonyolódott. Nagy zakó lett a vége. Második közéleti periódusát önkritikusan jellemzi.

„Azt gondoltam, játékos vagyok, de a végére azzal szembesültem, hogy játékszer lettem.”¹⁴

De a 2014-es bukással zárult kalandot a *Frontsebészet* kíméletesen kerüli.

Megszorítók és megszorítottak

A megszorítások miatt elátkozott Bajnai-kormány legtartósabb örökségét a megszorítások adják.

Lapozzunk csak bele a minap aktualizált konvergenciaprogramba! Van egy fejezete, amelyben azt kell kifejtenie a kormánynak, hogy a távolabbi jövőben mekkora költségvetési terhet jelent a társadalom előregedése a nyugdíj- és egészségügyi kiadások megugrása miatt. Ebből kiderült, hogy a teendők nagy része kipipálva: „számos parametrikus változtatás történt a nyugdíjrendszerben, amelyek nagymértékben csökkentették a hosszú távon felmerülő nyugdíj- és az egyéb időszerű-ellátásokból eredő terheket (...) Az intézkedések fő iránya a legjobb nemzetközi gyakorlatokkal összhangban és a várható élettartam emelkedését követve a korhatár emelése, a tényleges nyugdíjba vonulási korcentrum jelentős emelése és az indexálási szabály megváltozása volt.”¹⁵

Bár a nyugdíjkorhatár emelése nem tartozott az akut válságkezelési teen-

¹⁴ Frontsebészet, 251. o.

¹⁵ Magyarország konvergenciaprogramja, 2019–2023, 57. o., 2019. április 30.

dők körébe, a Bajnai-kormány rászán-
ta magát, mert bizonyítékot óhajtott
nyújtani, hogy a költségvetés távlati
fenntarthatóságára is ügyel. Így az-
tán „az irányadó öregségi nyugdíj-
korhatár 2022-ig fokozatosan 65 évre
emelkedik”.¹⁶ Magyarán, az elődje
döntésével a költségvetés fenntartha-
tósága mellett érvelő Orbán-kormány
utólag nyugtázta, hogy megspórol-
ták neki ezt a kényelmetlen teendőt.
Sőt tovább szigorított. Egyrészt – a
Nők40 kivételével – megszüntette a
korkedvezményes nyugdíj különfé-
le formáit, visszamenőlegesen is, így
a korábban megállapított korhatár
előtti nyugellátások helyébe szociális
juttatások léptek. Másrészt könyörte-
lenül kilökte a rendszerből azokat a
rokkantnyugdíjasokat, akik még nem
töltötték be a korhatárt. Harmad-
részt, a közszférában továbbszolgáló
nyugdíjasoknak választaniuk kellett:
vagy nyugdíjat kapnak, vagy fizetést.
Leszámítva Pintér Sándort. A korlá-
tozás a belügyminiszterre nem vonat-
kozott, amire ő kifejezetten büszke.
„Negyvenhat évig fizettem társada-
lombiztosítást” – vágott vissza egy
képviselői kérdésre.¹⁷

A Bajnai-kormány a kényszerű ta-
karékosság jegyében elvette a 13. havi
nyugdíjat, megváltoztatta az éves
nyugdíjkorrekció módját, bevezette
viszont a nyugdíjprémiumot, az utób-
bi 3,5 százalékos vagy ezt meghaladó
gazdasági növekedés esetén jár. Az
Orbán-kormány a 13. havi nyugdíjat
nem adta vissza, holott ellenzékben
még 14. havat is ígért; bár az is igaz,
hogy a nyugdíjak reálértéke a defláci-

ós esztendőkből – 2014-ben és 2015-
ben – nőtt valamelyest. A nyugdíj-
prémiumot 2014-ben (4,2 százalékos
növekedés mellett) és 2015-ben (3,5
százalékos növekedés) ellazsálta, de
2017-ben, a választásokhoz közeledve
észbe kapott. Azóta ajándék gyanánt
kifizeti azt, ami törvény szerint jár.
Ami pedig az indexálást illeti, nyíltan
átveri a nyugdíjasokat. Azzal kábítja
őket, hogy a nyugdíjak megőrzik ér-
téküket. Ez formálisan igaz, de a lé-
nyegyet tekintve nem; a keresetektől
ugyanis követhetetlen gyorsasággal
szakadnak le.

Nagyjából tíz évig a nyugdíjakat
évről évre a Medgyessy-kormány sza-
bálykönyve szerint részben az infláció,
részben a nettó keresetek növekedését
figyelembe véve emelték meg. Ez volt
az úgynevezett svájci indexálás. Ezen
változtatott a válságkezelés évében a
Bajnai-kormány, áttérve az infláció-
követő nyugdíjmelésre. Az Orbán-
kormány ezt a nevére vette, vívmány-
ként tálalja. Annak ellenére sem lazít
rajta, hogy felgyorsult a gazdasági
növekedés, és elszabadultak a bérek.
Bár a keresetek 2016 és 2019 között
több mint 40 százalékkal emelkedtek
átlagosan, a nyugdíjak csak cirka 10
százalékkal. Ha a kormány továbbra
is ragaszkodik ahhoz, hogy a nyugdí-
jakat csupán az infláció mértékében
pótolja ki – amit legfeljebb jól időzített
Erzsébet-utalvánnyal és ajándéknak
beállított bónusszal fejel meg –, akkor
néhány éven belül százezreket szegé-
nyít el.

Márpedig nincs megállás. A konver-
genciaprogram adatsoraiból kivilág-
lik, hogy a keresetek 2023-ig minden
évben 8 százalékkal nőnek, a nyug-
díjak viszont legfeljebb 3 százalé-
kal. Ez a lényege az alábbi öndicsé-
retnek: „A több lépésben bevezetett,

¹⁶ Uo.

¹⁷ Pintér Sándor válasza Dorosz Dávid kép-
viselői kérdésére. <https://www.parlament.hu/irom39/09505/09505-0001.pdf>

fokozatosan megvalósuló parametrikus változtatások az államháztartás nyugdíjrendszerrel kapcsolatos kiadásait az elmúlt években már jelentősen csökkentették, és a jövőben is relatíve alacsonyabb kiadásokat eredményeznek.”

A 2009-es megszorítócsomag más elemeit is prolongálta az Orbán-kormány. Például a Bajnai-kormány két évre, átmenetileg befagyasztotta a közzsféra béreit. Nagyjából hat év lett belőle, egyes munkakörökben még több. Az Orbán-kormány 2017-ig nem nyúlt hozzá a közalkalmazotti illetménytáblázathoz, akkor sem emelte, hanem három új, nagyobb összegeket tartalmazó fizetési fokozatot varrt hozzá. Szintén két évre fagyasztotta be a Bajnai-kormány a családi pótlékot. Ezt utódja azóta sem emelte meg, inkább a tehetősebb családokat segítő adókedvezményt terjesztette ki fokozatosan. A családi pótlék vásárlóereje tíz év alatt csaknem a harmadával csökkent. Az Orbán-kormány nem emelte meg a nyugdíjminimumot sem, az bő tíz éve 28 500 forint, és 2020-ig biztosan nem változik. Márpedig ez több szociális juttatás alapja, például a gyesé, amelyből 10 százalékos nyugdíjjárulékot is levonnak, az ellátás nettó összege 25 650 forint. A legszegényebb családoknál ez a fő gyermektámogatási forma.

Az önkormányzati támogatások megkurtítása szintén a Bajnai-csomag része volt, az Orbán-kormány ezen is jócskán túltett. Elvette az iskolákat, óvodákat, az egészségügyi intézményeket, és kormányzati engedélyhez kötötte, hogy az önkormányzatok hitelt vegyenek fel. A válság mélypontján, 2009-ben bő 1300 milliárd forintból gazdálkodhattak az önkormányzatok, az idén kevesebb mint 730 milliárdból.

Ha nincs számottevő saját bevételük, csak a megpántlikázott költségvetési forrásokra számíthatnak.

A megszorításokat az Orbán-kormány elátkozta, de megtartotta. Még akkor is, amikor dübörgött a gazdaság. Biztosra ment, bízott az irányított felejtésben.

Adósrabszolgák egymás közt

A Bajnai-kormánynak három haszthatatlan teendője volt. Ezek összefüggnek.

Egy: átvészelné a finanszírozási vészhelyzetet, az államét, a pénzügyi szektorét, az üzleti szféráét és különösen a háztartásokét. Kettő: visszaszerezni a befektetői bizalmat. Három: megállítani a forint gyengülését, lehetőség szerint visszafordítani a kurzust, hogy a devizaadósok a felszínen tudjanak maradni. Minden más ennek függvénye volt.

A válság hónapjaiban a gazdaságpolitika sikerét vagy kudarcát két pénzügyi mutatón lehetett lemérni: a külföldi hitelek kockázati felárán és a forint árfolyamán. Az előbbi azt határozta meg, milyen drágán juthat hitelhez a magyar állam – ha egyáltalán –, az utóbbin pedig 1,75 millió devizaadós sorsa múltott.

(Személyes kitérő: 2003 nyarán merő óvatosságból forintban vettünk fel lakáshitelt, tizenöt évre, abból a támogatott fajtából, amelynek alapjait az első Orbán-kormány idején Matolcsy György minisztériumában Hegedüs Éva dolgozta ki. Azért ezt választottuk, mert kiszámítható terhet jelentett. Maximális kamatozása – a banki költségeket is beszámítva – 6 százalék volt. A start idején még annyi sem, mert a nagy verseny miatt az egyik költségelemből a bank kedvezményt adott. Néhány év múlva az

ING munkatársa, akivel az életbiztosításom miatt kapcsolatban álltam, rám szállt, hogy térjek át devizaalapú hitelre, ha megteszem, havi tízezret nyerek. Hozott magával egy ügynököt a CIB-től, lepergették előttem a számításokat, s valóban, 2008 nyarán jóval olcsóbbnak tetszett a svájci frank alapú hitel. Megbeszéltük, hogy elkészítik a szerződést. Október közepén állítottak be, letették elem, írajam alá. Mondtam, most nem kéne, a múlt héten elszállt a forint, várjunk egy kicsit. Feldúltan távoztak. Délután találkoztam Török Lászlóval, a CIB vezérigazgatójával, elmeséltem, hogyan haragítottam magamra az ügynököket. Kifutott a vér a fejből: már leállítottuk a devizahitelezést – mondta –, bár kétségkívül nem vertük nagydobra. Ezen múltott, hogy a havi törlesztőrészlet nem a háromszorosára nőtt. Csupán néhány ezer forinttal lett több, amikor a hitelező bank a folyósítási díjat megemelte. Persze egyoldalúan. Ezzel együtt a kamatozás belül maradt a 6 százalékon. És persze minden évben megkaptam a levelet, mekkora összeggel támogatta az állam a kölcsönömet.)

A válságot megelőző években a forint és a deviza kamatkülönbsége, valamint a forrásbőség miatt feletébb olcsó devizaalapú hitelek bőséges kínálatán évről évre százezrek csábultak el. Annak eldöntését másra hagynám, hogy ebben mekkora szerepe volt a banki nyomulásnak, a jegybanki, pénzügyfelügyeleti mulasztásoknak, a lakásvásárlásokat ösztönző kormányznak és a kósza figyelmeztetésekre fittyet hányó Országgyűlésnek – vagy éppen az ügyfelek gyanútlanágának. Ezzel a Magyar Nemzeti Bank alelnöke, Király Júlia nézett szembe – önkri-

tikusan.¹⁸ Azt azonban megkockázatom, hogy ha az Egyesült Államok jelzálogpiaca nem omlik össze, és a fertőzés nem terjed szerteszét, akkor a magyar devizaadósok sok gyötrelmet megúsztak volna.

Nincs ha, vannak viszont nagyos is konkrét adósok. A Bajnai-kormány néhány pénzügytechnikai könnyítéssel kívül főleg azzal óhajtott segíteni nekik, hogy védte a forint árfolyamát. A Magyar Nemzeti Bank szintén erre, valamint a bizalom helyreállítására és a likviditás fenntartására törekedett.

Egy euró 2008 nyarán, amikor még javában tombolt a devizahitelezés, körülbelül 240 forintot ért. A pénzügyi válság kirobbanása után, 2009 márciusában – amikor Gyurcsány Ferenc lemondott – átlagosan 310 forintot, egy-egy napon még ennél is lényegesen többet kellett adni érte. Nem lehetett tudni, meddig gyengül, hol a határ. Rémisztő jóvendöléseket lehetett hallani, és nem csak laikus körökből. Ezek nem jöttek be. A Bajnai-kormány végnapjaira, 2010 márciusára az egy euró 267 forintos kurzusig erősödött vissza. A Kósa–Szijjártó-duó ostoba vagy szándékos nyilatkozatai után 280 fölé ment.

A háztartások döntő többsége svájci frankban adósodott el. Ahhoz viszonyítva a forint jobban gyengült, mint az euróhoz mérve, mert menedékvaluta-jellege miatt meglódult iránta a globális kereslet. A krízis előtt, 2008 nyári hónapjaiban 150 forinton állt a jegyzés, 2009 márciusában 203 forintot kellett adni egy svájci frankért, és még 2010 tavaszán is 186 forintot. Júniusban pedig 216 forintra ugrott az árfolyam, majd még tovább.

¹⁸ A folyamat leírását lásd Király Júlia: A tornádó oldalszele.

Hiába tért vissza a bizalom 2010 tavaszán a forintalapú magyar papírok iránt, hiába erősödött a forint, az Orbán-kormány nem méltányolta elődje erőfeszítéseit. Nem tekintette céljának az árfolyam védelmét. Nem hezitált, szinte azonnal leállította a devizahitelezést, viszont eltúrta, talán ösztönözte is a forint leértékelődését. Erre utalt a nemzetgazdasági miniszter, a Magyar Nemzeti Bank későbbi és idén újraválasztott elnöke.¹⁹ A növekedési fordulat „legfontosabb rejtett forrásának” titulálta, hogy 2010 tava-sza után „egy 20-30 százalékkal gyengébb forintárfolyam érvényesült”. Más kérdés, hogy ennek arányában nőtt valamennyi devizaadós tartozá-sa, az államtól a háztartásokig.

Megérte? Méltóztatna valaki végre kiszámolni?

Lehet, hogy a Kósa–Szijjártó-duó ezt a leértékelődést akarta kiprovokálni, amikor a magyar gazdaság helyzetét a görögéhez hasonlította? Ki tudja? Szemlátomást nem zavarta őket, hogy egyetlen hét alatt százmil-liárdokkal növelték a devizában el-adósodott családok terheit. Bravó.

Nehéz lenne vitatni, hogy a gyenge forint az exportőröknek nagy segítséget jelentett, és hogy ösztönözte a tőkeimportot. Kétségkívül szerepe lehetett a gazdaság élénkítésében. Csakhogy megrengette a devizaadós háztartások többségét. Százerek spóroltak a törlesztésre fogcsikorgatva, minden forintot megfogva. Nem költek, mert nem volt miből. Emiatt a belföldi kereslet zsugoro-dott, ami a közgazdasági álmosköny-vek szerint nem tesz jót a növekedés-nek. Bravó a négyzetben.

A gyenge forint meglódtította az ál-lamadósságot, ami 2010 végére kicsit tovább emelkedett. Megszorítás lett a vége. Széll Kálmán-terv, az oktatás, az egészségügy államosítása és kivé-reztetése. 2012-ben újabb recesszió.

A devizaadósoknak a választási kampányban beígért segítség pedig egyre késett. Az Orbán-kormány elő-ször a tehetős adósokat mentette ki a végtörlesztési törvénnyel, köztük saját klientúráját; ők kedvezményes árfolyamon (1 euró = 250 forint, 1 svájci frank = 180 forint) válhatták át de-vizaalapú hiteleiket forintra. Bószító, extra ajándék volt a gazdagoknak, kö-ztük sok országgyűlési képviselőnek. A végtörlesztés nyomán a forint tovább gyengült, vagyis aki nem élt a lehető-séggel, még többet bukott. Bravó a kö-bön. Számukra találták ki az árfolyam-gátat, amely mérsékelte ugyan a havi törlesztőrészt, viszont meghosszabbí-totta a futamidőt, azaz a hitel lejáratát a beláthatatlan jövőbe tolta ki.

A végső segítségnek 2014 novembe-rében a devizahitelek forintosítását szánta a kormány és a jegybank. A devizatartozást nem kedvezményes, hanem piaci árfolyamon (1 euró = 309 forint, 1 svájci frank = 256,5 forint) váltották át forintra. Ezzel voltaké-pen szentesítették, hogy a svájci frank-ban eladósodott háztartásoknak alsó hangon is 70-80 százalékkal többet kell törlesztés gyanánt fizetniük, mint amire a hitel felvételekor készültek. (Igaz, a mai árfolyammal még rosszab-bul járnának.) Némi gyógyírt jelentett nekik a bankok „elszámoltatása”: az egyoldalú szerződés módosítással oko-zott kár egy részének megtérítése.

Mindent összevetve, kilenc év kor-mányszás után sem csillapodtak a kedélyek. Sőt tovább bonyolódhat a helyzet. Egy perben az Európai Unió

¹⁹ Matolsy György: Egyensúly és növekedés. Kairosz Kiadó, 2015, 539. o.

Bíróságának főtanácsnoka a minap úgy vélekedett, meg kell vizsgálni, hogy a devizaalapú hitelek felvevőit az árfolyamkockázatról megfelelően tájékoztatták-e. Mert ha nem, akkor nem tisztességes az árfolyam változásának terheit teljesen rájuk hárítani.

Itt tartunk. A devizaalapú hitelek burjánzása az elmúlt csaknem két évtized legnagyobb drámája. A devizahitelezés megítélése pedig a legnehezebb pénzügyi dilemmája. Egyrészt a forint árfolyamát valószínűleg nem lehetett volna sokáig azon az erős szinten megtartani, ahová a Bajnai-kormány végnapjaira beállt. Másrészt feltűnő, hogy néhány évvel később valahányszor erősödésnek indult a forint, a jegybank tett valamit, hogy gyengüljön.

Azt a válság után aligha lehetett volna elkerülni, hogy a devizaadósokat kár érje. De nem mellékes, hogy mennyit buktak, mikortól és miért. Nagyon sokat, több menetben, és ebbe a forint gyengítése is belejátszott.

Ennek az árfolyam-politikának egy vitathatatlan nyertese azért van. A Magyar Nemzeti Bank, amely az árfolyamnyereségből létrehozta magánbirodalmát, a Pallas Athénéről elnevezett alapítványokat. Amit Király Júlia jogerős bírósági ítélettel felvértelve minősíthetett lopásnak.

„Tíz év adott már egy távlatot”²⁰
Valóban?

Ebben a nyelvi közegben, ahol a kormányzat monoton üzeneteit sajtóbirodalmának teljes kórusa harsogja, ahol a szöveg a szókapcsolatok mélységéig központosítva van, ahol nincs kibeszélés, csak benyalás, aligha van esélye az értelmes diskurzusnak. A Lakner–

Pungor–Szabó–Faragó-kvartett tett rá egy kísérletet, hogy valami ilyesmit elindítson. Tisztelet, becsület érte.

Még akkor is, ha a közérthetőség és az olvassmányosság érdekében a történetet itt-ott személyes kalandregényre csupasztították, nem mélyültek el a részletekben. Ez olvasói szempontból barátságos megoldás, de veszni hagytak egy sanszot: a komoly beszédét. Több meghökkentő részlettel is előállnak, például a romagyilkosságokról, a Fidesz behatolásáról az államapparátusba, árnyékkormányzásáról, az orosz nyomulásról, az amerikai aggodalmakról, de ezek csak felvillannak, taglalásuk vázlatos maradt. Itt-ott már-már áhítatos hangot ütnek meg, szükségtelenül és humortalanul. Viszsaüt rájuk, hogy Bajnai Gordon a vele készült interjúban nagyobb távolságot tartva tekint saját művére, mint ők.

Sebaj.

Bajnai Gordon 2009. április 14-től 2010. május 29-ig tartó kormányzásának sokféle megítélése van. Biztosan széles azoknak a táborra, akik a fideszes szövegeket befiflázták, őket aligha lehet a szerepükből kiközökenteni. Másrészt az is biztos, hogy Bajnainak szép számmal vannak tisztelői, értő hívei. És az is, hogy akadnak, akik csalódtak benne, elhagyatva érzik magukat. Többben pedig mindmáig azon tűnődnek, voltaképpen mit keresett a politika színpadán, netán idegenkednek az ő – baloldalon szokatlan – patetizmusától.

Bármit mutasson is a mérleg, nem lehet kétségbe vonni, hogy Bajnai Gordon pontosan betartotta, amit ígért. Nem hazudott, nem beszélt mellé, alázatosan viselte s viseli a rágalmakat. Törvényi megbélyegzését kéretik valamikor törölni. Talán majd egy következő köztársaságban.

²⁰ Frontsebeszet, 253. o.

Egy fekete játszhat sárga szerepet?

Ókovács Szilveszterrel beszélget Nagy József

– „Még bányászgyerekből is lehet balett-táncos, aki nem feltétlenül meleg, s a Jóisten legnagyobb igazságossága, hogy bárhova adhat talentumot. Művészt is – oda is, ahol se vezetékes víz, se telefon, se aszfalt, se tömegközlekedés, se közvilágítás. Onnan jövök én is.” Ezt ön válaszolta az Erkel Színház Billy Elliot című előadásából „áradó homoszexuális propaganda” miatt aggódó kormány napilap publicistájának.

– Komolyan a „buzizással” kezdjük az interjút?

– Azzal majd zárjuk. Kezdesnek inkább legyen az, hogy tényleg onnan jön, ahol „se vezetékes víz, se telefon, se aszfalt, se tömegközlekedés, se közvilágítás”?

– Gyerekkorom Veszprémje volt ilyen, legalábbis a város azon része, ahol felnőttem. A völgyben, a Séd parti utcánkban három ház állt, ezekben tényleg se telefon, se gáz, se közvilágítás, a vizet a szomszédtól kötöttük le engedély nélkül, és egy mellékmérrővel számoltuk elfelé. Földes utca a Méhes ma is, de a házai jobbára már nincsenek meg. Lámpa akkor talán négy volt benne, de a pislogó vagy épp kicsúzlizott körtéket évente ha cserélték. Ettől még paradicsom volt számomra a nagyszüleim világa, a nagy kert végében igazi patakkal, gyümölcsfákkal, veteménnyel, pincével és sok-sok csenddel. Háromtól tizenhárom éves koromig éltem ott.

– Mi az első kép, ami eszébe jut onnan?

– Egy nagy Yamaha harsonával gyalogolok be az utcába este, tök

sötét van, mindenütt túlbujánczott bokrok, fák és tócsák, de végül nem félek, mert ki a csuda bújna el itt, a világ végén.

– Csóróságba harsona?

– Az állam adta. A kádárizmus évtizedeiben rengeteg gyerek járt zeneiskolába, az opera és a balett tömeges megkedveltetése mellett ez volt az egyik jótétemény. Akkor most 100:2-re javítottak az elvtársak, de összességében még mindig elég rosszul jöttünk ki belőle.

– Hogyhogy harsona?

– Asztmám volt, anyukám a tudóm erősítése végett trombitálni küldött, ami olyannyira „jól” ment, hogy az országos hírű trombitatanárnő a következő év első óráján átkísért a különben szintúgy kiváló harsonatanárhoz. A sorsom így el is dőlt, aznap már új hangszerrel mentem haza. A Méhesben meg csak nézett a család, hogy kétszer akkora, irgalmatlanul alakatlan tokkal állítottam haza – az még Amati cső volt, a csehszlovák tömegipar terméke.

– Kik a szülei?

– Első generációs értelmiségi vagyok. Ezt néha magamnak is elmondom, hogy jobban értsem az ambícióimat... Anyukám iskolatitkár volt a helyi szakmunkásképzőben úgy negyvenöt éven át. Apám ügyes kezű, de italos szobafestő, húsz éve meghalt. Anyám hamar elvált tőle emiatt, lényegében így kerültünk abba a patakparti utcácskába, Rezi faluból a három gyerekük után a városba, az akkori megyeszékhelyre költöző

nagyszüleimhez. Az a ház most is áll, bár leromolva, talán a „Hitgyüli” vette meg, állítólag csarnokot építenek oda valahova.

– *Édesapja Kovács...*

– Kálmán! Én pedig Kovács Szilveszter Kálmánként láttam meg a veszprémi napvilágot.

– *Honnan szerezte az Ó-t?*

– Ha az ember után nem fizetnek tartásdíjat, nem látogatják, ha a saját apjától minimális érdeklődést sem tapasztal, nem különösebben ragaszkodik a névéhez. Apámnak még a haláláról is úgy értesültem, hogy a veszprémi kórházból telefonáltak. Hetek óta nem kereste senki, el kell temetnie valakinek. Akkor arra jutottam, mivel testvérem sincs, akivel „kovácskodhatnék” tovább, sőt, senkim sem él az apai rokonságból, minek maradnék együtt a leggyakoribb és számomra mégis idegen nevek egyikével.

– *Miért Ó?*

– Teljesen nem gondoltam megváltoztatni, maradjak azért a régi barátok számára felismerhető. Volt énekes, aki a „házi” jelzőt illesztette a neve mögé, de őt nem utánozhattam, testvérnek tűntünk volna. Pletykaszinten hallottam, hogy esetleg az Ómolnár név is hasonlóan keletkezett, mármint elillesztéssel. Gondoltam, ezt kipróbálom, kitöltöttem a belügyi nyomtatványt, s húsz éve így már annak is, hogy Ókovács lettem. Ez egyedi, nincs az országban más. Illetve csak a gyerekeim: ők született Ókovácsok mind a négyen. Viszont én már Kálmán sem vagyok, azzal a lendülettel maradtam egyetlen keresztnévnél. Azt hiszem, akkor esett le a tantusz, mit vesztettem azzal, hogy gyakorlatilag nem volt apám, s hogy ezzel a gyerekeim is ve-

szítettek valami fontosat, már jóval születésük előtt.

– *Hogyan lett fideszes?*

– Anyai nagyapám ferences rendházban töltötte a polgári iskolás éveit a Zala megyei Alsópáhokon, de szerencsémre végül nem állt szerzetesnek, hazahívták a szülei húszévesen Rezibe. Vallásos család igen szelíd feje volt, egy vegyesboltot és egy kocsmát működtetett a nővérével, ráadásul kalotozott, tagja volt a kisgazdapártnak, s a szecs kavágo által ledarált gyűrűsujja dacára megtanult orgonálni, a falu kántora lett. Ez a klerikális előélet az ötvenes években bőven elégnek bizonyult ahhoz, hogy kuláklistára kerüljön. Innen ered a família antikommunista attitűdje, nagybátyám járt ebben élen, ő is velünk élt a patakparton. Hétfőnként fél nyolckor bekapcsoltuk a sístergős Szokol rádiót, és hallgattuk az Amerika Hangját. Azért nem a Szabad Európát, mert az valahogy nem jutott le a völgybe. A rendszerváltás után már csak ezért is egyértelmű volt számomra, hogy a Fideszt választom.

– *Fidesz-tag?*

– Voltam. 1988 őszén, érettségi után pár hónappal léptem be, Szelenyi Zsuzsa vezetésével alapítottuk a veszprémi csoportot. Játszottam a Tabu nevű együttesben, a dobosunk, Muraközi Péter lett a legeredményesebb megyei Fidesz-szervező, engem is ő vitt a pártba. Az ő tömbjük lépcsőházában találkoztam Orbán Viktorral először, ennek harminc éve múlt, hihetetlen. Egyébként az is, hogy a '88. tavaszi botrányos, a fideszesek zaklatásával, házkutatással tarkított veszprémi egyetemi események közvetlen közelében voltunk végzős lovassysökként, de én végül

mindenből kimaradtam, mert zenélni vitt Brüsszelbe a harsonám... Pedig a Tabuval dalt is írtunk akkor az egyetemistáknak *Még egyszer* címmel.

– *Milyen stílusban nyomult a Tabu?*

– Volt egy csomó szerelmes nóta, hogyne lett volna, de áthallásos dalokkal is felléptünk, az egyik koncertünk meg a lemezprogramunk címe is Kelet-Zambia, a plakát egy fejet ábrázolt, a száján cipzár, ami Nyugat felé nyílik. „Rángatjuk a cipzárt a szánkron” – emlékszem, így nyilatkoztunk akkor az *Ötödik sebességnek* a Petőfin.

– *Az ma is aktuális lenne.*

– Hirtelen nem tudom, mire gondol, de persze, sokszor nem azt mondjuk, amit akarnánk. Viszont 1989-ben tényleg nem volt sajtószabadság.

– *Mikor lépett ki a Fideszből?*

– Nem kiléptem, csak eltűntem Győrbe. Nem vettek fel elsőre a zene-művészeti főiskolára, nem gyúrtam ki magam eléggé szolfézból gimnazistaként, úgyhogy újságot hordtam, és portás lettem a veszprémi konziban. Ez lett az első zenei állásom, és az is vicces volt, hogy amikor a sulis egyetlen telefonvonalán valaki „Szilvesztert” kereste, meg kellett kérdeznie a váltótársamnak, Terike néninek, hogy az igazgatót vagy a portást keresi-e, mert mindkettőnket így hívtak. De aztán a következő tanévre bekerültem Győrbe, onnantól meg csak a zene számított, a politikával annyit foglalkoztam, hogy négyévente leszavaztam, semmi több. Illetve a Zeneakadémián a '94-es szavazás előtti héten tüntetőleg felvettem az antik Fidesz-pólómat. És még az ugrik be, hogy ülök a Dohány utcai, második udvari, földszintes szoba-konyhában, és az ócskástól

vett, ütögetésre színes Blaupunkt tévén meghatódva nézem, ahogy 1998 tavaszán Deutschék fülig érő szájjal ülnek le egy hosszú asztal mögé a választás éjjelén.

– *Szűk egy évtized múltán visszapördült a politikához: 1998-ban, az első Orbán-kormány idején fejlesztési tanácsadó lett az oktatási minisztériumban. Mi az a fejlesztési tanácsadó?*

– Így hívják, amikor nem köztisztviselő vagy, hanem szerződéssel dolgozol a kormánynak.

– *Ki vitte be a minisztériumba?*

– Szájer József, aki szerencsémre szereti a barokk zenét. 1998 júniusában eljött egy Monteverdi-előadásunkra a kiscelli romtemplomba, utána beszélgettünk a fogadáson, meséltem neki a veszprémi kezdetekről, akkor ott velem is találkoztunk, mire megkérdezte, feltűnt-e nekem, hogy pár hónapja lezajlott egy választás, ahol nyert a Fidesz, és mivel káderhiány mutatkozik, számítanának rám művészeti vonalon. Ott rögtön megadta Próhle Gergely, az új kulturális minisztérium új közigállamtitkárának a számát, hogy hívjam fel, de persze csak egy teljes hónap múlva hívtam, vacilláltam, még nem bírtam elengedni az éneklést. Gergő azzal kezdte, hogy basszus, minden hely betelt. Végül egy ismerős révén az oktatási tárcánál próbálták ki: az európai ügyek főosztályán egy csodálatos intellektus, Kovács István Vilmos munkatársa lehettem, és a minisztert képviseltem az akkor divatos fejlesztési tanácsokban. Jegyzeteltem, tudósítottam, intéztem ügyeket, piciket. De már ekkor is mindent átszótt az Opera: Gergő édesapja ikonikus első fuvolistája volt a Háznak, Kovács István Vilmosnak az öccse pedig ma

is első fagottosunk, de zeneszerző is, énekeltem a dalait.

– *Két év múltán a miniszterelnöki kabinet parlamenti tanácsadójává emelkedett. Ez a titulus mit rejt?*

– A kormányfő szöveg-előkészítő csapatának tagja lettem. Paneleket írtunk, környezettanulmányokat végeztünk leendő beszédek helyszínén. Ment egy fő az őrezredtől, ment egy rendezvényszervező, plusz tőlünk valaki. Felkutattuk a helyi sajátosságokat, történeteket, emléktáblákat kerestük, mi emelhető be a beszédbe. Elég jól írtam mindig, sőt ekortájt indult a *Heti Válasz*, amelynek hosszú éveig több száz cikket szállítottam, de abban a két évben megtapasztaltam, milyen, amikor valaki sokkal jobb nálam: láthattam a karzatról, ahogy a teremszolga bevitte a miniszterelnöknek, teszem azt, egy azonnali kérdésre javasolt válaszomat, ő belepillantott, és kapásból sokkal jobbakat mondott. Ha jól dolgoztam, egy-két motívumot tán beépített a felszólalásába.

– *Kik írtak Orbánnak?*

– Volt köztünk néptáncos, angol szakos, magyar szakos, színész, teológus, később jogász, politológus is. Ehhez jöttem én, az operista. Életem igazán nagy élményeinek egyike volt, talán a többiek nem is érezték, mennyire.

– *Melyik Ókovács-panel futotta be Orbán kezében a legnagyobb karriert?*

– A szöveg-előkészítés mellett tovább énekeltem a Filharmóniával: diákelőadások, turné, mikrobusz, két énekes lány, egy zongorista, én pedig konferáltam, énekeltem, ez volt a mi Mozart-kommandónk, némi operaházi jelmezzel, kellékkal. Az évek során lenyomtunk úgy kétszáz

előadást. Az egyik fellépés Letenyén volt, marha korán érkeztünk. Őszi nap, romos kúriánál parkolunk le, gyönyörű kert, benne hatalmas platánfa, az alsó ágai kilométer hosszan nyúlnak ki vízszintesen, mint a beton. Előkerül a gondnok, kérdem a platánról, mondja, ötszáz éves a fa, az Andrássy–Szapáry-kúria pedig csak az ezerhétszáz éves második felében épült, vagyis a már akkor öreg platánhoz idomulva húzták fel a házat. Hónapokkal később, amikor az országértékelő beszédre készülünk, eszembe jutott a platánsztori s az, hogy a minket körülölelő Kárpát-medence is egy meghatározottság, amelyhez képest berendezkedtek az őseink. A gondolat bekerült egy országértékelő beszéd indításába, természetesen a miniszterelnök átformálta, de azért felsejlik belőle.

– *A Fidesz 2002-es veresége az Opera kommunikációs igazgatójaként érte. Hogyan került oda?*

– Már korábban, a háromhetenkénti ülésezéssel csökkent a munkamennyiségem a parlamentben, plusz lecsengtek a millenniumi zászlóátadások, amin szintén sokat dolgoztunk. Ismerve az előéletemet, Rockenbauer Zoltán akkori kulturális miniszter kért tőlem egy tanulmányt európai operaházak összehasonlításáról. Megírtam, és amikor 2001 nyarán Szinetár Miklós mandátuma lejárt, kellett az új emberek. Hívtak, mentem. Az Operához tartozó Erkel Színházban kellett felügyelnem gyártási folyamatokat, szerveztem projekteket, utaztam a társulattal Japánba, és elkezdtük előkészíteni Kesselyák Gergellyel az Erkel valamiféle vegyes profilú új életét. Ám hogy 2002-ben elbuktuk a választást, Görgey miniszter vissza-

hozta Szinetárt és Petrovics Emilt, akik a várakozásnak megfelelően kitétek mindenkit a felső vezetésből, engem viszont Miklós meghagyott.

– *Hogyhogy?*

– A japán úton kicsit megismertük egymást, egyszer korábban interjúztam is őt a Kossuthon a *Così fan tutte* operafilmjéről. Megkedvelhetett valamennyire, így a szoci érában is dolgozhattam, ha nem is háborítatlanul, de három éven át.

– *Közben, még 2002 végén bekerült az akkoriban induló Hír TV-be.*

– Igen, művészeti műsort vittem *ARTéria* címmel.

– *Mondják, hogy Borókai Gábornál könyörögte be magát.*

– Bekönyörögtem? Ugyan! Ősszel futottam vele össze az Operánál, emlékszem, hosszú kabátot viselt, beszélgettünk a hidegben, hogy ki mit csinál. Említettem neki, olvastam, hogy tévét szervez, s kérdeztem, nincs-e szüksége művészeti műsorra. Azt felelte, de, lehet, hogy szüksége van ilyen emberre. Ez talán nem számít bekönyörgésnek.

– *Szerette a tévét?*

– Fantasztikus nyolc év volt az is. A tévénézés-rádiózás-cikkírás nekem van kitalálva – ezt még sose mondtam így ki, de az ötvenedik évem, lám, ehhez is hozzásegít. Tehát fél évszázada vagyok immár szereplős típus. Egész kicsi koromtól dolgozik bennem az exhibicionizmus, emlékszem, hogyan lökdöstem félre a többieket anyák napján az oviban, hogy én mondhassam a verset.

– *Soha semmi szorongás, izgulás?*

– Még énekesként, külföldi beugráson, izgultam néha nagyon, vannak történeteim hátsófalú infarktusszerű esetekről, de igazából sosem jelentett problémát nyilvánosság elé állni.

– *Tévésként bekerült a Fidesz kulturácsináló csapatába.*

Ez erős túlzás. Számos fideszes járt a műsorba, köztük az akkor erős felszálló ágban lévő, az első ciklusban a Miniszterelnökség tájékoztatói főosztályvezetőjeként dolgozó Navracsics Tibor, aki szintén vesztéremi: jóba lettünk, habár odahaza sohasem találkoztunk korábban. Rajta keresztül jutottam a Jobbklikk nevű bloghoz, írtam oda is egyet vagy kettőt, elbűvölt az ott gyülekezők intellektusa, mint az Ufi/Reakció környékén is. És volt még persze a *Heti Válasz*, melynek hasábjain Szilver Ottó anagrammával aláírva politikai cikkeket, krockikat is elkövettem, aztán amikor Borókai Gábor utóbb átvette az utolsó ív publicisztikáját, rá kellett döbennem, hogy nem áll jól nekem ez a műfaj.

– *Melyik a legemlékezetesebb cikke?*

– Megszokhatatlanul fura, hogy néha felbukkan egy-egy tizenöt éves írásom a neten... Talán az *Isten Szekere* című jut eszembe a szocialista Szekeres Imréről, aki még jóval a rendszerváltás előtt, tán 1984-ben, városi tanácselnök-helyettesként utazott velünk, az úttörő fűvőszekerekkel Finnországba nehezékeknek. Egyik nap – Szent Iván volt, vakító fehér éjszakákkal – úgy bevodkáztak a szaunában, hogy mindenkivel letegeződtek, anyaszült meztelenül kirongyoltak az ott lévő tengerszembe, s futás közben Szekeres azt üvöltötte a sauna mellett ácsorgó zenekar leánytagjainak, hogy „szivasztok, csajok, máskor nagyobb”. Na, ezt az élményt írtam meg a *Válaszban*.

– *Büszke rá?*

– Nem szégyellem, bár nyilvánvalóan vidám cikkféle is akart lenni,

így ez a sokéves eset inkább adoma, nem földrengésszerű leleplezés.

– *Mit szólt Szekeres Imre?*

– A 2006-os választás éjszakáján a Köztársaság téri pártházba delegált a HírTV. Egyik interjúalanyomnak Szekeres Imre ígérkezett, és ezt nagyon megbecsültük, mert amúgy nem szerettek szóba állni velünk a kormányoldal tagjai. Odajött, s míg vártunk a műholdas jelre a stábbal, említettem neki, hogy mi régen tegeződünk, még hozzá Rovaniemiben, Veszprém testvérvárosában. Azonnal kapcsolt, s csak annyit mondott: „Szóval te voltál? Erről még beszélünk.” És akkor megkaptuk a műholdat...

– *És? Beszéltek utóbb?*

– Lement az interjú, elköszönt. Az Erkelben megfordulva ma is gyakran eszembe jut, hogy ott a téren micsonda euforikus hangulat uralkodott: Gyurcsány dobálta kinn a narancsos buktát. S a folyosón is ment a haddelhadd: a felettünk lévő elnöki emeletre úgy vágytak a tolongó talpas szocik, mint mások a mennyországba. Szekeres, a kiválasztottak egyike is ott tűnt el a szemem elől, sose beszéltünk többet. A lényeg, hogy nem igazán szerettem meg a publicisztikáírást, illetve ezt a krokis, kényyszeresen beszólós módot. Ahogy a II. János Pál pápa téri mai romhoz képest a Köztársaság téri pártház, úgy a politikai publi is történelem már a számomra. Viszont legalább ezer rádió- és zenekritikát írtam ezután nyolc-tíz lapnak, és ezt a fonalat még szívesen felvenném egyszer.

– *A Duna TV vezérigazgatójaként 2010-től nem szorult rá az ilyes kulimunkára. Ez az ugrás hogyan jött össze?*

– Valamelyest benne volt a levegőben, többen közülünk szóvivők, sajtó-

főnökök lettek, nyolc év ellenzéki lét után, kétharmaddal sok változásra volt igény és esély is – ezen nincs mit csodálkozni, időnként intézményekhez kerülnek a sajtómunkások is. Nem túl közismert, de miután még 2005-ben a minisztérium megelégette, hogy a Hír TV-nek is dolgozom, és mennem kellett az Operától, utánam Bánó András irányította a sajtóügyeket, közben végig napkeltézve... Amúgy azzal indult a dunás karrierem, hogy Wermer András temetésén pedig hátra vert két vezető fideszes, hogy találkozzunk. Találkoztunk is, mégpedig azért, hogy megmutassák a közmédia átalakításának tervzetét.

– *Ki verte hátra? Orbán?*

– Nagyon tiszteltem Andrást, de felvételem volt, még Óbudán belül se értem oda időben, utolsó voltam a kondoleáló sorban, addigra a vezérkar távozott. Két fontos háttéremberrel tárgyaltam, lényegtelen a nevük. Kérdezték, vállalnám-e a kulturális televíziós munkát, azonnal igent mondtam. Eltelt pár hónap, lement az önkormányzati választás, már azt hittem, más a befutó, amikor szóltak, hogy pályázzak. Talán a méltányos riporter munkám, talán a rokonszenves kulturális elképzeléseim miatt, nem tudom, de ellenzéki kurátorok is szavaztak rám.

– *Egy évet töltött a Dunánál, kirúgott ötszáz embert.*

– Csak a Wikipédia nevezi elbocsátásnak, ami történt. Pár kollégát valóban végleg kivettem, ekkora cégnél ez nem meglepő, egész egyszerűen a vezetőváltás során nem lehet társak nélkül dolgozni, és az sincs rendben, ha duplikációk jönnek létre az álláshelyeken. A 2011. január elsején érvénybe lépett médiatörvény erejénél

fogva az említett ötszáz munkaválaló a részleges jogutód MTVA-hoz került, nem utcára. De én nem a Wikipédia vagyok, számomra jó pár kulturális hangsúly elhelyezése és egy új, töményen kultúrát, művészetet sugárzó csatorna megalapozása jelentette a Dunát.

– *A dunás kanyar után 2011 augusztusában visszatért az Operához, előbb kormánybiztos lett, aztán főigazgató. Ez hogy jött?*

– Június óta üresen állt a poszt, augusztusban írtam a miniszterelnöknek két-három oldalt arról, szerintem mit kellene tenni a reménytelen helyzetbe sodródó intézménnyel.

– *Szólt valaki, hogy most kell bejelentkezni az állásra?*

– Nem, és nem is fentről invitáltak. Exkollégák szóltak, hogy már a második megbízott főigazgatót jelölték ki belülről, aki csak tíz napra vállalja a munkát. Dunás vezetőként az indulófélben lévő kulturális adón járt az eszem, nem különösebben vágytam az Operába. Viszont zavart, hogy a nekem oly kedves intézményben botrányos körülmények uralkodnak, nincsenek szerződötve az énekesek, miközben nyakukon az évad. Érdeklődni kezdtem, és amint leültem egy akkori államtitkárral ebédelni, azonnal megírta a *Népszabadság*, hogy én is pályázom. Innentől már mindegy volt, megírtam hát a levelet, és Szijjártó Péter, aki tán kabinetfőnöke volt akkoriban Orbán Viktornak, hamarosan hívott, és a miniszterelnöknél találtam magam, két órán át beszélgettünk. Európai szintű intézményben gondolkodott, V4 felett, Bécs alatt, tetszett ez a reális, persze, így is épp elég feladatot jelentő pálya. Egyetértett azzal, hogy az Operaház elodázhatatlan felújí-

tása alatt az Erkel Színházban kell folytatni a munkát, ahhoz viszont ki kell azt nyitni, hisz Hiller Istvánék bezárták – ez számomra afféle feltétel volt, különben nem hiszek az egész értelmében, mármint hogy magyar adófizetői pénzből külföldieknek szolgáltatunk nyomott áron összművészetet. Három nap gondolkodási időt adott péntek délután, de már hétfő reggel hétkor el kellett találnom a helyes választ... Persze, a feleségemnek lett igaza, aki még emlékezett a korábbi operás periódusra, és a becsvágyam számlájára írta. Pedig mennyivel békésebb életünk lehetne, ha inkább csinálnám az új csatornát, a *DunArtot*.

– *Ami végül el sem indult.*

– Kétségtelen, a távozásommal leállt néhány évre a dolog, de 2016-ra M5 néven csak tető alá hoztak valami hasonlót.

– *Az Opera élére nem jelentkezett be önön kívül más?*

– Nem tudok róla. Másfél évvel később viszont nyílt pályázat volt, öt-hat jelentkezővel.

– *Hallani, a fideszes parlamenti képviselő, Gulyás Dénes operaénekes is ambicionálta a posztot.*

– Dénes? Tényleg? Nem tudtam róla. Őt kifejezetten szeretem.

– *Tényleg?*

– Nagyszerű tenorista, energia-bomba! Ferencsikkel készített szólólemezt sűrgettem CD-n kiadni, szép szerepeket énekelt az elmúlt években is nálunk, többször unszoltam továbbiakra, hiába. Kossuth-díjra az Opera terjesztette fel, amit már különben rég megérdemelt volna, de parlamenti képviselőként megkapnia mégse lett volna elegáns, és tudom, hogy ezt ő maga is így érezhette.

– *Állítólag nagyon megbántódott.*

– Nem hinném, hogy ez pont így lenne, velem legalábbis sosem érezte. Dénessel kapcsolatban arra emlékszem, hogy amikor a szocialisták bezárták az Erkelt, ültem a Hír TV-ben, néztem a parlamenti közvetítést, pont ez a téma, interpelláció, láttam Dénest a padsorban, na, mondom, te jössz, de nem ő szólalt fel, hanem a mögötte lévő sorból Gyimesi Endre, az akkori zalaegerszegi polgármester. Én meg nem értettem semmit, pedig valószínűleg csak arról volt szó, hogy ne Gulyás személyes ügyének tűnjön az, ami valójában országos kulturális hozzáférési problémát generált. Egyébként meg létezik olyan szituáció, hogy a szimpátia nem teljesen viszonyos, több ilyen is van szerencsém folyamatosan átélni, nem probléma.

– *Két éve zajlik az Operaház felújítása. Az eredeti átadási határidő 2019 szeptembere volt, de még most sem látni a munka végét. És azt sem, mennyi lesz a számla. Eleinte 14 milliárddal tervezték, majd huszonegygyel, aztán még többről szóltak a hírek.*

– Sose volt 14 milliárd, valaki a sajátban elhibázta az összeget, s azóta ezzel szembesítenek, mert ez a legkisebb szám. Az első előkészítő kormánydöntés 2015-ből való, a 2016-os alapszöveg pedig bruttó 24 milliárddal számol. Az is okozhat zavart, hogy az Operaház korszerűsítése önmagában két nagyberuházás, és nem amiatt, mert a Hajós utcai tizenkét szintes Üzemházunk is tokkal-vonóval benne van, hanem azért, mert a színpadtechnika önmagában csaknem tízmilliárdos összeg, a bontási-építési projekt pedig 14 milliárdos büdzséből indult ki, viszont nyilván

2015-ös mérnökárákon. Itt már a legtöbben ledobják a láncot.

– *Ön ötvenet mondott a minap. Az már a legvége?*

– Lehet kicsit kevesebb is, több is. Ha a kormány az úgynevezett történeti felújítás vagy a tervező által sulykolt Ybl-program mellett dönt, amit mi nem erőltetünk, akörül lesz. Megjegyzem, a berlini Staatsoper nyolc éven át újult meg, és 122 milliárd forintnyi euróba került, pedig kisebb, mint a mi épületünk, tehát nem pont az összeg hihetetlen, csak számunkra az Operaház nem csupán műemléki márvány meg bársony, hanem a világ negyedik legnagyobb operaintézményének otthona, és egész egyszerűen széthullik a család, ha túl sokáig renoválják a fészket. És ez a közönségre ugyanúgy igaz.

– *Mit saccol, mikor költözhetnek vissza az Andrássy útra?*

Van rá esély, hogy 2020 őszén már tarthatunk előadást. Az Operaház kivételes érték, kivételes eljárásokat érdemel meg. Hadd tegyem hozzá, hogy a Bécsi Állami Opera 1955 óta nem állt meg, nálunk pedig azóta hat év esett ki, és még nincs vége. Az említett berlini ház Honecker, a mienk Kádárék gondatlanságát mutatja, de hogy 1988 óta ide jutottunk megint, azt jelzi: szabad országban sem érti mindenki, hogy az állagmegóvás nemcsak kényelmi kötelesség, hanem pénzügyileg is sokkal kifizetődőbb. Most legalább cselekszünk.

– *A pénzen megy a huzavona?*

– Meg a kapacitáson.

– *Nem ér rá Mészáros Lőrinc?*

– Az Opera beruházásaira csak egy-egy pályázó nevezett, egyik sem Mészáros-cég. De szerintem most senki nem ér rá. És hiába fáj, számot kell vetni azzal: ha rengeteg a fejlesztés,

egy kényes, szem előtt lévő műemlék renoválása, eredeti tervek híján bontás közbeni tervezése, gyors építése nem a legvonzóbb feladat. Magyarán nem tolongtak a jelentkezők, pedig nyilván uniós közbeszerzési tender a mienk is, bár saját pénzből. És amire nincs igazán vállalkozó, az óhatatlanul drágulni fog. Az Operaházhoz tartozó Eiffel Műhelyház építkezéséhez is rém nehéz embert találni, mondják, pedig ezt egy multi, a Strabag végzi. Bár manapság a multi is inkább szervezőiroda meg szupervizor, hisz alvállalkozók százaival dolgozik, azok pedig azzal érkeznek reggelente, hogy jaj, ma nem jöttek dolgozni az embereim.

– *Vajon miért fogytak el az országból az iparosok?*

– Nem értem őket, idehaza is ragyogóan megélnének.

– *Odakint még ragyogóbban.*

– Ezek szerint „odakint” is elfogytak valamiért? A kétkezi munkának már egy ideje nincs becsülete. Az én számból ez nem hangzik jól, de nagyapám, akiről meséltem, még lovakkal művelte a rezi földjét, és Veszprémben, amikor fel kellett ásni a kertet, vagy egész nyáron hurcolni az öntözővizet a patakról, én is megtanultam, mi az. Mindenki nem mehet el, és nem is minden a pénz. Én se ennyit keresnék, ha Bécsben igazgatnék operát.

– *Igazgathatna?*

– Csak miután megnyitottam a cukrászdámat.

– *De most komolyan.*

– Egy dán srác, Kasper Holten volt évekig a londoni Covent Garden művészeti igazgatója, a francia Lissner vitte a milánói Scalát. Biztos akadnak lehetőségek, de egészen sajátos nézőpontból tekintek erre az egészre:

itt vagyok otthon, sose éltem a hazámon kívül, sose töltöttem éveket ösztöndíjjal külföldön.

– *Hallani, az operaházi csúszás fő oka, hogy ön nem ért szót az építés-szel, Zoboki Gáborral.*

Adódnak vitáink. Gábort lassan huszonöt éve ismerem, őt kértük az Erkel Színház játszóképes állapotba hozásához is. Ismeri jól a világot, zseniálisan vázol fel terveket, de végső soron a megbízónak kell kimondania, mire van szüksége egy mégoly innovatív palettáról is. Az Operát pedig a mindenkori Opera jelenti, és az általános beruházási háromszögben – idő, bekerülés, minőség –, amelyből a bonmot szerint mindig csak kettő kérhető, számunkra mégis mindhárom fontos. És a minőségbe az „egyiptomi fogásból” visszatérő társulat minősége is beleértendő.

– *Kéne tán egy kormányzati döntés arról, hogy mennyi pénz van az építkezés harmadik, záró fázisára.*

– Igen, és ennek az a feltétele, hogy eldőljön, akarjuk-e a történelmi felújítást, meg hogy érdemes-e, meddig érdemes.

– *Abban ki dönt? Az Opera főigazgatója vagy a felújítás építésze?*

– Az építész biztosan nem, hisz őt alkalmazzák a projektben. Mondanám, hogy az Opera vezetője, de ezek nagyon komoly forrásigényű döntések, egy ekkora ország kultúrpolitikájának immár stratégiai útválasztásai is.

– *Akkor tán dönthetne a politika.*

– Akár. Komolyra fordítva: igen, igen, minél hamarabb teszi, annál jobb.

– *Ön kinek számol be?*

– Az Emmi a fenntartónk.

– *És Zoboki Gábor?*

– Gábor sokakkal kommunikál, még tévésorozata is van az Operaház felújításáról, és nem államigazgatási szereplő.

– *Zoboki Gábor állítólag jóban van a miniszterelnök feleségével, Lévai Anikóval.*

– Azt én nem tudhatom, lehet. Lévai Anikó minden minőségi helyen megfordul, szerintem napi betevője a kultúra.

– *A patthelyzetet föloldandó a kormány pár hónapja Baán Lászlóra, a Szépművészeti Múzeum főigazgatójára s a Városliget projekt gazdájára testálta az Operaház felújításának felügyeletét is. Ez önnek vereség?*

– Mostanában többektől vettek el projekteket, végső soron minden nagyberuházás egyetlen új állami ügynökséghez került. De nem állítom, hogy nem bánt a dolog, hisz az Eiffel Műhelyház már célegyenesben volt, és az Operaház sem miattunk nehéz ügy. Mindenesetre nem érzem személyes kudarcnak, az biztos, mert tudom, mennyi és milyen színvonalú munkánk van benne. Az zavar nagyon, ha bárki azt hiszi, korrupció miatt csatolták el tőlünk a projektjeinket, mert mi aztán minden forintot képesek vagyunk vitatni – de nem is azért vagyunk, hogy a vállalkozók szeressenek.

– *Baán Lászlónak jut ideje az Operaházra?*

– Meglepődnék, ha sok jutna. A viszony Lacival egy évtizede baráti, nyaraltunk is egymás mellett többször. Ha muszáj választani, ő a legjobb miniszteri biztos, de engem a bábáknál sokkal jobban érdekel maga a „gyermek”.

– *Mesélik, a minap Baán László társaságában ellátogatott az Operába Gulyás Gergely, a Miniszterelnök-*

séget vezető miniszter, s kapott lazacos szendvicset is.

– Itt járt, igen, Baán Lászlóval együtt. De szendvics nem volt, fűtés meg víz sincs, nemhogy lazac, mi ez a hülyeség? Körülnézett az építési területen, meghallgatta a ligetesek véleményét és az Operáét is, egyébként e kettő nem nagyon szór. Elmondtam: ragaszkodhatunk Ybl eleve meg sem valósult rajzaihoz is, de van az a fok, amikor már aránytalanul sok időbe és pénzbe kerül a dolog, tehát nem érdemes.

– *Az Operaház felújításában hogyan kerül döntési pozícióba pont a Miniszterelnökség?*

– Úgy, hogy szinte bármilyen ügyet magához vonhat, jolly joker. Ott semmi sem lehetetlen.

– *Magában az operában sincs lehetetlen, legalábbis idehaza. Például az sem lehetetlen, hogy tejfehér bőrű színészek afroamerikainak vallják magukat.*

– Felfújtt ügy, és a mi lépésünk csak reagálás.

– *Ön nyilatkozatot fogalmazott s íratott alá az Erkelben előadott Porgy és Bess szereplőivel, melyben a művészek fekete identitásúnak vallják magukat. Így kívánta kijátszani a darab jogbirtokosainak azon óhaját, hogy kizárólag színes bőrűek játsszák a színes bőrűekre írt szerepeket. Ön is aláírta a nyilatkozatát?*

– Nekem miért kellett volna aláírnom?

– *Szolidaritásból. Az igazi hadvezér nem azt mondja a csatában, hogy „előre”, hanem azt, hogy „utánam”.*

– Tudja, mit?! Alá fogom írni. Hova is tettem?

– *Az ön „identitásának elválaszthatatlan részét képezi az afroamerikai eredet és tudat”?*

– Persze.
 – *A frizurán kívül mi stimmel?*
 – Például az, hogy akadémista korom óta tudom a *Porgy* számos részletét, Gershwin más dalait is szerettem énekelni. Épp annyira, mint, mondjuk, Schubertét. És ha Schubert az enyém, Gershwin miért ne lenne szintén az, tehát mindenkié?
 – *A flaszteres, akár jópofa zsványság összefér az opera fennköltségével?*
 – Össze kell hogy férjen. Pláne, ha ez az ára annak, hogy egy mű harmincöt év után újra megszólalhasson Magyarországon, s ne kelljen 2053-ig várni. Addig mi, ön meg én, simán el is hullhatunk.
 – *2053-ra lesz elég fekete énekes Magyarországon?*
 – Nem, akkor jár le az utolsó szerzőtárs halálától számított hetven év, onnantól már bárki szabadon használhatja a darabot, csak kottajogot kell fizetnie.
 – *Csinálhatta volna ügyesebben, elegánsabban ezt az egészet?*
 – Miért kellett volna elegánsabban csinálnom?
 – *Mert botrány lett belőle.*
 – És az baj?
 – *Nem az?*
 – Nem jött rosszul a botrány, bár nem mi akartuk. És igazunk van, tán ez se mellékes.
 – *Ókovács mint Gábor Zsazsa: mindegy, mit, csak írjanak rólunk. Így?*
 – Nem krakélerkedni akartam, de valahogy hírét kell adni annak, hogy nincs rendben a tiltás.
 – *Abban igaza lehet, hogy olyan országban, ahol alig találni fekete énekest, valóban hülyeség hozzájuk láncolni az előadást. De ez csupán vélemény. Az viszont jogi érv, hogy a tulajdon a tulajdonosé, azt csinál vele,*

amit akar: fölgyújthatja, megeheti, elrejtetheti, eltékozolhatja, senkinek semmi köze hozzá.

– Ha önnek van kiskorú gyereke, azt csinál vele, amit akar? Fenét!

– *A gyerekem nem a tulajdonom.*

– De ön a gondviselője. Mindegy, mondom másképp: ha van egy autószalonja, s kiírja az egyik kocsi-ra, hogy százezer dollár, s én leteszem a pénzt, megteheti, hogy nem adja oda?

– *Meg.*

– S miért nem adja? Csak mert fehér a bőröm?

– *Ez hogy jön ide?*

– A *Porgy és Bess* kapcsán pont a bórszín probléma.

– *Ön szerint lényegtelen, hogy Gershwin feketékre írta a szerepeket?*

– Az. Lényegtelen, ráadásul csúsztatás, mert nincs is így. De ilyen erővel Otellót se játssza fehér! Aida pedig csak etióp lehet. Arra van ötlete bárkinek is, hogy honnan szedjünk etióp Aidát, ha egyszer Etiópiában nincs is operaélet?! És a Pillangókisasszony? Ő japán. Sárga! Mondjuk, egy fekete játszhat sárga szerepet? Hát persze, hogy igen. Ott tartunk, hogy Gershwin ma nem tudna föllépni a saját darabjában. Nagyon durva. Tudja, mit mondanának ma Gershwinnek a darab örököseit képviselő? „Figyelj, te, fehér zsidó gyerek, menjél gyorsan haza!”

– *Maga Gershwin szánta feketéknek a fekete szerepeket.*

– Kizártnak tartom, hogy tőle származik a tiltás.

– *Ez a hivatalos álláspont.*

– El tudja képzelni, hogy miután a premiert követően hamarosan elhunyt a zeneszerző, Ira Gershwin, George aggastyán bátyja, a *Porgy* egynémely dalszövegének szerzője

leéli az életét tiltás nélkül, aztán a halálos ágyán egyszer csak azzal áll elő, hogy bocs, de a *Porgy és Bess*, ha majd meghaltam, kizárólag feketék játszhatják? Ennek mi értelme? Simán lehet kamu.

– *Feltételezés, hogy kamu. A jogtulajdonosok joga viszont tény.*

– Akkor sem lehet ilyet tenni.

– *Egy Magyarországon élő fekete táncosnő, Valencia James írta a minap a következőt: „Egyszerűen perverz, ha egy fehér ember aláírja, hogy identitásának elválaszthatatlan részét képezi az afroamerikai eredet és tudat, főleg, ha ezt az embert sosem érte rasszista megkülönböztetés, mint amúgy ez rutinszerűen megtörténik egy nem európaival a magyar társadalomban.”*

– Tétélesen válaszoltam a hölgynek az *Index*en. Egyebek mellett azt, hogy az állításával ellentétben nem igaz, hogy Magyarországon intézményesen nyomná el a romákat.

– *Egyrészt: a romák Magyarországon igazolhatóan hátrányos megkülönböztetést szenvednek el. Másrészt: Valencia James a feketék kapcsán írta azt, hogy a rasszista megkülönböztetés „rutinszerűen megtörténik egy nem európaival a magyar társadalomban”.*

– Az „intézményesen” elég durva vád... De van olyan mondata is, hogy Magyarországon romák és színes bőrűek nem kerülhetnek színpadra. Nálunk, az Operában biztosan nem ér senkit hátrányos megkülönböztetés. Bár nem tartjuk nyilván a származásokat, hosszan sorolhatnám, hány főszerepet kaptak a minden bizonnyal roma kollégáink. Amúgy két fekete is szerepelt a magyar *Porgy és Bess*ben, már ha a hölgy feketének fogadja el Kálid Artúrt. Ha nem, akkor

csak egy. Egyébként Valencia Jamesnek az *Index*en közzétett levelét egy 2015-ös előadásról készült fotó illusztrálja, melyen a művésznő szerepel a Szkéné *Egy faun alkonya* című előadásában, ami Gyagilev, az orosz cári balett vezetője és Nyizsinszkij, a híres balett-táncos szerelméről szól. Eláruljam, kit alakít a heteró, nád-szálvékony, afroamerikai Valencia James? A fehér, orosz, homoszexuális, korpulens, víziszonyos, cukorbeteg balettmenedzsert. Van még kérdés?

– *A magyar Porgy és Bess huszonnyolc szereplőjéből tizenötön írták alá az afroamerikás nyilatkozatot. És a többi tizenhárom?*

– Ők meg nem írták alá, ennyire elviselhetetlen volt a nyomás. Konkrétan: az első szereposztásból egy fő nem írta alá, a másodikból meg tán összesen kettő írta alá. Az alá nem írókat nem érte semmiféle hátrányos megkülönböztetés. Amúgy meg: jó a darab, és jó a produkció is. A tiltás előtti színpadra vitel száznegyvenhétszer ment az Erkelben, most a miénket eddig tizennyolcezen látták, s novemberre további négy előadást hirdettünk meg. Nekem kizárólag ez számít.

– *Mit szólnak ahhoz a jogtulajdonosok, hogy eredménytelenül tiltanak?*

– Semmit. Egyiküktől sem kaptunk jogi megkeresést. Sőt, az elutalt jogdíjat sem küldték vissza, aminek kifejezetten örülök, mert utálnám, ha bárki valamilyen nyerészkedés-ként, jogdíjeltussolásként próbálná feltüntetni a *Porgy*-problémát. Amúgy pont ez történik a Kodály-meg a Bartók-művekkel. Azokra sincs engedélyünk, mégis játsszuk őket. Csupa ilyenbe futok bele, de bírom a strapát.

– *Az is belefutás, hogy a magyar Opera egy brazil lány manipulált fotóját tette ki az óriásplakátjaira?*

– Az nem belefutás, hanem közködés. Van egy oldal, a Pexels, ahová bárki feltölthet és onnan levehet fotókat, használhatod bármire, akár kereskedelmi célra is, csak módosíts rajta. Egy kiváló grafikus cég készíti a kampányainkat, idén is leültünk nagy komolyan, kiterítettek elem négy változatot, én meg azt a pakkot választottam, melyben huszonegy arc szerepel ős öregembertől ezen a lányon keresztül a Jézus-forma fiatalemberig. Inkább arra számítok, hogy mint korábbi plakátjaink közül, ezekből is válogat a Nemzeti Galéria a gyűjteménye számára.

– *A grafikus cég elárulta önnek, hogy stock fotókkal dolgozik?*

– El. Én pedig kérdeztem, mi ezzel a tennivalóm, s azt mondták korrektil, hogy semmi.

– *Ha baj lesz, legföljebb aláír még egy nyilatkozatot.*

– Milyen nyilatkozatot?

– *„Identitásom elválaszthatatlan részét képezi a brazil eredet és tudat.”*

– Haha. Egyébként úgy tudom, eredetileg nem is brazil a hölgy, hanem török feminista.

– *Az a brazil vagy török lány nem tudta, hogy fönt van róla egy kép a Pexels oldalon?*

– A botrány előtt egy nappal törölte az oldalról a képet egy fickó. De a nyoma megvan. Gyanítom, pénzt szimatolnak, bepróbálkoztak. Illetve még azt sem, mert nem kaptunk levelet, hogy fizessünk bármennyi dollárt. A lány lehetett tudatlan, de mi egészen biztosan ártatlanok vagyunk.

– *Az Opera munkatársai megelégednének bármennyi forint béreme-*

léssel, de hiába. Pedig 2017-ben még sztrájkot is szerveztek az ügy érdekében.

– Nem lett sztrájk akkor, két évvel később viszont egy *Carmenen* az énekkar egy része távollétével tüntetett az első részben.

– *Volt viszont annak idején szemöldökráncolás a Miniszterelnökségen, hogy Ókovács képtelen rendet tartani a cégnél.*

– Nem tudok szemöldökráncolásról. Az viszont tény, hogy operai pályafutásom legsúlyosabb kudarca, hogy működésre nem tudtam kellő mennyiségű pénzt szerezni. Olyan a helyzet, mintha a szép ruhába öltöztetett, jó iskolába járó gyerekednek nem adnál rendszeren enni.

– *Éhezik az Opera?*

– Nem éheznek, de tervezhető és belátható viszonyokra igenis ki van éhezve. Pont tízszer annyian vagyunk, mint más intézmények a színházi szakmában, ráadásul zömmel leromlott épületekben dolgozunk, ám a költségvetésünk tízes helyett inkább ötös szorzón áll. Hangszereket kell venni, gondoskodni a teljes magyar énekestársadalomról, külföldi művészeket hívni, karmestereket, koreográfusokat, lényegében az egész világot, és hatalmas színpadainkon hatalmas díszleteket kell építeni, különben nincs hová tenni az énekkart. És a szociális hálónk is hatalmas, csak erre elmegy egy megyei színház fél költségvetése.

– *A Billy Eliottal kezdtük, zárjuk is azzal. A kormánylapban olvashattuk egy bizonyos N. Horváth Zsófiától, hogy homoszexuális propagandát vél felfedezni az előadásban. A publicisztika vörös farka: „Nem lehet nemzeti cél a homoszexualitás propagálása egy olyan helyzetben,*

amikor amúgy is csökken/elöregszik a népesség, hazánkat pedig idegen invázió fenyegeti.”

– Szép mondat.

– *N. Horváth Zsófia létező személy?*

– Nem ismerem, de miért ne lenne az?

– *Mert a Fideszben szokás a saját médián keresztül küldeni selyemzinórt akolbéli renitenseknek, kipécézeteknek. Kapott ilyet mások mellett Pokorni Zoltán, Schmidt Mária, Áder János, Navracsics Tibor, még Kósa Lajos is. Rendre ahhoz sem volt merszük a szerzőknek, hogy a saját monogramjukat biggyesszék a szöveg alá, inkább nem létező neveket kamuztak be.*

– Ó, ez csupa régi ügy, megoldásokat tőlem ne várjon.

– *Egy nemes hagyomány bármikor felmelegíthető.*

– Csak egyetlen Horváth Zsófiát ismerek, ő remek írásokat helyez el a 888.hu-ra.

– *Az önt ekéző cikk szerzője nem sima Horváth, hanem N., ez tán jó hír. Amúgy megjedte a cikktől? Látott benne selyemzinórt?*

– Nem, és nem is lett folytatása, csak egy-két széljobb orgánumban, de senki sem hívott fel, ha erre gondol. N. Horváth Zsófia cikke a nézői véleménylevél egyik típusa, aki nem érteni kívánja, amit lát, hanem megjegyezni kívánja, amit nem ért. Sokkal jobban szeretem a vitatkozó leveleket, amelyek nem ráolvasnak valami durvát az Operára, hanem érvelnek, és kíváncsiak az álláspontunkra. Kár volt lehozni. Megjegyzem, a sárga bányászoverallra felkapott tütü a fináléban nem az elhomokosodás jegye, hanem tessék megkapaszkodni: geg. Vicc. Tréfa. És annak az reminiscenciája, amikor

az Erkel 2007-es zárásakor, az önként összedobott műsor végén bejött három arc a keményebb sorsú díszítők közül, és trikóban-tütüben balettozott egy *Hattyúk tavát...* Aki ott volt, nem felejtí el. De a legviccesebb mégis az, hogy megírta az úgymond haladó sajtó, hogy ijedtemben levettem a darabot. Miközben ott szobrozt a folyosón a CNN, az ABC, a *Le Figaro*, a *Le Monde*, a *The New York Times*, és mind azt akarta a számba adni, hogy a kormány betiltotta az előadást. Én meg kértem, ballagjanak már át az Erkelbe, épp megy a darab.

– *Ön szerint a Billy Eliot propagálja a homoszexualitást „ezekben az inváziós időkben”?*

– Nem. Nem propagálja.

– *Nincs necces jelenet?*

– Meg kell nézni, ki-ki döntse el maga. De talán nekem is elhiszik: száznegyven perc alatt egyszer, egyetlen duett alatt a két jóbarát lányruhába, majd bohócjelmezbe öltözik, de még utalás sincs arra, hogy ennek bármi kifutása lenne.

– *Ezt nyilatkozta a 24.hu portálnak: „A feleségem se rajong a Billy Eliotért, én pedig úgy gondolom, hogy véleményes.” Mit jelent ez a mondat? A felesége melegpropagandának tartja a darabot?*

– Dehogy! Csak egyszerűen nem szereti a musicaleket.

– *Mi véleményes a darabban?*

– Maga a műfaj: a musical, amely óhatatlanul habos-babos. Én egyébként éveken át korrepetitorkodtam musicalstúdióban, az irodalom húsz év előtti állapotát ismerem jól. Nekünk, az Operának amúgy ez nem dolgunk, a *Billy* csak azért került műsorra, hogy toborzási lehetőséget teremtsük a mi kis Magyar Nemze-

ti Balettintézetünknek, amely akkor nyáron épp a repülőrajtra készült, és végül nyolcvan növendéket szerezünk évkezdetre.

– Zajlik a kultúrharc a Fideszben. A kormánylapban Szakács Árpád újságíró 2017 óta cikksorozatban gyalulja az elhajló fideszeseket. A legnagyobb pofont a Petőfi Irodalmi Múzeumot vezető Prőhle Gergely kapta, Szakács felróta neki, hogy ballibeket enged be az intézetbe. A Balassi Intézet élén álló Hammerstein Judittal az volt a baj, hogy ballib művészeket, tudósokat utaztat, köztük még olyanokat is, akik tanítanak a CEU-n. A filmalapot igazgató Andy Vajna abban hibázott, hogy az ellenzékkel szimpatizáló rendezőknek is adott munkát. A Petőfi Rádió bűne, hogy ballib zenészeket is játszik. Az MTI akkor tévesztett lépést, amikor beszámolt ballib művészek bemutatóiról. Még az emberi minisztérium tevékenységében is találni kivétlnivalót, mégpedig azt, hogy pénzt adott a történelemtudománnyal foglalkozó, ballibnek mondott Clio Intézetnek. Ön a Billy Eliottal húzta ki a gyufát. Ön szerint ez az egész Szakács magánakciója, vagy felső parancsra esett önöknek?

– Nézzük „eredmény”-oldaláról az ügyet. Prőhlét leváltották, személy szerint nagyon kedvelem őt, említettem is, de más fajsúlyos történésre nem emlékszem.

– Hammerstein Juditnak is mennie kellett.

– Nem ismerem teljesen a sztorit, de Judit most miniszteri biztos, ezért is gondolom, talán nem minden úgy történt, ahogy egyesek tudni szeretnék.

– Miről szól a kultúrharc?

– Biztos, hogy van valódi kultúrharc? Harcban vannak hullák. Itt olyan túl sok hullát nem látni.

– L. Simon László azt mondta 2018 nyarán: „Azoknak, akik a saját sikertelenségüket a liberálisok már nem létező túlzott támogatásában látják, Kassák nyomán azt tudjuk üzenni: művekkel csak művek vitatkozhatnak. Jobbnak, okosabbnak, tehetségesebbnek kell lenni, a párhúség nem pótolja a tehetséget.” Ez elég kultúrharcos kijelentés a kultúrharcos államtitkártól. És idézek egyet Demeter Szilárdtól is, aki Prőhle utódja a PIM élén: „A magyar kulturális élet tortája akkora, amekkora a magyar kulturális élet. Ha túl sokan vannak hozzá, kisebb szelet jut. És ha valaki több tíz éve éhezik, s akkor sem engedik az asztalhoz, amikor a sajátjai szelik a tortát, nyilván frusztrálódik. Nem szeretem ezt a gondolkodást, de megértem. Szakács erre érzett, erre repült rá: felfakasztott gennyes tályogokat, melyek miatt székértáborok között és székértáboron belül is befeszülnek az emberek. Szakács személyes haszna, hogy felépítette magát ezzel az ágendával. A Magyar Idők vezetése pedig rájött, hogy Szakács cikkei felhelyezik az újságot a magyar médiatérképre. És tényleg: a Szakács–Bayer közös könyv háromezer példánya egyetlen hét alatt elfogyott.” Ez is elég kultúrharcos mondat, nem?

– Annak tűnik, L. Simon Laci nagy motoros, gyakran harcos, néha morcos.

– Kenyérharc zajlik?

– Valószínűleg az is, mint mindenhol. De higgye el nekem: az Opera olyan hatalmas feladat, hogy nem jut időm elemezni a szférát, nekem aztán semmilyen politikai ambícióm nincs. Egész egyszerűen nem tudok járni más színházakba, közösségbe, nem fordulok meg olyan helyeken, ahol fenekedni lehet és egymásnak feszül-

ni, legfeljebb konferenciákon, de ott mindenki disztिंगvált. Így tágra nyílt szemmel hallgatom néha a sztorikat, amik az egész városban utoljára jutnak el hozzám. Az biztos, hogy miniket, engem nem érintett meg a kultúrharc, soha senki nem szólt fentről, hogy ezt vagy azt ne játsszuk, emezt vagy amazt pedig tűzzük műsorra, és iksz vagy ipszilon mindenképpen kapjon szerepet. Abból a szempontból is szerencsés alkat vagyok, hogy sosem ragaszkodtam egyetlen állásomhoz, így az operaházihoz sem. Ha valamiért egyszer távozni kell, legfeljebb leesik a teher a vállamról, és létezhetek normálisan. De amíg maradhatok, folytatom a munkát, megvalósítom a pályázatomat, a következő harminc évre infrastruktúrájában sínre kell tenni az intézményt, és a repertoárt is kiszínezni, megújítani a következő tíz-tizenöt évre. Ha ezt a ciklust ki tudom tölteni, az elmúlt százharmincnyolc év leghosszabb ideig hivatalban lévő operaházi igazgatója leszek. Amikor 2017 végén lejárt az első periódus, írtam egy ötszáz oldalas összefoglalót arról, honnan hová jutottunk. Senki nem dokumentálja így, de engem foglalkoztat, mit miért és milyen hatással teszünk.

– *Úgyesen megköti a maga kis életbiztosításait. Most azt találta ki, hogy 2020 keresztény évad lesz az Operában.*

– Ez életbiztosítás? Jaj, dehogy! Olyan marhaságokat olvasok, hogy „Ókovács a keresztény évaddal törleszt a *Billy Elliot*ért”. Már a 2017-es pályázatomban jeleztem, hogy tematikus évadokat szeretnék, köztük keresztény évadot, pedig akkor még

nem tudhattam, hogy betámadnak a *Billy Elliot* miatt.

– *Orbán Viktor hónapok óta arról beszél, hogy ő menti meg a keresztény Európát. Ha hihetünk Bernard-Henri Lévy francia filozófusnak, aki pár hete két órát beszélgetett a miniszterelnökkel, Orbán szerint ő maga „Európa DNS-e”. Ön pedig ebben a helyzetben állt elő a keresztény évad ötletével. Van az a szög, ahonnan nézve ez puncsolásnak tűnik.*

– Miért ne érhetne össze két ember értékrendje?

– *Összeér?*

– Össze. De ne értsék félre: nem ájtatos évadot tervezek, nem arról lesz szó, hogy körmeneti lobogók alatt vonul az opera. Volt mindenféle évad, szerzők évfordulói alapján, Verdi és Wagner, aztán volt Richard Strauss-évad. És volt évad az ősfantaszta kapcsán is. Aztán volt Wagner *Ringje* köré épülő évad. És volt egy magyar évad. Most épp Puccini *Itáliája* című évadunk fut. Jövőre keresztény szezon, utána a francia múzsa évadja jön, aztán meg mítosz és történelem, majd pedig tán egy szláv évad. Mondom, mert a pályázat nyilvános részében is ott van. Mélységes mély az operának a kútja, mi mindig beteszünk középre egy témát, s köré csoportosítjuk a többi. Játék ez, és az emlékeink szortírozását szolgálja, ne legyen egyik szezon olyan, mint a másik. Minden évadban akad számos mű, melynek direkt köze van a kereszténységhez – és az összesnek áttételesen. Az opera és a balett európai találmány, és igen: így valójában minden évad keresztény évad.

Madártávlattól

Baranyai Levente festményei

Ki gépen száll fölébe, annak térkép e táj
Radnóti Miklós: Nem tudhatom

Baranyai Levente művei a szó szoros értelmében tér-képek. A vastagon felvitt festék sajátos optikai élményt nyújt: közelről nézve absztrakt formák végtelen kavalkádját és harsogó, a szó érzelmi értelmében vett élményszerű színeket, kicsit távolabbról egyedi textúrákat, még egyet hátrébb lépve hirtelen a formák értelmet nyernek, és a való világ képei lesznek: kikötők, repülőgép-temetők, városképek.

A különböző sorozatok más-más szemszögből járnak körül ugyanazt a festői kérdést, az ember alkotta legnagyobb épített egységek, a városok madártávlattól való ábrázolhatóságát. Első megközelítésben a kérdés technológiai problémának tűnhet, hiszen bevallottan légi- és műholdfelvételek, digitális térképek szolgáltatnak kiindulópontot a művekhez. Ez a technokrata megközelítés azonban éppen a művek lényegét veszi el. Egyrészt madártávlati képek jóval ezen műszaki megoldások előtt is készültek – amire a kifejezés állatvilágból vett metaforája is utal –, elég Cornelis Anthonisz 1538-as Amszterdam-térképére gondolni, másrészt a valódi festői probléma éppen abban rejlik, hogy a képek részleteit úgy lehessen láthatóvá tenni, hogy meg lehessen őrizni a látvány és a tér realitását.

Annak érdekében, hogy érzékeltetni lehessen a valódi festői problémát, elég két képet egymás mellé helyezni a *Tériszony* sorozatból: A *New York II.*-n a felhőkarcolók hangsúlyozottan állnak ki a talaj síkjából, míg a *Riológián* az épületek posztkubista szellemben egymásra rétegződnek, és úgy kerülnek egymás mellé, hogy mégis a homlokzatukat mutatják a felülről rájuk tekintő szemlélőnek.

Természetes továbbfejlődésnek tekinthetők a későbbi sorozatok, a *Nemzeti Land Art* vagy a *Tibet* sorozat. Ezekben az ábrázolt tér korábbi objektivitását felváltja a politikai kulturális állásfoglalás. A *Tibet* sorozat annak a rombolásnak állít emléket, amit a kínai hatóságok végeztek Larung Garban, ahol hétezer lakóépületet semmisítettek meg, ötezer szerzetest üldöztek el, és saját párttagjaikat ültették a Seda Larung Wuming tibeti buddhista egyetem legfontosabb pozícióiba. A *Nemzeti Land Art* ezzel szemben nem valós helyszínek felmutatásával mutatja meg a politikai akaratot, hanem egy olyan képzeletbeli topográfiával, mely a hatalom értékrendje szerint épül fel. A műemléki környezetben elhelyezett képzeletbeli stadionok az elitsport iránt elkötelezett monómánia megjelenései, de magukon túlmutató jelentésük is van. Erre utal a sorozat első darabja, mely kivételnek is tűnik; a címe *Anus Tirannus* és a jakutföldi Mirnij gyémántbányát mutatja, amely 1200

méteres átmérőjével és 525 méteres mélységével a legnagyobb ember ütötte seb a földgolyón. A rézsús falak és a megnyíló hatalmas mélység a stadionok elrendezésére emlékeztet. A metafora jogos; a rosszul elhelyezett épületek éppen ilyen nagy sebet tudnak ütni a város érzékeny szövetén.

Gárdonyi László

32

Baranyai Levente: Mexikói hullám

Baranyai Levente: Nemzeti rend Art a városligetben

33

Baranyai Levente: Annus Tirannus

Baranyai Levente: New York

34

Baranyai Levente: Caracas

Baranyai Levente: Free Tibet II.

Baranyai Levente: Made in China

Aczél Géza
(szino)lira

torzósztár

arckép

a diktatúrában minden egyszerű ezért kedvelheti gyakran a tömeg
amely képtelen az árnyékolt gondolkodásra és különben is leginkább a
nyúltagyállománya fájja ha a problémák analizésén
hosszasan elidőz s bár ilyenkor sem ő a *szelíd őz* morgása ottreked a
langyos paplan alatt mert család van jámborság és különben is a nép-
akarat hamis víziója jól tenyészik e bambult terepen
amelyen az alantas szándék is rögtön megered özönleni kezdenek az
önmutogatók a szadisták a tolvajok hol kis sarkítással összeáll egy po-
litikai hatalom fedélzetéről a jó szándékút s naivat
gyorsan kidobva és már készen is áll a zajos morális kocsma benne a
minden rendnek malmán húzók örök tanulsága s hogy a művészi in-
dulatokat dadogó versembe összerántva megpihenek sportért rajongó
szűkülő szemem ráesik az olimpiai lázra eszembe jut mikor klasszikus-
sá érett íróbaráttal a balatoni vízben derékig állva szidtuk a világ
eseményére szolgálkúen nem
menőket pedig helyette leshettük volna a formás nőket most magányo-
san élem meg a cirkuszt
az egykori eszme mivé vált s zord tükörbe mártott arcképemen lassan
araszolgat valami hiány

arckifejezés

régi problémám hogy sokat gondolunk a szóról amely a tüdőből lihegve
pumpált hang mentén bizonyos agyi demonstrációval összeáll néha a
külső körülményektől nem függetlenül spiccen járva még úgy érzem
töprengésem elér a szakmai kérdésekig is talán felületesen persze hi-
szen
annyi perverz megoldás között botladozik a tudományos elme hogy mé-
retes merészség lenne
áttolakodni a nyelv és beszéd különös viszonyának csúcsain ezért fél-
úton a kétely inkább arra int a felérzések és gesztusok fogalmilag alig
rögzíthető kitörési pontjait keressem amelyeknek

gyökerénél leginkább vizuális képzetek villannak mögöttem mikor a siker halvány fénye néha az arcon átsuhan vagy ha a csalódás csüggedt arc kifejezése a környezet elvárását megkerülve belső lelki zónák titkos labirintusában keresi az új utat és a tétován reszkető kéz mely gödörbe ereszkedő koporsó után az üres térben fennakad s az első szerelmi mámor káprázata a tavaszi lomb alatt a büszkeség ahogy kieresedő kezed gyermeked fejére ráteszed egyszóval e palettán szívósan keresnéd a verbális képletet s csodálkozol ha az író virtuális tollát önelégülten leteszi

arculat

kezdje felül egész életem legborzalmasabb látomása amikor részeges szomszédom hátborzoló
ütvefűró kalapácsa módjára a sístergő fém a koponya csontján az agy felé áthatol az élményt egyszer egyszerű költő barátom egy nyári este langyos teraszán adta át valahol s néhány perc
múlva a hallgatóság jelentős része félájultán mászott ki a szék alól aztán szemöldökkel lejjebb
rád tör az elvakulás réme az arcok mint a bűntényben kitakarva és olvasáskor úgy hiszed mind
kevesebb jutott papíron a festékre rossz kis levelekkel postásod se csak kétszer csenget az idő
ólma tapintatosan beköszönt fülednek a teremtés leggyatrább tákolmányának pedig ott vannak
az ifjú korban romlásnak induló fogak öregségre a gége dobálja téves utakra a dolgokat amire számos agg félrenyel és megfullad a tüdőben foltok persze a szmog s valamikor a sok dohány zsugorban pangó májad alatt epegörccsel virrasztod át az éjszakát aztán csak vázlatosan sajgó vese prosztata here s aranyér utóbbiban a végtag vajon mennyit ér s a kínzó ízületek lúdtalpas csoszogás s ami még gyávaságból felde-
rítetlen kimaradt hogy adhatja egy lény bölcs arculatát

Gergely Ágnes

Dedikáció

Szeretettel, írtam a nevem fölé,
míg ő a könyvespolcon
keresett valamit. Ezt vegye
komolyan, szóltam utána.
Késő, válaszolta, már a szomszéd
szobából. Sohasem késő, mondtam,
szinte jelentés nélkül. Addigra
előttem állt, sokkal közelebb,
mint máskor. Láttam a száját.
Ösztönből hátraleptem.
Nem szólt. Nem szólt soha többé.
Kihagyott az utolsó estből, nevemet
lehagyta a plakátról, kihagyott
mindenhonnan. Miért, kérdeztem.
Nem tudok mindenkire
odafigyelni, mondta, és letette
a kagylót. Így ment el.
És nem tette jójá. Én sem.

Egy régi templom

*Lidérces odvak mélyén, / hol pőrén áll a Jog,
az Idő vár, lesekszik – / csókolsz? Kőhögni fog.*
W. H. Auden

Távoli erdő mélyén
rég eloszlott a nép.
Sötét az erdő széle,
hogyan fél, aki belép.

És nem lehet betörni,
semerre sem visz út.
Az erre tévedőket
kizárja a bozót.

Valaha templom állt itt,
kőlakta áhítat.
A vadkökény az oltár
romjait őrzi csak.

És mind, amit megőrzött,
a homályos lelet
annyit ér, mint a percnyi
szélfútta ismeret.

Gyerekkorom csodája!
Olyan egyszeri vagy,
mint a lélegzet vágya
a megszállás alatt.

De az Idő hatalmas,
és megnő, ami volt.
Mégis, jó lenne tudni,
túléltem azt a kort?

Házibuli az anyalyukban

Kimegyünk?

Menjünk? Már most?

Én már szeretnék menni.

Jaj, Huncutka! Miket beszélsz. Tudod, hogy kilenc hónapra vagyunk életre ítélve. Még csak nyolc telt el. Ha jól számolom. Ne siessünk. Jó itt bent. Megvan mindenünk. Meleg van. Nem éhezünk. Nem kell csinálnunk semmit. Csak lubickolni a magzatvízben. És nőni. Nőni. Nőni. Nőni. Itt biztonságban vagyunk. Ki tudja, mi van kint? Legalábbis apa szavaiból ítélve, nem sok jót sejtek.

De én akkor is ki akarok menni.

Jó. Menjél, Huncutka. Én maradok.

De Kópé! Tudod, hogy csak együtt mehetünk ki. Ikrek vagyunk. Ha én azt mondom, megyek, akkor neked is jönnöd kell! Amúgy is az lesz az életben, amit én akarok! A harmadik évezred a nők évezrede lesz. A pöcsötöknél fogva fogunk rángatni benneteket mi, nők. Így, ni! Na, fáj? Jössz már?

Jajj, te! Hagyj békén! Ne csikizz! Jajj! Jajj! Jajjajajj! Mi lesz belőled, Huncutka, ha nagy leszel?! Férfiak kíznója leszel! Férfipeccér! Jobb, ha meg se születesz!

40

Ilyet ne mondjál, te, mert megjárod!

Jaj, ne csináld! Megfojtasz a köldökzsinóroddal! Hagyd abba, hagyd már abba, nem hallod! Hagyd abba, mert beléd tömöm a méhlepényt!

Nem hagyom! Nem hagyom! Nem hagyom!

Hagyd már abba, könyörgöm! Nem látod, hogy lilul a fejem?!

Sötét van! Nem látom! No jó... Fognak még kínozni a kinti életben a nők.

Végre. Végre abbahagytad. Te testvérkíznó.

Látod, ez anyának fájt. Jajgat. Minek rugdosod? Minek rugdosod így belülről? Ne bánts! Mindig ezt csinálsz. Maradj a seggeden, nem megyünk még sehova. Inkább hallgassunk zenét.

Utálok a telet.

Azt se tudod, milyen idő van kint.

Nem azt a telet, te buta, ezt a vivaldisat. Állandóan ezt kell hallgatnunk, csak azért, mert anya azt olvasta, hogy a zene megnyugtató a hasában levő gyerekeket. Vagyis minket. Hogy pszichésen jó, meg valami egyensúlyról is beszélt, meg agyfélteke, bal, jobb, bal, jobb, jönnek a majmok, ilyesmik. Engem például nagyon idegesít. Hogy mer valaki leírni olyasmit, amit nem is tapasztalt. Honnan tudja az a pszichológus vagy ki, hogy mi van itt bent az anyalyukban. Szeretnék aludni, ha már nem engedsz ki, legalább hagy aludjak. Erre felharsan ez a Vivaldi. Hagyjanak engem békén pihenni! Lesz elég dolgom kint. A tavasz az szép volt. Olyan békés. Az tetszett. Persze lehet, hogy csak azért, mert akkor még kicsi voltam, zeneileg még nem is annyira művelt.

Ritka pillanat, Huncutka, de most igazad van. Én is jobban szeretem, ha apa Tankcsapdát hallgat. Arra jobban lehet bulizni. Ha nem hiszed el, hogy az élet nem ajándék, nézd meg azt, hogy élnek anyádék... Jó, mi?

Bulizzunk?

Most még ne. Majd este. Amikor anya megissza a pohár borát. Az jó. Fel-szívódik a vérbe, és az nekünk is jó. Neki meg kell, hogy tágítsa az anyaszá-ját. Nem is éneklek tovább, aludjál csak.

De én most akarok bulizni!

Jaj, Huncutka, az előbb még aludni akartál.

Én akkor is most akarok bulizni. Most akarom, hogy jó legyen. Nem aka-rok mindig várni a jóra. Még meg se születtem, és már várakoznom kell. Unom. Kint is ez lesz. Várni kell a kórházban, hogy legyen elég vér. Ad-dig majd kékülök meg satnyulok. Aztán várni kell, hogy hazamehessünk, hogy hazavigyenek minket a kétágyas luxusinkubátorból. Várni kell, hogy kiderüljön, túléljük-e ezt a világba vetődést. Ketten, együtt. Én nélküled nem megyek. Ha te meghalsz, én is meghalok. Ha anya meghal, mi is meg-halunk. De úgylis megszületünk. Aztán otthon várni kell, hogy apa meg-melegítse a kaját. Mert anyának nem lesz teje. Amíg apa melegíti a kaját, addig, addig én meg ordítok. Ajdajdáj! Éjdéjdéjj! Ajdajdáj! Éjdéjdéjj!... Az ordítástól bedagad a torkom. Várni kell a mentőre. Anya ordít apára. Vá-rom, hogy anya abbahagyja. Aztán várnom kell, hogy megtanuljak számol-ni, hogy megszámoljam, meg van-e mind a tíz ujjam. Aztán várnom kell, hogy megtanuljak olvasni. Pöttyös könyvet akarok! – ordítom majd. Pöttyös könyvet akarok! Aztán várni kell az első csókra az oviban. Az első ölelés-re, később. Várni kell az első kisbubára. Hogy kisbubám legyen, olyan kis bolondos kópé, mint te vagy, Kópé. Aztán várni kell a halálra. Mások is várnak rá. Magatehetetlen leszek. Magam alá csinállok, mint egy csecsemő. Pelenkáznak. Azt hiszik, nekem is jobb lesz, ha meghalok. Pedig a halált csak az ismeri, aki már átélte... Én nem akarok várakozni. Én ki akarom élvezni az élet előtti élet minden pillanatát. Bulizni akarok! Anya, igyál! Anya, igyál már!

41

Maradj már. Nem láttam még csajt, aki ennyire vágyik a pia után.

Jó, akkor kimegyek. Szörnyű alak vagy. Kimenni se engedsz, bulizni se. Amúgy se láttál rajtam kívül még senkit, csak a méhlepényt.

De, Huncutka, tudod, hogy nem mehetünk ki külön, csak az a bolond orvos találta ki az egészszet. A faszom kivan a tudománnyal. Emlékszel?

Ja. Apa halálra röhögte magát. Szerettem volna akkor az arcát látni.

Akkor láttak minket először anyáék. Anya hasán masírozott az orvos va-lami ketyerével, megfigyeltek minket. Már az anyalyukban is. Valami ult-raham volt, vagy mi. Masírozott az orvos, te meg, te úgy fordultál, hogy ne lássák, ki vagy. Hogy puncis vagy. Apa meg csak kérdezgette, hogy milyen, mondja már, hogy milyenek. Én megmutattam magam, hogy fiú vagyok, pöcsös, hogy örüljön apa, egy apa mindig örül, ha fia születik. Kis csippendél kópé, mondta az orvos, csak úgy mutogatja magát.

Már ott is bohóckodtál.

Te meg addig bújócskáltál, hogy majdnem lejárt a rendelési idő. Pedig tízezer forintot fizetett érte apa. Anya már majdnem pityogott, amikor hajlandó voltál megfordulni, hogy megmutasd a puncdat. Kislány, mondta az orvos. Jaj, kis huncutka, ő biztos olyan bújós lesz, mondta anya.

Nem is volt bolond az az orvos. Először is kimutatta, hogy én fejlettebb vagyok, mint te. Mondtam, hogy a nők évezrede lesz a harmadik. Másodszor, én szebb vagyok. Harmadszor, ahogy a súlyból és az adatokból a számítógép kiszámolta, nekem két héttel hamarabb kellene megszületni, mint neked. Úgyhogy én megyek.

Én meg itt maradok, mi? Te kimész, engem meg visszavarnak anyába. Akkor lehet, hogy mi meghalunk. Ezt akarod? Mondom, hogy bolond volt az az orvos. Maradj már! Na. Este majd bulizunk. Addig maradj a seggeden. Gombolyítsd a köldökszínórt!

Jó, akkor alszok még egyet addig. Nem szeretek fáradtan bulizni. Várj, hátat fordítok. Vigyázz, nehogy beleakadj a köldökszínórumba, tudod, hogy azt nem szeretem.

Szép lány ez a Huncutka. Ha nem huncutkodik, hanem alszik, akkor nagyon szeretem nézni a kis arcát. Bár nem látom a sötétben. Azt mondja, azért huncut, hogy egyszer apa beleírja egy könyvbe. Apa ugyanis író. Könyveket ír. Most is valami könyvet ír, valami sóról. Azt mondja, most ez a divat a tévében, meg ezt is olvassák. Hogy így összezárnak embereket, és azt csinálnak, amit akarnak, meg amit mondanak nekik. Apa most egy könyvbe zárja össze őket. Szar lehet egy könyvbe összezárva lenni, se köldökszínór, se lubickolás, se méhlepény, csak a nyomdaszag. Ólomsúly. Mi legalább jól elvagyunk itt Huncutkával. Apa könyve az első könyv, amit hallgattam. Apa esténként anya mellé fekszik, és miközben felolvassa neki az aznapi részt, simogatja a hasát. Anya ilyenkor szokta meginni a borát, amit az orvos rendelt neki. Aztán néha felsikít, jaj ez borzasztó, látod, még a gyerekek is rugdosnak! Szegény anya, nem tudja, hogy nem apa könyve miatt rugdosunk, csak jólesik a borvér. Az a finom borvér. Olyankor buli van. Ugrálókötelezünk a köldökszínórral... Na, kezdődik. A buli mindig ezzel a Bartókkal, vagy hogy hívják, mindig a Bélával kezdődik. Az valami szörnyű kékszakáll. Bár jobb, mint állandóan az a Vivaldi, de rosszabb, mint a Tankcsapda. Hosszú távon. Anyának azért kell bort innia meg céklát ennie, mert valami bérszegény vagy mi. Azért iszik, hogy ha megszületünk, egészségesek és gazdagok legyünk. Kurva Bartók! Mindig felébreszti Huncutkát.

Hjahj. Kezdődik az öcsédparti?

Ja. Mindjárt buli van.

Apa már ott fekszik anya hasán?

Úgy érzem, ott.

És hol járnak?

A nyolcadiknál.

Ennyi nőt kinyírni. Nem is igazán értem apát.

De hát nem ő a gyilkos.

Honnan tudod? Még nem is láttad.

Nem láttam, nem láttam. Persze hogy nem láttam még apát. Innen nem lehet kifele ultrahangozni. Még ha lehetne is. Honnan lenne tíz rongyom, hogy kifizessem az orvost. Nincs pénzem. Neked van?

Honnan lenne? Még kifejlett oldalzsebem sincs.

Nem láttam apát, és kész. De azért mindennap hallom. Meg érzem, ahogy simogatja anya hasát. A nőket meg nem ő nyírja ki, ő csak leírja az egészet.

Ugyan már, annyi író volt már gyilkos. Fogják magukat, és kinyírnak valakit. Apa néha azt mondja, írónak lenni kegyetlenebb mesterség, mint a hóhéré. A múltkor is, elkezdett írni egy indiános regényt, csak úgy a pénzért, hogy anyának legyen borvér, hogy mi legyünk, aztán a kilencedik oldalon egy csatajelenetben elesett mindenki. Meghaltak. Csak azért, hogy mi legyünk. Apa nem tehetett semmit, a maradék kétszáz oldalon csak nem írhatott csendéleteket. Odalett a regény meg a pénz is.

Ma ki halt meg?

Bulvár Kund felesége, Keca. Apa szerint ez a Bulvár Kund annyira nagyképű volt, hogy azt hitte, őt nem lehet átverni. Meg hogy ő médiasztár, csak azért, mert levegővétel nélkül megfúrta azt a hajót. Hogy ő a sók hőse. Múltbasó. Aztán meg most glettelhette a feleségét. Bele a falba. És zokogott. Gyenge férfi. Aki hülye, haljon meg.

Én akkor se szeretem ezt a gyilkolászást. Szerencsére már csak négy spiné van hátra. Abból még három végleg bent marad a házban, csak egy szabaddul.

Hacsak apa nem hágja át a balladai hagyományt.

43

Hallod? Már csobog. Na, végre. Jön a nafta. Anya iszik. Mindjárt felszívódik a vérbe. Lehet bulizni.

Te, Huncutka. Én úgy szeretem az életet. Olyan mámorító.

Mámorító, amikor jön a borvér, csak úgy hátradőlök itt az anyalyukban, megtámasztom a fejem a méhlepényen, és élvezem az életet.

Kár, hogy a Névtelen nem lehet itt.

Ne is mondd! Itt volt az a kis csíra is. Olyan pici volt, mint a csíra. Szegényke. Emlékszel, Kópé, eredetileg hárman voltunk. De azt mondta anyának az orvos, jobb lenne, ha nem születne meg. Lehet, hogy nem lenne lába. Vagy a szíve állna meg. Vagy vak lenne. Annyi szörnyűség történhet az emberrel. Apa még templomba is elment. Hogy imádkozzon, szívódjon fel az a kicsi. Csak nekünk ne legyen bajunk. Még nevet se adott neki, nehogy egész életében kövesse a bánat.

Miket mondasz, Huncutka? Mi az, hogy egész életében kövesse a bánat?

Hát a bánat. Azt ugyan nem tudom, hogy mi az, de apa szerint az embereket, amikor befalazzák a feleségeiket, követi a bánat. Mondjuk, én nem bántam, hogy a Névtelen felszívódott.

Én meg nem bánám, ha még nem mennénk ki.

Azt mondom neked én, Kópé, szörnyű az, hogy egész életünkben a halállal foglalkozunk. Még meg se születünk, és már itt kísért bennünk. No, igyunk a Névtelenre. Gyere, szívd a naftát.

Buli vaaaaan! Buli van anyában! Huncutka, buli van anyában, nézd csak, táncolok, mint Fredaszter!

Buli van anyában! Buli van anyában! Buli van anyában! Te Kópé, én elfáradtam. Aludjunk.

Nekem is megártott ez a borvér. Aludjunk Huncutka. Hallod, alszanak már ők is, még a csendet se lehet hallani...

Na, már megint a Hírek. A tököm kivan apával. Mért kell hajnal ötkor rádiót hallgatnia. Jó, jó. Tudom, hogy aggódik, mert anya éjfélről már nem nagyon tud aludni, azt mondja, rugdosnak a gyerekek. Pedig, mi nem direkt rugdosunk, csak úgy álomból. A borvér végett. Apa meg aggódik, hogy ő nem megy el, a tetthelyen kell maradnia, vigyáz ránk. Inkább hagyna aludni. És akkor becsapja a rádiót. Csontra. Mindennap arra ébredek, hogy megtudom, ma Balambér vagy Bonifác napja van, esetleg Elvira, meg a szülinaposok. Kópét és Huncutkát sohase mondanak. Mintha mi nem is lennénk. Aztán megtudom a legújabb országos híreket. Pöcegödörbe dobta újszülött csecsemőjét B. I. tizenhárom éves kiskorú hajadon, d-i lakos. A csecsemőboncnoki szakértő megállapította, hogy az újszülött egészségesen jött a világra. B. I. feltett kérdésre azt válaszolta, nem tudja, ki a gyerek apja. De most már mindegy neki... Fejbe lőtték K. T. hatéves d-i lakost. Nyolc napon túl gyógyuló, de nem maradandó sérülést szenvedett. Hatósági szórólapos felhívásra a helyi rendőrőrsön jelentkezett a tettes, Ny. B. I. hétéves d-i illetékességű lakos. Mint Ny. B. I. szülei jelenlétében elmondta, véletlenül találta el K. T.-t. Az utcán közlekedő autókra szokott lövöldözni, az apja tudtával, engedély nélkül tartott vadászpuskájával, mert zavarják az autók hangjai az internetezésben, meg hibázik a pléjsztésünben. A vasárnap délelőtti lövedék gellert kapott egy GTK-217-es rendszámú Opel Corsán, valami helyi újságíró vagy író, vagy mittudjaómi autóján, és az fejen találta K. T.-t, aki egyébként a barátja és szülei szomszédja. Nagyon sajnálja az esetet. Az ügyel kapcsolatban elmondható még, hogy K. T. szülei nem kívántak feljelentést tenni. Ny. B. I. apja ellen eljárás indult tiltott fegyvertartás miatt. Ny. B. I.-t kiskorúsága miatt nagykorúságáig figyelmeztették, hogy ne lövöldözzön... Ilyeneket kell hallgatnunk hajnalonta. És akkor még Huncutka ki akar menni ebbe a világba. Pedig jó itt. Itt legalább buli van, vagy ha nem is buli, akkor legalábbis valami nyugodt ejtőzés. Csöndes méhlepény-nyomogatás. Na! Anya már ébredezik. Őt se hagyják aludni.

Jajj!... megint a Hírek, a Krónika.

Az hát, megint. Basszák meg a hajnali hírgyártók!

Megint a Vas István Zoltán.

Az hát megint.

De én még aludni akarok! Ha már felébresztenek, legalább mesét mondanának a rádióban. Reggeli meséket. Nem ezeket a szörnyűségeket.

Meséljek neked?

Jaj Kópécska, mesélj valami szépet. Csak igazítsd már meg a köldökzsíromat, az éjszaka összegabalyodott. Majd elmesélem, mit álmodtam. Szörnyű volt.

Egyszer volt, hol nem volt, kint az anyalyukon kívül, a való világban, volt egy ember. Elek bácsinak hívták. Hatalmas nagy érdes lapátkezei voltak, mert Elek bácsi kőműves volt. Elek bácsi nagyon szeretett falazni. Ha véletlenül nem volt munkája, akkor a kertjében falazott, téglából csinált labirintust egy középkori recept alapján. Abban bolyongott, de mindig kitalált abból a labirintusból. A falazáson, a kőműves sörön és szalonán kívül egyetlen dolgot szeretett még, a kék szemű, szőke, vékony lányokat. Olyan barbisokat. Elek bácsinak volt még egy különös szenvedélye, házat épített a labirintusa mellé. Óriási házat, olyat, amilyen még a mesében se volt. Sok-sok-sok szobásat. Ha szert tett egy szőke lányra, épített a házban számára egy szobát. Legyen szűz a hálószobánk, szokta mondani, olyan, amelyet még mocskos kurva testével nem illett. Olyat, aminek a padlatát a te szent véred illeti először. És akkor megdugta a lányt, elmetszette a torkát, és befalazta. Vérit meg a mészbe keverte.

Jaj, ne beszélj így a nőkről!

Ennyit a ti harmadik évezredekéről. Elek bácsinak és a férfiak nagy részének ez a véleménye rólatok. De ne szólj közbe, Huncutka. Hagy folytassam. Szóval Elek bácsi mindegyik csajának épített egy szobát. Csak egy dolgot nem tudott Elek bácsi. Azt, hogy nem az édsz, a prosztatarák, a köszvény, az alkohol vagy a cukor a férfiak legnagyobb ellensége, hanem a Pygmalion-effektus. Találsz egy nőt, tanítatod, felöltözteted, aztán egy szép napon lelép a bankszámláddal és a titkos pinkódoddal. Mer' ilyenek a nők. Lelépnek ők, ha nem falazod be őket.

Szép kis mese, mondhatom. Meséld inkább a Hófehérkét.

Mondtam már, hogy ne szólj közbe. Azt akartad, hogy meséljek, hát akkor hallgasd. Ráérsz hallgatni. Amúgy is, Elek bácsi szerint Hófehérke is egy rohadt kurva volt. Egy perverz állat. Törpékkel csinálni. Kiságyban. Szóval Elek bácsi minden lánynak épített egy szobát, és amikor az elhagyta, akkor befalazta az ajtót, bútorostul, fényképestül, emlékestül együtt. Még Mese felügyelő, aki az eltűnt lányok után nyomozott, és az építési hatóság se tudta, hány szobából áll Elek bácsi háza. Szomorkodott, szomorkodott Elek bácsi, itt van ez a hatalmas ház, és ő csak a szuterént lakja. Mígnem egy napon hoztak neki egy újabb szőke lányt. Barbarának hívták. Bőre fehér volt, mint az oltott mész, szeme ultramarinkék, mint a tenger, szája piros, mint az érett eper. Elek bácsi érezte, ő az igazi. Taníttatta, öltöztette, a legnagyobb szobát neki építette, mégse ment el. Még a tengernél is voltak. Lubickoltak a boldogságban. És akkor látott a tévében egy hirdetést. Valóságsósat. „Hamarosan indul a Bükkbrother ház. A világ első befalazósója. Tizenkét kőműves, tizenkét asszony, egy tizenkét szobás villáért, fenn a Bükk tetején. Szereti a feleségét? Sok gyereket akar és sok szobát? Szeret kockáztatni? Hát akkor jelentkezzen ön is! Nem szereti a feleségét? Csak ámtíja? Szabaduljon meg tőle nyilvánosan! Falazza be a képernyő előtt! Jön a Bükkbrother ház! Jelentkezzen ön is!”

Jaj, Kópé. Te az apa regényét meséled.

Mért, nem jöttél rá? Az apa regénye jobb, mint egy mese. Az előlegből vette

nekünk a kiságyakat. Meg az ikerbabakocsit. Úgyhogy csak ne szidd apa regényét, mert befalazlak én is, mint Bulvár Kund Bulvárnét.

Undok vagy. Nem beszélek veled.

Hagy folytassam.

Nem érdekel. Ne szólj hozzám. Majd elmondom én is egyszer, mit álmodtam.

Jól van, Huncutka, még megbánod. Nem hagylak aludni. Mindjárt jön neked a tél.

Mit csinálsz?

Jól megrugdostam anya hasát. Hogy berakja apa a Vivaldit. Szereted, nem?

Te, Kópé, én megfojtalak.

Ne! Ne! Ne! Huncutka, ne csináld! Hagyd abba! Jajj! Segííítsééég! Valaki segítsen...!

Legyünk már csendben.

Ne haragudj. Legközelebb elmesélem neked a Hófehérekét. Meg a Hüvelyk Matyit is, meg a Kisgömböcöt. Jó?

Nem haragszom. Tudod, hogy szeretlek.

Figyelj csak, Huncutka. Hallod?

Mit?

Hallod a csendet? Anya elaludt. Hagy aludjon. Játsszunk csendben.

Mit játsszunk?

Játsszunk öregeset. Játsszuk azt, hogy öregek vagyunk. Mondjuk hetvenévesek.

Ugyan már, még meg se születünk. Hogy lehetnénk öregek.

Jaj, te. Ha kimegyünk, felnősz, és ha nem lesz képzelőerőd, nem mész semmire. Mert az élet nemcsak valóság, hanem képzelet is. Merj merész és öreg lenni.

Én kilenc hónapos szeretnék lenni, hogy kimehessek már az anyalyukból, nem pedig hetvenéves. Hova tűnik akkor az életem.

Jaj, te. Hát ez csak játék. Úgyis nyolc hónaposak vagyunk, de még mindig csak mínuszba. Na, kezdjük, de csak suttogva. Próbálj öregesen beszélni. Így ni. Látod? Lassan átoson fölöttünk az élet.

Hetven év...

Hát bizony, hetven év. Az nem semmi. Öröm és bánat. Életek és halálok. Szerelmek és csalódások. Egyszer fent, egyszer lent. És örök várakozás. Emlékszel, mint ahogy az anyalyukban mondtad. Várakozás az első csókra, az első ölelésre. És várakozás a halálra. De én még nem akarok meghalni.

Várj, hozzád bújok. Hideg van már itt kint a teraszon. Lassan jön a tél. Adj a pokrócodból. Na, így jó... Hát nézd meg őket. Nézd meg az unokáinkat. Hogy játszanak. Megannyi kis Kópé és Huncutka. Úgy buliznak a kertben, mint mi annak idején anyában.

Ott az anyalyukban volt a legjobb. Volt időnk tervezgetni. Jaj, te, nézd azt a kis Huncutkát, ahogy pipiskedik. Ő is balett-táncos akar lenni, mint ahogy te akartál. Szerintem nincs a földön ügyesebb csaj, aki úgy bánt a köldökzsinórral, mint te. Művész vagy.

Én? Művész? Megette az idő a csontjaimat. Majd az utódaink. Talán majd ők megváltják helyettünk a világot.

Nézd a Kiskópét, ahogy leülteti a többieket a kerti székekbe, és előadást tart nekik. Azt mondja, hogy ő gyerekfilozófus lesz. Mert a világ problémáit mindig a gyerekek oldották meg vagy rontották el. A múltkor is, amikor itt voltak a fiam barátai egy kis kerti partin, Kiskópé magyarázott nekik Arisztotelészről, Platónról, Attiláról, Robin Hoodról, Napóleonnól, Haynauról, Hitlerről meg Rákosiról, és még ki tudja mennyi mindent összehablatyolt. Amikor megkérdezték tőle, hogy Kiskópé, hát mi köze ennek a gyerekekhez, hát nem a felnőttek tették tönkre a világot, nem pedig az ilyen kiskópék, mint te vagy ő, a felnőttek megfontoltságával, csak ennyit válaszolt, mindenki gyerek, mindenki valakinek a gyereke. Ti is.

Gyerekek vagyunk mi is. Anya és apa gyerekei. Nyugodjanak békében.

Hát ez nem volt egy vidám játék.

Ne haragudj, én még nem tudok öreg lenni. Azt se tudom, mi van ott kint.

Én még élni akarok. Meg bulizni. Mindjárt iszik anya, és jön a nafta.

Buli vaaaaan! Buli van anyában! Buli van anyában! Buli van anyában! Buli van, buli van anyában!

Te Kópé, én elfáradtam. Aludjunk.

Nekem is megártott ez a borvér. Aludjunk.

Na már megint Krónika. Meg a Vas István Zoltán. Megint jönnek a hírek. Legalább ötven meghaltak az éjszaka közlekedési balesetben, amikor egy kisbusz ütközött egy kamionnal. Szén-monoxid-mérgezésben meghalt egy teljes államigazgatási intézet. Könnyebb sérülést szenvedett az a férfi, akire fa dőlt a Hortobágyon. Állandóan ilyen szörnyűségekre kell ébrednem. Kit érdekel. Mért nem úgy kezdik, hogy legalább tizenketten születtek az éjszaka Magyarországon. Vagy azt, hogy epekedve várja a világba vetődést Kópé és Huncutka anyja hasában. Bár már nem is tudom. Olyan unalmas minden. Reggel ébreszt a Vas István Zoltán, Huncutka még alszik, eleinte megkérdezte, mik a hírek odakint, de aztán megunt. Utána játszunk, vagy a köldökzsinórral, vagy nyomogatjuk a méhlepényt, hátha hajlandó megszólalni, de nem. Már az is unalmas. Kis délutáni csendes pihenő, aztán jöhet a buli. Anya iszik, apa mesél. Az legalább jó. Szeretem apa regényét. Kifigurázza ezeket a sósokat. Igaza van. Próbálnának bezárva lenni kilenc hónapig egy méhlepénnyel együtt, úgy, hogy felszívódik a meg nem született kistestvérük. Amikor anya megissza a vérborát, akkor bulizunk egyet, aztán alvás. A pszichológusok meg az anyaszakértők szerint mi még nem álmodunk. Marhaság. Csak az a baj, hogy már itt bent tudjuk, álmaink többsége úgyse válik valósággá. Akkor meg minek élni. Minek megszületni. Mindegy. Szóval egyhangú ez az élet előtti élet is...

Hhaj. Na. Még egy nap. Már unom. Menjünk már ki.

Jaj, Huncutka, ezt a néhány napot várjuk már ki. Menjünk ki együtt. Engem nem érdekel az az orvosi lelemény. Az, hogy te két héttel hamarabb mész ki. Pedig az orvostudomány fejlődik. Mi azért vagyunk, mert az apa

spermáját befalazták anyába. Csak úgy belombikozták. Harminc évvel ezelőtt azt még nem lehetett volna. Akkor még nem születhettünk volna meg. De tudod, mit mondok én neked, Huncutka? Az igazi tudomány az lenne, ha az orvosok kitalálnák a méhturizmust. Ha már az úrturizmust kitalálták, mért ne lehetne méhturizmus is.

Micsoda?

Mi, mi, mi? Méhturizmus. Hogy ha házibuli van az anyalyukban, akkor meg tudunk hívni magunkhoz valakit. Állandóan csak ketten bulizunk. Hát milyen házibuli ez. A Névtelen felszívódott. Itt van ugyan ez a méhlepény, de ez meg se nyikkan. Még táncolni se lehet vele.

De hát hogy képzeled?

Hogy képezem? Még meg se születtem, nemhogy elvégeztem volna az egyetemet, vagy akadémikus lennék. Találják ki ott kint az okosok, hogy jó legyen nekünk itt bent. Méhturizmust akarok! Méhturizmust akarok! Gyere, üvölsük együtt!

Méhturizmust akarunk! Hagy lobogjon a hajunk! Méhturizmust akarunk! Hagy lobogjon a hajunk! Méhturizmust akarunk!

Te Kópé! Mostantól ne öregeset játszunk, hanem turistásat. Ha meg nagy leszel, ne író legyél, mint apa, hanem legyél genetikus. Dolgozd ki ezt a méhturistaprogramot. Több millió gyereknek okoznál örömet. Képzeld el, minden gyerek születése előtt megismerné az apját.

Oké. Ki jöjjön először buliba?

Nem értem!

48

Hát ki legyen az első méhturista? Találd ki, és játszunk el. Szimulációs program. Úgy hívják tudományosan.

Jaj, Kópé, még sohasem gondolkodtam ennyit. Most megfogtál.

Huncutka! Érted csinálom, nem ellened. Tessék gondolkodni!

Gyerek legyen vagy felnőtt?

Jaj, Huncutka, tudod, hogy mindenki valakinek a gyereke. Gyerek legyen. Akkor legyen apa.

Ki?

Legyen az apa.

Apa? Apa az anyában?

Igen. Te is tudod, hogy mindig azt mondja, úgy szeretne már látni bennünket. Anya nem jöhet, olyat még a legakadémikusabb akadémikus sem talált fel, hogy valaki belebújt saját magába. De apa hagy jöjjön.

Na jó. Legyen apa. De hogy jön be?

Nem te mondtad ezt a szimulációt vagy mit? Hát játszd el te. Zsugorítani még úgy sem tudod, majd ha akadémikus leszel, csak akkor. Addig bulizunk.

Várj. Felkészülök.

Jaj, drágáim, végre itt vagyok, hagy öleljelek meg benneteket. Jaj, Huncutka! Jaj, Kópé...

Apa! Apa! Végre itt van apa! Már úgy vártunk.

Jaj, apa, úgy vártunk már. Amióta megtudtuk a Krónikából, hogy te vagy

az első méhturista, Kópé nem is tud aludni.

Mért aludtam volna? Ma reggel mondta csak a Vas István Zoltán, hogy apa jön.

Jaj, Kópé. Játsszál már!

Jó, csak úgy mondtam. Nem olyan könnyű apa helyébe képzelni magam.

De én nem lehetek apa. Én lány vagyok.

Az igaz.

Apa, biztosan elfáradtál a hosszú úton. Sütöttem neked a méhlepényből sütit. Finom, nyákos. Van hozzá magzatvíz is. Mi már kicsit unjuk, de te még nem kóstoltad. Este meg buli lesz, majd meglátod. Buli lesz, amikor anya iszik. Lesz borvér. No egyél és igyál szívesen.

Pfuj, Huncutka. Rám jön a hányinger.

Kópé! Játsszál már!

Jaj, gyerekek, ti nemcsak szépek vagytok, hanem jószágosak is. Anyával pont így szerettük volna. Finom ez a lepény. A víz se rossz. Jó dolgok van itt bent.

Én jól elvagyok. Csak Huncutka huncutkodik.

Apaaa... Nem lehetne már most kimenni?

Nem, kislányom. Még egy hónapot maradnotok kell. Legyél olyan, mint Kópé. Nézd meg, milyen türelmes.

Undok vagy. Ilyet nem is mondana apa.

Undok vagyok. Most látsz először, és azt mondd, undok vagyok. Jaj, kislányom, mi lesz így belőled, ha megszületsz.

Na, Kópé, ne bomolj már, tudod, hogy neked mondtam, nem apának.

Tudod, kislányom, ha most kijönnétek, lehet, hogy Kópé meghalna. Vagy anya. Nézd meg a kis Kópét. Olyan kicsike még. Itt a sötétben is látom, hogy sápadt. Simogasd csak meg a hasfalát. Látod, milyen gyenge. Maradjatok még itt szépen. Látjátok, eljöttem hozzátok. Kint már úgy várunk anyával. Anya nagyon sokat szenvedett miattatok. Ahhoz, hogy legyetek, nagyon sok gyógyszert meg injekciót kapott. Néha napokig kellett feküdnie. De hát ezt ti nem tudhatjátok.

Jaj, Kópécska, te tényleg ilyen kis gyenge vagy? Én nem is tudtam. Mért nem mondtad eddig? Na, odabújok hozzád. Gyere.

Mennem kell, gyerekek. Anya mostanában nagyon fáradt. Álmában mosolyog. Rátok gondol. Majd kint megmutatjátok, milyen is az a buli.

Menj, apa. Jó volt téged látni. Vigyázok Kópéra.

Na, milyen voltam?

Egész jó apa lesz belőled.

Egy kicsit pihenek. Fáradt vagyok mostanában.

Tényleg fáradt vagy, Kiskópé?

Méért, ki mondta?

Apa.

Ugyan már. Azért mert apa volt az első méhturista, még nem kell mindent tudnia.

Akkor megnyugodtam. Pihenj egy kicsit. Ha kezdődik a buli, majd szólok.

Nem keltettél fel.

Három napot aludtál. Nem volt buli. Anya rosszul van.

De apa azért mesélt?

Igen.

Mi van a Bükkbrother házban? Hány nő él még? Hányat falaztak be?

Mindegyik nő él. Ki a falban, ki azon kívül.

Hogyhogy a falban?

Nem nagyon értek még a regényelmélethez vagy mihez, de apa azt magyarázta anyának, hogy ő még dramaturgiailag se gyilkos. Hogy nem bírja nézni ezeket a nőket, amint a férjeik glettelik be a falba őket, azok meg siránkoznak meg jajgatnak, fáj nekik a nemlét, vagyis hát nem nézni nem bírja, hanem írni. Azt találta ki, hogy a nők felélednek a falban, a kőművesek kispórolták a meszet, levegős lesz a fal, és éjszakánként átkokat szórnak a férfiakra, azok már menekülnének haza, de nem lehet, szerződés köti őket a tévétársasághoz, meg ott van a szekuriti is, már teljesen kivannak, azt ordibálják, hogy nem kell ház, nem kell pénz, nem kell egzotikus túra, nem kell ház, és nyakig húzzák a fánglit, csak ne kelljen hallani a sirámokat... Pedig szépek a sirámok. Főleg Bulvár Kund feleségének, Kecának a búcsúja szép.

Emlékszel még rá?

Persze. Hallgasd csak.

Keca búcsúja

50

Érted éltem.

Érted halok meg.

Keserű véremet keverjétek a mészbe.

Tudd meg, hogy szerettelek.

Úgy minden rosszatjóstul.

Azt ígérted, hogy minden jó lesz.

Azt ígérted, hogy ez egy fullextrás Haza.

Boldogok laknak benne.

Építesz nekem házat.

Gyönyörűt.

Hogy lesz a konyhában gáz és szagelszívó.

Hogy ne érezzem rajtad a mézszagot.

Most meg fogol, és befalazol.

Mert neked csak a pénz a fontos, meg a hatalom.

Meg a sztárosság.

A döglött Bükk Bükkbrader-lét.

Csak az számít.

Akármelyikötök nyeri el a házat, tudjátok meg, mi éjszakánként /
feltámadunk.

Tizenegy asszony sirámaint kell hallgatnotok örökké. /

Azzal az eggyel együtt. Azért.

Hulljon hamu a szemetekre.

Szép. Szép, amit apa írt. Miért sírsz, Huncutka? No, ne sírj már!

Ne haragudj, elrontottam mindent. Ne haragudj rám!

Mit rontottál el?

Emlékszel, amikor undok voltál, azt mondtam, majd egyszer elmondom az álmomat.

Mért haragudnék? Mond el az álmodat. Ha már ezt a méhlepényt elvisel-tük nyolc hónapig... annál rosszabb nem jöhet, még az életben se.

Azt álmodtam, hogy te vagy Bulvár Kund. A híres oknyomozó riporter. És le akarod leplezni ezt a valóságsót. Hogy csak humbug az egész. Nem is falazzák be élő adásban a nőket a férfiak. Háromszor váltál, anyáék meghal-tak, nincs, akit elvigyél magaddal. Rábeszélsz arra, hogy tegyek úgy, mintha én lennék Keca, a feleséged. Úgyis nyerünk, mondod, ha meg nagy baj van, majd hívunk segítséget. Telefonon vagy a közönségből. Az élet csak nem lehet olyan kegyetlen, hogy élőben közvetít halálokat... És veszítünk... Meg-ölsz... Megőrülsz... Örökké hallgatod a sirámokat... Hát ezt álmodtam...

Apa azt mondta, hogy vannak álmok, amik teljesülnek, csak merjünk ál-modni... Hogy éljek úgy évtizedekig, hogy nem tudom, mikor teljesül be az álmod... Nem akarok megszületni. Annál sokkal jobban szeretlek... Menjél nyugodtan. Kiengedlek.

Jaj, Kópé!

Meghalt a Névtelen is, meghalok én is. Egyedüli gyerek leszel, legalább több szeretet jut neked... Engedd el a köldökszinóromat. Szeretlek... Úgyse fogsz emlékezni arra, milyen volt bulizni az anyalyukban.

Ne, Kópé, ne! Ne, Kópé, ne, ne kistestvérem ne, ne hagyd el magad. Az álmok nem biztosak. Az élet nélkülük is szép. Jaj Kópé... Jaj, anya, anya! Anyaaa! Anyaaa! Kópé rosszul van! Segítsetek! Anyaaa! Megyünk! Menni akarunk! Hallod Kópéka, már jön a mentőautó, hallod a szirénát!? Kópé, Kiskópé, Kópékám! Megyünk. Visznek a kórházba, mindjárt kimegyünk. Siessenek már! Kiskópé, tarts ki! Nem fejeztem be neked! Nem az álmo-kat, a valóságot! Nem fogadták el apa regényét! Visszadobták! Hogy az élet-ben nincs ilyen. Hallod, az életben nincs ilyen! Azt mondták neki. Kiskópé, mindjárt megyünk az életbe! Ott nincsenek Bulvár Kundok és Elek bácsik, és befalazósók. Ott nincs ilyen. Ott szépség van és szeretet. Kiskópé, tarts ki, vár ránk már a luxusinkubátor. Lehet, szagelszívóval? Hogy ne érez-zelek? Bolondság. Otthon vár már a meleg szoba. Kisdisznó van a falon. Kisdisznó van a falra festve. Meg kecskék. Meg tigriskombájn. Meg, meg bárányfelhők. És focilabda. Meg pingponglabda. Visszapattan a szemed a falról. Hallod! Hallod? Apaaa! Anyaaa! Már nem hallja!

Megjöttünk, Kópé. Anyát már elaltatták... Hallod?! Hallod, ahogy szalad a szike anya hasán?! És itt a fény! Kiskópé, itt a fény!

Buli van!

Élünk...

„Részben tájékozatlanságból, főként azonban rosszindulatból”*

(Judeofóbia, antijudaizmus, antiszemitizmus –
fogalomtörténet és hermeneutika)

„Minden történelmi jelenség magyarázata csak
annak a pillanatnak a magyarázatán belül
lehetséges, amelyben bekövetkezett.”
Marc Bloch: A történész mestersége.
Ford. Greskovits Endre

52

Azonosság vagy különbözőség?

1. „Moses... új s más halandók szokásaival ellentétes szokásokat vezetett be. Szégyenletes ott minden, ami nálunk szent, ám meg van engedve náluk, ami nekünk tisztátalan... fonák és rút intézményeik ocsmányságuk miatt kaptak erőre... egymáshoz megátalkodottan hűségesek... viszont mindenki mást ellenségesen gyűlölnék... kéjelgésre igencsak hajlandó nemzet... semmit oly hamar magukba nem szívnak, mint az istenek megvetését, hazájuk megtagadását, szüleik, gyermekeik, testvéreik semmibe vételét.”¹

2. „A zsidók... csak a hasuknak élnek, csak a jelent lesik, semmivel sem jobbák, mint a disznók vagy a bakkecskék feslett gondolkodásuk és túlzott falánkságuk miatt...; a zsina-

góga nemcsak bordélyház..., hanem egyenesen rablók barlangja, vadállatok odúja, a hely démonok lakhelyévé válik...; ha valaki most... az ördög fellegráának, lelkek pusztítójának... nevezné..., még akkor is kevesebbet mondana...; a zsinagóga démonok lakhelye, de nem is csak a zsinagóga az, mert a zsidók lelke még inkább az...; a zsidók démonok...; a judaizmus betegségben szenved...; krisztusgyilkosok...; minden vadállatnál elvetemültebbekké váltak...; nem is tudjuk, hogy melyiken szörnyülködünk jobban: istentelenségükön, kegyetlenségükön vagy embertelenségükön...; beszéljek harácsolásaikról, kapzsiságukról, arról, hogyan árulják el a szegényeket, lopásaikról, piaci üzemeikről...; tisztátalanok, törvényszegők, embergylkosok és Isten ellenségei...; akik között gyilkosság és vérontás tenyészik...; az egész világot megfertőző betegség...”²

* Josephus Flavius: *Apión ellen, avagy a zsidó nép ősi voltáról* [a továbbiakban *Contra Apionem*], II. 14, Helikon Kiadó, Budapest, 1984. 69. Fordította Hahn István. A magyar kiadás mellett felhasználtam az alábbi görög–olasz kétnyelvű szövegkiadást is: Flavio Giuseppe: *Contra Apione*, Marietti, Genova–Milano, 2007.

¹ Tacitus: *Historiae*, V, 4–5. *Tacitus összes műve*, I. Magyar Helikon, Budapest, 1970. 350–351. Fordította Borzsák István.

² Jóannész Khrüszosztomosz: *Adversus Iudaeos*, I,3,1; I,4,1; I,4,4; I,4,5; I,6,3; I,6,7; I,6,8; I,7,1; II,2; VI,7,6. Lásd Aranyaszájú Szent János: *Beszédek a zsidók ellen*, Wesley János Lelkészképző Főiskola, Budapest, 2005. 51; 53–54; 59; 60; 61; 76; 175–176. Fordította

3. A zsidó bizonyára faj, de nem ember. Egyáltalán nem teremthette az örök Isten a saját képmására. A zsidó az ördög képmása. A judaizmus a nemzetek faji tuberkulózisa.”³

A fentiekben idézett három textus térben és időben egymástól meglehetősen távol keletkezett. Az első citátum az i. sz. 1. század második felében s a 2. század első évtizedeiben élt Tacitus római történetírónak a *Korunk története (Historiae)* című munkájából származik, a második Jóannész Khrüszosztomosz (Arany-szájú Szent János) prédikátor, teológus, egyházatya, a későbbiekben Konstantinápoly érseke nyolc zsidóellenes homíliájában lelhető fel, amelyet a szíriai Antiokhiában mondott el 386–392 között, a harmadikat Hitlernek egy 1923-as müncheni beszédéből emeltem ki.

Az, ami a három idézetet összefogja s hasonlóvá teszi, aligha igényel magyarázatot: mindhárom a zsidósággal szemben fogalmazódott meg, s mindhárom határozottan és egyértelműen negatív attribútumokkal és karakterjegyekkel látta el a zsidóságot. A kérdés azonban az, hogy ez a hasonlóság lényegét, értelmét és rendeltetését tekintve vajon azonossá teszi-e az idézett gondolatokat, s vajon a zsidóság elítélése és elutasítása azonos szándékból és megegyező irányultságból fakadt-e. Kijelenthető-e, hogy akár a tudatlanság, akár a szándékos manipuláció irányította durva, előítéletes tévedésekre és hazugságokra épülő,

a dehumanizáció eszköztárát is felvonultató megállapítások ugyanazokból a törekvésekből, eszmei, ideológiai és politikai megfontolásokból fakadtak Tacitus, Jóannész Khrüszosztomoszt és Hitler esetében? Továbbá – és a fentiekkel összefüggésben – kérdés az is, hogy a három idézet alanya, vagyis a Tacitus által használt „Iudaeus” (Iudaei), a Jóannész Khrüszosztomosz által használt Ιουδαιοσ (Ιουδαιοι) és a Hitler által használt Jude (Juden) szintaxisa, nyelvi megjelenítése vajon ugyanazt a fogalmi keretrendszert fedti-e le, legyen annak akár etnikai, geográfiai, származási, transzcendens tartalmat hordozó vallási, valamilyen kritérium szerint meghatározott közösségi vagy a fajelmélet alapjain nyugvó, fölé- és alárendeltségi viszonyokat megfogalmazni kívánó tartalma.

A kérdés annál is inkább jogosnak és megalapozottnak tűnik, mivel mind a politikai közbeszédben, mind a mindennapos publicisztikában egyedülként és meglehetősen differenciálatlanul az antiszemitizmus jelzője hivatott leírni minden zsidóságot ért negatív megnyilatkozást, de a kérdéssel foglalkozó korszerű nemzetközi szakirodalom is hajlamos az antiszemitizmus fogalmát térből és időből kiragadva, vagyis parttalanul és felettébb anakronisztikus módon visszavetítve alkalmazni akár ókori, akár középkori zsidóellenes megnyilvánulásokra.⁴ A

Vattamány Gyula.

³ Adolf Hitler beszéde az NSDAP-gyűlésen, München, Zirkus Krone, 1923. május 1., in Eberhard Jäckel–Axel Kuhn: *Hitler Sämtliche Aufzeichnungen 1905–1924*, Stuttgart, Deutsche Verlags-Anstalt, 1980. 918. [Dok. 524].

---

⁴ A hazai állapotokra jó példa, ahogy – érzékelhetően tudományon kívüli okok miatt – a közelmúltban Gerő András előbb egy történész-kollégáját minősítette antiszemitának, amit a hazai szakma szinte egyöntetűen visszautasított:

(http://galamus.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=147459:akademik

legújabb irodalomból vett sokatmondó példa a kiváló francia történésznek, Paul Veyne-nek a *Quand notre monde est devenu chrétien (312–394)* (Amikor a világunk kereszténnyé vált) című munkájában olvasható fejezet, ahol Veyne egyfelől azt hangsúlyozza, hogy nincs folytonosság a zsidók pogány világon belüli elutasíttatása (amit alapvetően exkluzív Istenük, a nemzet többi istenét mint hamis bálványokat elutasító magatartásuk, a pogány világ számára értelmezhetetlen vagy egyenesen félreértett szokásaik alapoztak meg, továbbá az, hogy a keresztények a zsidók identitását megfoghatatlannak, elmosódottnak tartották, minthogy se nem pogányok, se nem keresztények) és a keresztény antijudaizmus között. Ám másfelől – így Veyne – ez a középkori, keresztény, „meghatározó módon vallási antijudaizmus megszakítás nélkül folytatódik napjaink meghatározó módon »világi« (*laïc*) antiszemitizmusában, amely ugyanabból az ellenszemből ered”, minthogy a ke-

resztény antijudaizmus és a modern antiszemitizmus „egyazon mentális okokra vezethető vissza”.⁵ Mindez különösképp meglepő épp attól a Veyne-től, aki egy másik munkájában, történelemelméleti kötetének egy helyén a történelem retrospektív, teleologikus olvasatát teljes joggal visszautasítva nagy nyomatékkal hangsúlyozza az alábbiakat: „Megérteni a történelmet nem abból áll, hogy észre tudjuk venni a felszínes mozgolódás alatt futó nagy, felszín alatti áramlatokat: a történelemnek nincsenek mélységei. Jól tudjuk, hogy valósága nem racionális, de tudnunk kell, hogy ő maga sem bír több értelemmel; nincsenek olyan kibontakozások, amelyeket szabályszerűnek tekinthetnénk, amelyek a történelmet, legalább időnként, egy jól összefogott cselekménynek láttatnák, ahol az, aminek be kell következnie, végül valóban be is következik.”⁶

A példák úgyszólván tetszőlegesen szaporíthatók: az antiszemitizmus 19. századi terminológiája egyes szerzőknél rendre felbukkan már a pogány zsidóellenesség (ezt a továbbiakban judeofóbiának nevezem) vagy a késő antik, középkori keresztény zsidóellenesség (ezt a továbbiakban antijudaizmusnak nevezem) leíró fogalmaként.⁷

us-antiszemitizmus&catid=9:vendegek&Itemid=66;

http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/ungvary_krisztian_az_antiszemita_ertelmezesi_keret/; <http://beszelo.c3.hu/cikkek/filoszemitata-erveles-antiszemita-keretben/>; http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/tamas_gaspar_miklos_ki_az_antiszemita/; <http://rubicon.hu/magyar/oldalak/antiszemizmus>

Majd ugyancsak Gerő volt az, aki Füst Milán zsidó származású író néhány valóban rendkívüli módon sértő zsidóellenes megjegyzése miatt keresetlen egyszerűséggel „virtigli antiszemitának” nevezte. https://azonnali.hu/cikk/20190121_zsido-zavarmi-erzi-maga-enak-egy-zsido-szervezet-a-zsidoellenes-fust-milant.

Gerő állítását Schein Gábor irodalomtörténész, Füst Milán monográfiája utasította vissza: https://hvg.hu/kultura/20190128_Nem_tul_draga_Fust_Milan_antiszemizmusarol

⁵ Paul Veyne: *Quand notre monde est devenu chrétien (312–394)*, Albin Michel, Paris, 2007. 187; 189.

⁶ Paul Veyne: *Comment on écrit l'histoire*, Éditions du Seuil, Paris, 1996. 144–145.

⁷ A sok példa közül kettőt említek most meg, mint a fenti szemléletnek a jellemző eseteit: *De l'antijudaïsme antique à l'antisémitisme contemporain*. Études réunies par Valentin Nikiprowetzky, Presse Universitaires du Septentrion, Lille, 1979; Anders Gerdmar: *Roots of Theological Anti-Semitism: German Biblical Interpretation and the Jews, from Herder and Semler to Kittel and Bultmann*,

Természetesen a tudományos vizsgálatok nem mellőzhetik az olyan hatástörténeti kutatásokat, amelyek választ adhatnak arra, hogy az antiszemitizmus kialakulásában, gyors domesztikálódásában és a Soá előidézését és bekövetkeztét sokak tevélegyes aktivitásával és még többek csendes, elfogadó közömbösségével támogató vagy jóváhagyó folyamatában mekkora szerepe volt a korábbi évszázadok judeofób és a keresztény Európa közel két évezredét végigkövető, a mindennapi prédikációkban, egyházi szónoklatokban, a templomi ábrázolásokban vagy például a „zsidók megtéréséért” elmondott nagypénteki könyörgésben (*perfidia judaica*⁸) stb. manifesztálódó zsidóellenességnek. Ám a judeofóbia, az antijudaizmus és az antiszemitizmus önálló jelentéssel bíró fogalmak, amelyeknek egybemosása nemcsak a történelmi látásmódot homályosítja el, hanem a világ jelenségeit leíró és értelmező képességünket is.

II. Szubsztancializmus és funkcionalizmus

Theodor Mommsen világhírű berlini ókortörténész a római történelemről írt kapitális munkájának egy helyén egy a későbbiekben sokat idézett megállapítást tesz: „A zsidógyűlölet és a zsidóellenesség ugyanolyan régi, mint maga a diaszpóra.”⁹

Brill, Leiden, Boston, 2009. A fogalmi anakronizmus ugyancsak jó példája az, amikor a tolerancia fogalmát terjeszti ki parttalanul a szerző, történetileg minden ok és jog nélkül. Lásd Polymnia Athanassiadi: *Vers la pensée unique. La montée de l'intolérance dans l'Antiquité tardive*, Les Belles Lettres, Paris, 2018.

⁸ *perfidus* = hitetlen, azaz Krisztusban nem hívó, gonosz.

⁹ Theodor Mommsen: *Römische Geschichte*, V. *Die Provinzen von Caesar bis Diocletian*,

Mommsen, aki élesen szembe szállt az antiszemitizmus minden létező formájával, nem a zsidóellenesség korabeli megnyilvánulásait igyekezett igazolni és alátámasztani, éppen ellenkezőleg. Az elhíresült, 1879–1881 között lezajlott Berliner Antisemitismusstreit (berlini antiszemitizmus-vita) kezdő pillanata volt, amikor Heinrich von Treitschke konzervatív porosz történész megjelentette *Unsere Aussichten (Kilátásaink)*¹⁰ című írását, amelyben a német zsidók asszimilálódásra képtelen „különleges nemzeti létmódjából” kiindulva azt hangsúlyozza, hogy a zsidóknak „közelíteniük kellene a keresztény polgárok szokásaihoz és gondolkodásmódjához”, „a mi izraelita polgárainknak németekké kell válniuk”, ugyanis „keleti határainkon túl, évről évre, Lengyelország kimeríthetetlen bölcsőjéből számos ambiciózus fiatal férfi érkezik, akiknek gyermekei és unokái egy napon a német tőzsdéket és a sajtót fogják irányítani. A bevándorlás rohamosan növekszik, s a kérdés, hogy miként tudjuk egyesíteni ezt az idegen népet a miénkkel.” Mert a jelenlegi Mischkulturból (kevert kultúra) egyenesen következik, hogy „a zsidó a mi szerencsétlenségünk”.¹¹

A vita során egyaránt lehetett olvasni – például az Adolf Stöcker protestáns teológus kezdeményezte Antisemitenpetitionban – az antiszemita gyűlöletbeszéd mozgósító erejéről, a keresztény-német szellem

---

Weidmannsche Buchhandlung, Berlin, 1885. 519. („Der Judenhaß und die Judenhetzen sind so alt wie die Diaspora selbst.”)

¹⁰ Heinrich von Treitschke: „Unsere Aussichten”, in *Preußische Jahrbücher*, 44, 1879. 559–576.

¹¹ „Die Juden sind unser Unglück”, i. m. 575.

erősítésének szükségességéről, a zsidó tanárok mielőbbi eltávolításáról az általános iskolákból, valamint a zsidó vagyon és a keresztény munka közötti különbségről,¹² s olvasható volt – mások mellett – Mommsen álláspontja, aki szerint Trietschke a zsidókat „másodrendű polgároknak tekinti, akár mint egy megjavulni esetleg képes bűnözőkből álló büntetőszázadot. Ezzel polgárháborút prédikál... A többség kisebbség elleni polgárháborúja még a lehetőség szintjén is nemzeti vész.”¹³

A vita egyik felettébb érdekes és tanulságos következménye volt, hogy a német ókortörténészek közül többen az „örök” és ennél fogva akár jogosnak is nevezhető antiszemitizmus forrásait keresték s vélték megtalálni az antikvitásban. Egy kitűnő munka egyebek közt azt mutatja be, hogy a zsidógyűlölet régi és új formáinak hasonlóságát felfedezve fordultak egyre többen az antik „antiszemitizmus”, így például az alexandriai görög Apion (i. e. 30–20 – i. sz. 45–48) munkássága felé.¹⁴ Akadt

szerező, aki kitörő lelkesedéssel talált rá az antiszemitizmus „legérdekebb párhuzamaira, amelyek saját korunkat manifesztálják”.¹⁵

A lényeg, hogy az antikvitás modellként és előképként történő felemlegetését messze nem szaktudományos, sokkal inkább ideológiai megfontolások és történelmi öngazolások indokolták. Ám a történelmi csúsztatások és anakronisztikus próbálkozások elvezettek ahhoz a kérdéshez, hogy vajon mi a tényleges okozója az antikvitásban is jelen lévő és a maga komplexitásában megmutatkozó zsidóellenességnek. Az álláspontok egyike, amelyet Hoffmann nyomán „szubsztanciálisnak” vagy „esszenciálisnak” szokás nevezni,¹⁶ egy olyan értelmezési modellt kínál, amely magának a judaizmusnak a vallási, kulturális és társadalmi jegyei nyomán bontakozott ki, vagyis a judaizmus „esszenciájából”, s ennél fogva – a szubsztanciális álláspont képviselői szerint – a zsidóellenesség oka a judaizmuson belül keresendő. Ez a módszertani megközelítés természetesen nem korlátozódott az antiszemita szerzőkre – ezért is hivatkoznak szívesen Mommsen fent idézett soraira –, miközben a zsidóság minden korban eltérő, rendhagyó vagy különös szokásaiból, hagyományából, viselkedéséből és rítusaiból kiindulva kísérelnek meg választ találni a zsidóság mindenkori környezetéből felé áramló elutasításokra, ellenségeskedésre vagy gyűlölködésekre.

A zsidók szokásait nem vagy alig alig ismerő, leginkább a tudatlanságból táplálkozó attitűd megalkotta

¹² „Antisemitenpetition”, in *Deutsche Geschichte in Dokumentum und Bildern*, Band 4. Reichsgründung: Bismarcks Deutschland 1886–1890.

http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/pdf/deu/413_Antisemitempetition_114.pdf

¹³ Lásd Theodor Mommsen: *Auch ein Wort über unser Judentum*, Weidmannsche Buchhandlung, Berlin, 1880. 3–16. Ugyanezt lásd Theodor Mommsen: *Gelehrter, Politiker und Literat* (szerk.: Josef Wiesehöfer, Henning Börm), Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 2005. 137–164.

¹⁴ Christhard Hoffmann: *Juden und Judentum im Werk Deutscher Althistoriker des 19. und 20. Jahrhunderts*, E. J. Brill, Leiden, 1988. 222. Lásd ehhez Arthur Gotthard Sperl: „Apion der Grammatiker und sein Verhältnis zum Judentum. Ein Beitrag zu einer Einleitung in die Schriften des Josephos”, in *Gymnasiums zum heiligen Kreuz in Dresden, Lehmannsche Buchdruckerei*, 1886. III–XXII. <https://archive.org/details/apiondergramma->

ti00sper/page/n23

¹⁵ Konrad Zacher: „Antisemitismus und Philosemitismus im klassischen Altertum”, in *Preußische Jahrbücher* 94, 1898. 1.

¹⁶ Christhard Hoffmann: i. m. 224.

sztereotípiák dölyfös, elbizakodott, a többiektől elkülönülő népként írják le a zsidóságot, olyan vallási és etnikai közösségként, amely pusztán létevel kiprovokálja az ellenségeskedés legkülönbébb formáit. Felix Stähelin egyenesen arra a súlyos következtetésre jut, hogy a zsidók minden más hitet elutasító merevsége szükségszerűen váltotta ki a természetétől fogva toleráns görög világ ellenszenvét.¹⁷

A zsidóságnak a vallásuk és szokásaik sajátos természetéből adódó és más vallási közösségektől elkülönülő magatartása a „mi” és az „ők” ellenséges dichotómiájának logikájából fakadó zsidóellenességet eredményezett. Marcel Simon méltán híres alapmunkájában ezért is írja, hogy „a görög-római antiszemitizmus alapvető oka a zsidók elkülönülésében rejlik, és egy végső elemzés szerint a vallásukban, hiszen ez a forrás”. De Simon – helyesen és érzékenyen – rögtön hozzátézi: „Az etnikai szempont innen teljesen hiányzik.”¹⁸

Tcherikover, miközben „szubsztanciális” módon maga is az antiszemitizmus okát „mindig és mindenhol” ugyanabban látja, közben hangot ad annak, hogy (politikai, faji, gazdasági, társadalmi, vallási, pszichológiai) megnyilvánulási formái változatosak, a mindenkori hely és az adott körülmények függvényében. „Az antiszemitizmus meghatározó lényege a zsidó nép létezéséből fakad, mint-

hogy idegen test a népek között. A zsidóság idegen jellege a központi oka az antiszemitizmus eredetének, és ennek az idegen jellegnek két aspektusa van: a zsidók idegenek a többi nép számára, mivel eredetükre nézve egy másik országból származnak, és ugyancsak idegenek idegen szokásaik miatt, amelyek az ország lakói szemében különösek és egzotikusak.”¹⁹ Vagyis a zsidók – legfőképpen vallásuk sajátos jellegéből következően „az antik társadalomban idegenként élnek..., mindig hajlamosak voltak az elszigetelődésre, vallásukban mindig volt valami kivételes, ami megnehezítette a társadalmi kapcsolatokat, s ami nehezen illeszkedett az antik társadalmi modellhez”.²⁰

A szubsztanciális nézőpont, a maga intemporális, „örök” és „állandó” jelleget tételező elképzelésével abból a feltételezésből indult ki, hogy a judaizmus rendelkezik egy olyan lényegi, belső elemmel vagy immansens összetevővel, amely úgyszólván „természetadta” módon, azaz a lehetséges társadalmi és szociális összefüggéseket mellőzve ad választ a zsidókkal szembeni frusztráció, szembenállás és gyűlölködés különféle megnyilvánulásaira, így például a judaizmus és a hellenizmus közötti antagonisztikus különbség okára. „A zsidókon kívül nem volt még egy nép, amely oly kitartóan utasította volna el a szomszédos népek isteneit, azt, hogy áldozati szertartásaikban közreműködjenek, hogy templomaikat

¹⁷ Felix Stähelin: *Der Antisemitismus des Altertums in seiner Entstehung und Entwicklung*, Verlag Lendorff, Basel, 1905. 23.

¹⁸ Marcel Simon: *Verus Israel. Étude sur les relations entre chrétiens et Juifs dans l'Empire Romain (135-425)*, Éditions E. de Boccard, Paris, 1983. 239.

¹⁹ Victor Tcherikover: *Hellenistic Civilization and the Jews*, Atheneum, New York, 1977. 358.

²⁰ Jan Nicolaas Sevenster: *The Roots of Pagan Antisemitism in the Ancient World*, E. J. Brill, Leiden, 1975. 89.

ajándékokkal halmozzák el, s akkor még nem beszéltünk a közös étkezésekről vagy a házasságról²¹ – írja Wistrich, mintegy világos illuztrációját adva eme „szubsztanciális” vagy „esszenciális” megközelítésnek.

A fenti megközelítéssel szemben mások az ún. „funkcionalista” szemléletmódot követik, amelynek az alapjait Isaac Heinemann fektette le. Heinemann, miként a „funkcionalista” megközelítés valamennyi képviselője, tagadja, hogy a judaizmusnak valamiféle esszenciája vezetett volna az antik zsidóellenességhez, éppen ellenkezőleg: ennek kifejezetten politikai okait tekinti meghatározónak. Heinemann elsősorban a szírpalesztin, az egyiptomi és a római „konfliktusgóccokat” (Konfliktsherde) megjelölve azt hangsúlyozza, hogy ezeken a helyeken a zsidókkal szembeni ellenségeskedés nem ok volt, hanem a hatalmi-politikai küzdelmek következménye. Így ír: „A zsidókkal szembeni ideológiai gyűlölködés sehol sem szolgáltatott elegendő okot az ellenük folytatott politikai harcok számára. Ám a hatalmi küzdelmek, amelyeket a politikai vagy nemzeti érdekek motiváltak, kedvező talajnak bizonyultak a zsidó vallás lényegét érintő kedvezőtlen vélekedések elszaporodásához. Így hát az ideológiai konfliktusokat a politikai küzdelmek visszfényeként kell tekintetbe venni, ugyanúgy, miként napjainkban.”²² Vagyis az antik zsidóellenességet nem a zsidóságnak a

diaszpórában egyre irritálóbbá váló eredendő mássága, idegensége váltja ki, hanem a politikai konfliktusok konkrét történelmi helyzetei. Erre utal Funkenstein is, aki leszögezi, hogy „az antik pogány világ zsidóellenes argumentumai... politikai és etnikai eredetűek voltak, s azokat a Hasmoneusoknak az Izrael földjén élő görög népeiséggel szembeni politikai agresszivitása hívta életre”.²³

Akik a funkionalista szemlélet híveiként politikai szempontokra vezetnek vissza az antik zsidóellenesség létrejöttét, tisztában vannak azzal, hogy a görögök körében egyre élesedő judeofóbia egyértelmű visszajelzése a görögök és a zsidók közt fennálló hierarchia lassú megváltozásának, eltolódásának. A zsidókkal szembeni előítéletes gondolkodás úgyszólván párhuzamosan zajlott azzal a folyamattal, amelynek során a görögök társadalmi és politikai dezorganizációja végbement. Aemilius Paullus püdnai győzelme (i. e. 168) nyomán ötven fölöttire tehető az elpusztult görög városok s százezer fölöttire a rabszolgának elhurcoltak száma. Makedónia múkincseinek és minden egyéb értékének kifosztását követően – hogy csak néhány jellegzetes történelmi pillanatról emlékezzünk meg – i. e. 146-ban Korinthosz pusztul el, később Cornelius Sulla rendezi át nem éppen filozófiai-spirituális, sokkal inkább katonai eszközökkel a platóni Akadémiát és Athén falait (i. e. 86-ban), s a kérdés immár az, hogy a görögök egykori nagyságát reprezentáló múkincseket és messze földön híres könyvtárakat egy-

²¹ Robert S. Wistrich: *Antisemitism. The Longest Hatred*, Thames Methuen, London, 1991. 6.

²² Isaac Heinemann: „Ursprung und Wesen des Antisemitismus im Altertum”, in *Festgabe zum zehnjährigen Bestehen der Akademie für Wissenschaft des Judentums 1919–1929*, Akademie Verlag, Berlin, 1929. 85.

²³ Amos Funkenstein: *Perceptions of Jewish History*, University of California Press, Berkeley – Los Angeles – Oxford, 1993. 313.

egy római légió helyben pusztítja-e el, s adja át az enyészetnek, avagy felsőbb utasításra – szigorúan közérdekéből – a római birodalom központja felé irányítja az értékekkel dugig megrakott római szekereket és hajórajokat, gyarapítandó a római államkincstárat, s – nem mellékesen – egyesek magánvagyonát. A római részről egyre gyakrabban a felettebb megvető és lekicsinylő módon megszólított „görögöcské” (*graeculi*) így önmagukat érezhették még inkább leértékelve ama megszerzett jogok és kedvezmények láttán, amelyeket a zsidóság nyert el a római hatalom részéről. Így például Caesar ősi jogaik tiszteletben tartása mellett (a zsidó főpapi méltóságot örök időkre megtarthatják, a zsidó intézmények feletti döntés joga a főpapot illeti, a *sabbat*-év tiszteletben tartása stb.) egy sor külön kedvezményről és kiváltságról biztosította a zsidóságot (gabonatedkedvezmény, katonai szolgálat alóli mentesség, katonai sarc elleni védelem stb.).²⁴ Rendelkezéseinek súlyát jelzi, hogy halála után is a különböző helyi előljárásságok (Laodikea város hatósága, a pergamoniak, halikarnasszosziak, szardeisziak, efezosziak stb.) határozatban rögzítették a területükön élő zsidók helyzetét, és megerősítették őket a Caesartól kapott jogi kivált-

²⁴ Flavius Josephus: *Antiquitates*, XIV, 10, 190. skk. (Flavius Josephus: *A zsidók története* [a továbbiakban *Antiquitates*], Gondolat, Budapest, 1966. Fordította: dr. Révay József.) Ugyancsak felhasználtam az alábbi kétnyelvű (görög–francia és görög–angol) kiadásokat: Flavius Josephus: *Les antiquités juives* (ed. Etienne Nodet), I–X., Cerf, Paris, 2001–2007; Josephus: *Jewish Antiquities*, I–XX., (eds. H. St. J. Thackeray – Ralph Marcus – Allen Wikgren – Louis H. Feldman), Loeb Classical Library, Harvard University Press, Cambridge–Massachusetts–London, 1926–1965.

ságaikban.²⁵ S még a későbbiekben is, immár provinciává válván, Judea továbbra is élvezi Augustus császár jóindulatát.²⁶ Sőt, Caligula „eszte-len”²⁷ provokációit követően Claudius a Caesar és Augustus által hozott törvényeket mint „*leges aeternae*”-t igyekezett feleleveníteni²⁸, s így maradhatott a zsidó vallás a továbbiakban még Traianus és Hadrianus alatt is „*religio licita*”.²⁹ A görögség eme politikai folyamatokat, valamint saját kultúrája és társadalma régi fényének megkopását, korábbi politikai és kulturális hegemoniájának visszaszorulását érzékelve, saját politikai és kulturális értékeit és érdemeit immár a környező népekkel összevetve, csak eme népek leértékelése árán tudta felmutatni.

Külön kell szólni Peter Schäfer álláspontjáról, aki sem a „funkcionalista”, sem az „esszencialista” megközelítést önmagában nem tartja elégségesnek ahhoz, hogy megfelelően értelmezzük és magyarázzuk a görög–római antiszemitizmust. Egy kizárólagosan „funkcionalista” megközelítés – mint írja – „azzal a veszéllyel jár, hogy a jelenséget magát – vagyis az elemzendő antiszemitizmust – egyszerűen feloldja a mindig változó politikai és társadalmi viszonyok rendszerében, a funkciók mögötti konkrétumok mellőzésével”. Nem véletlen – teszi hozzá, hogy „az, aki a funkcionális megközelítést vallja, a politikáról beszél sokat, a vallásról keveset”. Ugyanakkor egy kizárólagosan szubsztanciális meg-

²⁵ *Antiquitates*, XIV, 10, 9–26.

²⁶ *Antiquitates*, XVI, 6, 2–3.

²⁷ *Antiquitates*, XIX, 5, 2.

²⁸ Jean Juster: *Les Juifs dans l'Empire Romain, leur condition juridique, économique et sociale*, I. Librairie Paul Geuthner, Paris, 1914. 214.

²⁹ Uo. 246.

közelítés, amely „az antiszemitizmus monolitikus elvén nyugszik”, az „ok és az ürügy összekeverésének rendkívüli veszélyét rejti magában, hogy végül aztán bűnösnek találja magát a zsidóságot”. Schäfer a két szemlélet együttes alkalmazása mellett érvel, hiszen „az antiszemitizmus létrejöttéhez két összetevőre van mindig szükség: antiszemitára és zsidóra vagy zsidóságra. Azaz a konkrét zsidó sajátosságokra és az antiszemita szándéokra, amely eltorzítja és romlottá teszi eme sajátosságokat. Az antiszemitizmus mindig az antiszemita észjárásában nyilvánul meg, de sosem mellőzheti tárgyát, a zsidót vagy a zsidóságot.”³⁰

Végezetül szólni kell azokról a munkákról,³¹ amelyeknek szerzői – már a II. világháborút követően – annak adtak hangot, hogy elengedhetetlenül fontos megkülönböztetni az antik (pogány) zsidóellenességet a keresztény zsidóellenességtől, s az antiszemitizmus kifejezést annak eredeti jelentésére korlátozni, minthogy a keresztény zsidóellenesség (többen továbbra is keresztény „antiszemitizmusról” beszélnek) éppen lényegét tekintve nem hasonlítható össze a vallási-teológiai fundamentumokra építő keresztény zsidóellenességgel. Mindenesetre

kifejező, s e sorok írójának megítélése szerint teljesen jogos, hogy egyre többen akadtak, akik a görög-római zsidóellenességnek, ezt mintegy megkülönböztetendő a későbbi korok zsidóellenességétől, a judeofóbia elnevezést adták.³²

III. Antik judeofóbia

A fentiekben, a funkcionalista szemlélet említésekor utaltam a „szír-palesztin”, az „egyiptomi” és a „római” „konfliktusgóccokra”, amelyeket Heinemann mint a zsidókkal szembeni ellenségeskedés legfőbb csomópontjait és legjellegzetesebb alakzatait mutatja be, s amelyhez – az „egyiptomitól” külön kezelve – én még hozzátenném az alexandriai gócpontot is.

Az adott keretek között nem lehet cél a fenti „konfliktusgóccok” részletes elemzése,³³ inkább csak a közös és jellegzetes tendenciák kijelölésére nyílik mód.

Az antik világ a zsidósággal szemben leggyakrabban a különös, bizarr, érthetetlen vagy szokatlan tulajdonságokat emlegette föl. Ezek egy része a mindenképpen sajátos

³⁰ Peter Schäfer: *Judeophobia: Attitudes toward the Jews in the Ancient World*, Harvard University Press, Cambridge, 1997. 6–7.

³¹ Lásd ehhez: Jules Isaac: *Jésus et Israël*, Albin Michel, Paris, 1948; Uő: *Genèse de l'antisémitisme, Essai historique*, Calmann-Lévy, Paris, 1956; Marcel Simon: *Verus Israel*, i. m.; Léon Poliakov: *Histoire de l'antisémitisme, I: Du Christ aux Juifs de cour*, Calmann-Lévy, Paris, 1955; Rosemary Radford Ruether: *Faith and Fratricide, The Theological Roots of Anti-Semitism*, The Seabury Press, New York, 1974; John G. Gager: *The Origins of Anti-Semitism: Attitudes Toward Judaism in Pagan and Christian Antiquity*, Oxford University Press, New York – Oxford, 1983.

³² Peter Schäfer – amint ez a fentiekből kiderült – már ezzel a címmel látja el az antik zsidóellenességgel foglalkozó művét: *Judeophobia: Attitudes toward the Jews in the Ancient World*, i. m. A judeofóbia kifejezést egyébként már Schäfer előtt használta Joseph Halévy az alexandriai zsidóellenes megnyilvánulásokkal kapcsolatosan („Le Calémbour dans la judéophobie alexandrine”, in *Revue sémitique d'épigraphie et d'histoire ancienne* 11, 1903. 263–268.), továbbá Zvi Yavetz: „Judeophobia in Classical Antiquity: A Different Approach”, in *Journal of Jewish Studies* 44/1, 1993. 1–22.

³³ Ennek egy részét a korábbiakban már elvégeztem, lásd Gábor György: *A diadalíven innen és túl. Pogány, zsidó és keresztény narratívák – a „hetvenes” háború emlékezete c. kötetben* (Akadémiai Kiadó, Budapest, 2009), különösen 20–72.

és leginkább egyedinek mondható törvényi előírásokból, szokásokból, hagyományokból táplálkozik, ám úgyszólván valamennyi esetben jól érzékelhetőkké válnak a többnyire tudatlanságból, tájékozatlanságból vagy félinformáltságból fakadóan létrejövő torz, túlzó, téves vagy egyenesen hazug előítéletek. A saját (mi³⁴) és a másik (ők) csoportjához való tartozás jegyeit sok esetben az ellenségképzés motivációjából kiindulva politikai, vallási, szociológiai, pszichológiai vagy szociálpszichológiai szempontok határozzák meg, s a sztereotipizáló, dogmatikus, a világot a manicheus dualizmus módján végzetszerűen és feloldhatatlanul jóra és rosszra, rendre és káoszra kettéosztó s mindenfajta átmenetet ellehetetlenítő tradicionális szemlélet a saját csoport tulajdonságait, szokásait azonosítja a jóval, teljes-sel, tökéletessel és követendővel, míg a másokét, vagyis a „tőlünk eltérőt” a rosszal, kártékonytal, elkerülendővel és – végső soron – a saját csoportra vonatkoztatva fenyegetővel és ártalmassal.

A kérdés persze az, hogy a fenti „valóságkonstrukció” miből táplálkozik. Minden empirikus élményt és megfigyelést nélkülöző, azon túli vagy inkább azt megelőző spekulatív csinálmány lenne, avagy inkább létező elemek ilyen-olyan kiemelésével, felnagyításával, általánosításával s merőben új kontextusba helyezésével történő új valóságkép kreálása zajlik? A válasz minden bi-

zonnal igen is, meg nem is, hiszen a gyűlölettel elvakult, ködös-irracionalis ellenségkép mélyén – leginkább és legtöbbször annak mozgatójaként – racionális és tudatos döntési mechanizmus áll. Az indulatokból, emóciókból vagy a mindenkori pillanatnyi érdekekből táplálkozó irracionális megkeresi s meg is találja azokat az „empirikus tényeket”, amelyeknek a tudatos és szándékos félreértésével, félremagyarázásával, kiemelésével, felnagyításával és általánosításával – ám minden esetben azokat így vagy úgy öröktől determinálnak, megváltoztathatatlanok, „természettől adottak” leírva – ok-okozatilag értelmezhetőnek, levezethetőnek és megmagyarázhatóknak, azaz racionálisnak tünteti fel saját irracionális gyűlöletének irányultságát, tárgyát és mértékét. Úgy is mondhatnánk, hogy az irracionális szembenállás vagy gyűlölködés önnön *raison d'être*-jét, racionális alapjait konstruálja meg, vagyis az irracionális nem kiindulópont, hanem végeredmény. Az az állapot, amelyben immár „érthetővé”, „indokolhatóvá” és legitimmé válik a fenyegetésként megélt külső csoporttal szembeni gyűlölet, agresszió, diszkrimináció és a morális kirekesztés, vagyis a morális törvények és erkölcsi normák hatályon kívül helyezésének minden formája, a közönséges megszégyenítéstől az elnyomáson át akár a megsemmisítésig.³⁵

A zsidók vallási és társadalmi életét jellemző egyes meglévő szokások elutasításából, átértékeléséből, valótlon vonások híreszteléséből és ön-

³⁴ Allport meghatározása szerint „mindazok a személyek alkotnak egy saját csoportot, akik lényegében azonos jelentéssel használják a »mi« személyes névmást.” (Gordon W. Allport: *Az előítélet*, Gondolat, Budapest, 1977. 69. Fordította Csepeli György.

³⁵ Vö. Eliot R. Smith – Diane M. Mackie: *Szociálpszichológia*, Osiris, Budapest, 2002. 321.

kényes értékelésekből egész sora áll össze a zsidókra vonatkozó pogány vádaknak és kifogásoknak, amelyek a zsidók belső életét és a külvilággal alkotott viszonyát egyaránt felölelték. Ezek a pogány támadások célba veszik a zsidók kultuszát, elvetik ennek összetevőit (körülmetélkedés, „szombati tétlenség”, étkezési tilalmak stb.), miközben rituális gyilkosságok hírét költik. Szemükben „komor és rideg”³⁶ ez a kultusz, válási téveszmékkel teli, s a helyzetet súlyosbítja a zsidók elvetendő politikai magatartása, valamint a többi nép iránt táplált gyűlölete. Mintha legalábbis a pogány népek (görögök, rómaiak) nagyszerű vívmányaiban a zsidók nem akartak volna osztozni. Ebben a helyzetben zavaróvá, bosszantóvá és elítélendővé vált a zsidók „más”-sága, elzárkózó élete. A pogányok szemében gyarló és megvetésre való nép lesz a zsidóságból, miközben a zsidók sorsa megmutatja, mit érnek ők az isteneknek, illetve mit ér az ő Istenük, ha választott népének ilyen sors jut.

A zsidókat általánosságban elítélő és lejáratni törekvő állítások közül megemlítendő, hogy gyakorta nevezik őket „kegyetlen” és „gonosz” népnek,³⁷ „makacs”, „keménynyakú”, „megátalkodott”³⁸ embereknek, akik „érzékiek”³⁹ (*proiectissima ad libidinem gens*), „termékenyek”⁴⁰ (*generandi amor*), betegségek

fertőzöttek, „bélpoklosok” és „rühesek”⁴¹ („mint a többi barbár”),⁴² vagyis a „leghitványabbak”,⁴³ „akik sohasem hajtottak végre semmi szóra érdemes tettet, nem volt jelentőségük sem számuk”.⁴⁴

Súlyosabb érvként fogalmazódtak meg a zsidókkal szemben az olyan állítások, amelyek félreérthetetlen és meglehetősen célirányos politikai akcentussal rendelkeztek. A római hatalom fenyegető kihívásával szemben – s hogy e kihívással, valamint Róma egyre nyomasztóbb hegemoniájával a kisebb népek megbirkózzanak – saját létjogosultságukat, történelmük ősi eredetét s kulturális érdemeiket igyekeztek minél meggyőzőbben bizonygatni a hódítással fenyegetők előtt, s egyben arra is törekedtek, hogy e nagyhatalmi érdeklődés irányát magukról más népekre tereljék, hangoztatva, hogy politikai lojalitásukkal, vallásukkal és kultúrájukkal sokkal közelebb állnak a rómaiakhoz, mint a politikailag örökösen lázongó zsidók. A zsidók így lesznek örökösen „lázádo néppé”⁴⁵, akik legfőbb jellemzője „az állam elleni lázadás”,⁴⁶ minthogy „folyton folyvást háborút és lázadást szítanak”.⁴⁷ Ebből következően „vakmerőek”,⁴⁸ „veszélyesek”

³⁶ Rutilius Namatianus: *De reditu suo*, I, 389–390. „...akik teljes lelkükkel ünneplik az oly rideg sabbatot (*frigida sabbata*), de akiknek a lelke még a vallásuknál is ridegebb (*frigidius religione*).”

³⁷ Manethón, *Contra Apionem*, I, 26, 248. i. m. 38; Cassius Dio: *Rómaiké hystoria*, XLIX, 22, 4.

³⁸ Tacitus: *Historiae*, II, 4. i. m. 169.

³⁹ Tacitus: *Historiae*, V, 5. i. m. 350.

⁴⁰ Uo. i. m. 351.

⁴¹ Manethón, *Contra Apionem*, I, 26, 229. i. m. 35; Lüzimakhosz, *Contra Apionem*, I, 34, 305. i. m. 46; Apión, *Contra Apionem*, II, 2, 15. i. m. 50; Tacitus: *Historiae*, V, 3–4. i. m. 349–350.

⁴² Plutarkhosz: *Quaestiones Conviviales*, IV, 5.

⁴³ Lüzimakhosz, Molón, *Contra Apionem*, II, 33, 237. i. m. 83.

⁴⁴ Kelszosz: *Aléthész logosz*, IV, 31, in Órigenész: *Kelszosz ellen* [továbbiakban *Kontra Kelszosz*], Kairosz Kiadó, Budapest, 2008. 280. Fordította Somos Róbert.

⁴⁵ Apión, *Contra Apionem*, II, 6, 68. i. m. 58.

⁴⁶ *Kontra Kelszosz*, III, 5. i. m. 184.

⁴⁷ *Makkabeusok második könyve* 14,6

⁴⁸ Apollóniosz Molón, *Contra Apionem*, II, 14, 148. i. m. 70.

(*perniciosam*),⁴⁹ s mindennek betetőzéseként „nem tisztelik a Caesarokat”,⁵⁰ hiszen nem állítanak „szobrokat és képmásokat a császároknak”.⁵¹

A római szerzők, akik az identitásukat hordozó *populus Romanus* szellemiségéből eredően⁵² és az ebből fakadó kultúrfölény pozíciójából egyszerűen a „civilizált és barbár” dichotómiájában gondolkodtak, fölényes gúnnyal és megvető iróniával számoltak be a zsidók számukra értelmezhetetlen és megismerésre feleslegesnek vagy méltatlannak tartott szokásairól, éppen úgy, mint más, barbárnak tekintett népekről és azok hagyományairól. A rómaiak szemében a zsidók mindenekelőtt egy különös, mondhatni, egzotikus vallás (Tacitus szerint inkább babona – *superstitio*.⁵³ Plutarkhosz is ennek nevezi – *deiszidaimonia*.⁵⁴ Cicero viszont barbár babonát – *barbara superstitio*⁵⁵ emleget) képviselői voltak, akik – legalábbis római nézőpontból – idegen és legtöbbször értelmetlen erkölcsi tanokat vallottak, amelyek sorából – mint az idegenségnek, az érthetlenségnek és az egzotikumnak a leginkább szemet szűrő bizonyítékai – legfőképp a *sabbat* tiszteletét, a körülmetélkedést és az étkezési előírásokat, különösképp a disznóhústól való tartózkodást hangsúlyozták a pogány leírások.

Istentelen népnek tekintették a zsidókat (*impia gens*), akik valamiféle egyetlenegy istent imádnak⁵⁶ (*unum Deum solum*), „akinek nincs emberi alakja”⁵⁷ (*dia to mé nomizein anthrópomorphon einai ton theon*), s minthogy a többi istent mind megtagadták, következésképp istentelenek (*atheizmosz*).⁵⁸ Megvetően szóltak a sabbat-nap hagyományáról, mint ami tétlenségre csábít (*blandiente inertia*),⁵⁹ s ezzel a zsidók a hetedik nap által csaknem életük heted részét tétlenséggel tékozzolják (perdant vacando) el.⁶⁰ A körülmetélés a római szerzők munkásságában kimeríthetetlen forrásává vált a legvaskosabb tréfálkozásoknak,⁶¹ s ugyanígy, hol tréfálkozva, hol értetlenségüknek hangot adva nyilatkoznak a zsidók étkezési szokásairól, különösképp a disznó fogyasztásának elutasításáról,⁶² miként tudni vélték azt is, hogy a zsidók valójában egy szamarat (*onolatria*) tisztelnek.⁶³

A legvisszatartóbb és legelbor-

⁴⁹ Varro, Aurelius Augustinus: *De civitate Dei*, IV, 9. Szent Ágoston: *Isten városáról*, I. Kairosz Kiadó, Budapest, 2005. 274. Fordította Dr. Földváry Antal.

⁵⁰ Abdérai Hekataiosz, Diodórosz Szikulosz: *Bibliothéké*, XL, 3, 5.

⁵¹ Apollóniosz Molón, *Contra Apionem*, II, 14, 148. i. m. 70; Cassius Dio, *Rómaiaké historia*, LXVII, 14.

⁵² Tacitus: *Historiae*, V, 4. i. m. 350.

⁵³ Seneca: *De superstitione*, in Aurelius Augustinus: *De civitate Dei*, VI, 11. Lásd még Iuvenalis: *Satura*, VI, 159; *Satura*, XIV, 96–106; Plutarkhosz: *De superstitione*, 3.

⁵⁴ Martialis: *Epigramma*, VII, 30; VII, 35; XI, 94; Petronius: *Satyricon*, CII, 13; Tacitus: *Historiae*, V, 5. i. m. 351.

⁵⁵ Tacitus: *Historiae*, V, 4. i. m. 350; Plutarkhosz: *Quaestiones convivales*, IV, 5, 2; Iuvenalis: *Satura*, VI, 160; XIV, 98–99; Philón: *Legatio ad Caicum*, XLV.

⁵⁶ Apión, *Contra Apionem*, II, 7, 79. i. m. 60; II, 9, 112–114. i. m. 64–65; Tacitus: *Historiae*, V, 3. i. m. 349; Minucius Felix: *Octavianus*, IX, 3; Tertullianus: *Apologeticum*, XVI, 1–3.

⁴⁹ Quintilianus: *Institutio oratoria*, III, 7, 21.

⁵⁰ Tacitus: *Historiae*, V, 5. i. m. 351.

⁵¹ Apión, *Contra Apionem*, II, 6, 73. i. m. 59; Philón: *Legatio ad Caicum*, XXIX–XLII.

⁵² V. ö. Patrick J. Geary: *A nemzetek mítosza. Európa népeinek születése a középkorban*, Atlantisz, 2014. 81. Fordította Dúró Gábor.

⁵³ Tacitus: *Historiae*, V, 13. i. m. 356.

⁵⁴ Plutarkhosz: *De superstitione*, 8.

⁵⁵ Cicero: *Pro Flacco*, 67. Marcus Tullius Cicero: „Lucius Valerius Flaccus védelmében”, in úó: *Összes perbeszéde*, Lectum Kiadó, Szeged, 2010. 805. Fordította Nótári Tamás.

zasztóbb vádat, az antropofágiának, vagyis a rituális gyilkosságnak és emberevésnek zsidók közt gyakorolt szokását egyedül Apión emlegette fel: a zsidók minden évben felhizlalnak a templomban egy görög embert, hogy testét a saját ritusuk szerint feláldozzák (*eiusque corpus sacrificare secundum suas solemnitates*), s miután elfogyasztották a húsát, a görögök ellen tesznek fogadalmat (*iusiurandum facere in immolatione Graeci, ut inimicitias contra Graecos haberent*), hogy végül testének maradványait egy gödörbe rejtse el.⁶⁴ Apión mindezt a zsidók kimondhatatlan törvényének nevezi (*legem ineffabilem Iudaeorum*),⁶⁵ Josephus Flavius pedig Apión történetét „kegyetlen pimaszságnak”⁶⁶ és „tudatos hazugságnak”, „az irántunk való gyűlölet keltése végett”⁶⁷ kiötlött hitványságnak, amelyben – mint írja – „a görög tragédiák minden szörnyűsége van meg”.⁶⁸

Jóllehet a fenti vádak, ráfogások és rágalmozások eltérő okokra vezethetők vissza – a mélyen lenézett és megvetett barbár néppel szembeni kultúrfölény pozíciójának ki nyilvánításától az idegennek kijáró gyanakvácson s a rossz okát legfőképp a „tőlem eltérőben” megtaláló előítéletességen át a legkülönfélébb hatalmi megfontolásokból született s afféle kollektív feljelentésnek is beillő politikai előnyszerzésig –, a pogány zsidóellenességet, a judeofóbia különféle megnyilvánulásait egyértelműen összeköti az, hogy a fenti attribútumok egy olyan népet írnak

le, amelynek a legjellegzetesebb vonása, hogy a többi néptől elkülönül (*amixia*), a számára idegen népeket gyűlöli (*misoxenia*), s általában véve is emberellenesek (*apanthrópia*) és embergyűlölők (*mizanthrópia*): „embertelen és idegengyűlölő életet élnek” (*apanthrópon tina kai misoxeron bion*) – summázza a lényegét Abdérai Hekataiosz.⁶⁹ Tacitus ugyanezt emeli ki, midőn arra hívja fel a figyelmet, hogy „mindenki mást ellenségesen gyűlölnek” (*adversus omnis alios hostile odium*).⁷⁰

Amikor a legádázabb zsidógyűlölők egyike, Apión feltette a Flavius Josephus által idézett kérdését, miszerint „ha valóban teljesjogú polgárok a zsidók, miért nem tisztelnek az alexandriaiakkal azonos isteneiket”,⁷¹ világosan és félreérthetetlenül szólal meg a görög-római világ jellegzetes etnocentrizmusa. Mint-hogy a görög és római világnak nem volt fogalma a rasszizmusról, a zsidókkal szembeni legelvetemültebb kifogások és vádak összességükben azt a vallási, tradíció- és életmódbeli

⁶⁴ *Contra Apionem*, II, 8, 89–111. i. m. 61–64.

⁶⁵ Uo. II, 8, 94. i. m. 62.

⁶⁶ Uo. II, 8, 97. i. m. 62.

⁶⁷ Uo. II, 8, 111. i. m. 64.

⁶⁸ Uo. II, 8, 97. i. m. 62.

⁶⁹ Abdérai Hekataiosz, Diodórosz Szikulosz: *Bibliothéké*, XL, 5; apameiai Poszeidóniosz, Diodórosz Szikulosz: *Bibliothéké*, XXXIV, 1; XXXIV, 3; Manethón, *Contra Apionem*, I, 26, 249. i. m. 38; Lüsziimakhosz, *Contra Apionem*, I, 34, 309. i. m. 47; Apollóniosz Molón, *Contra Apionem*, II, 14, 148. i. m. 70; II, 36, 258. i. m. 87. Ez utóbbival szemben hangsúlyozza Flavius Josephus a zsidó nép filantrópiáját, „emberbaráti érzületét”: *Contra Apionem*, II, 36, 261. i. m. 87.

⁷⁰ Tacitus: *Historiae*, V, 5. i. m. 350. Tacitus a keresztényeket is – ekkor még teljes joggal – azonosnak tekinti a zsidókkal, s mint a Iudaeából kiinduló „vézes babonaság” képviselőinek sokaságáról a Nero uralkodása alatti tűzvészét követő elfogatásuk apropóján azt írja, hogy „nem is annyira a gyűjtogatás vádját, mint inkább az emberi nem gyűlöletét (odio humani generis) bizonyították” rájuk. (Tacitus: *Annales*, XV, 44. i. m. II. 403.)

⁷¹ *Contra Apionem*, II, 6, 65. i. m. 58.

másságot konstatálják, amely idegenné s ezáltal hol nevetségessé, hol értelmezhetetlenné, hol félelmetessé teszi őket egy az övékénél jelentősen eltérő világban. Az etnocentrikus szemléleten nyugvó ellenségességből eközben persze kijut más népeknek is. Például Iuvenalis immár ismerősen csengő útszéli hangot üt meg, midőn beszámol a Rómába beözönlő idegenekről, így a görögökről, aki „hozta magával a szír erkölcsöt, nyelvet, a ferde / húrokat és fuvolát meg az otthoni kézidobot s a / ringyó-hadsereget...”⁷² A szövegben említett erkölcs (*mores*), nyelv (*linguam*), az otthoni kézidob (*gentilia lympana*) és a „ringyó-hadsereg” (*lupa barbara*) egy-egy megtestesítője az idegenek jellegzetességeinek s annak a roppant veszélynek, amelynek Róma egyre erőteljesebben és egyre reménytelenebbül a kiszolgáltatottjává válik. Csakhogy míg Iuvenalis a görögöket azért gúnyolja, mert túlságosan is készek integrálódni a római társadalomba, addig a zsidókat azért, mert nem képesek teljesen integrálódni, s „ösi törvényeiket” képtelenek feladni, azokhoz megátalkodottan és csökönyösen ragaszkodnak.

A római törvénynek és a zsidó jognak a végzetes és feloldhatatlan oppozíciója (*romanas contemnere – judaicum ius*) valójában két civilizáció, két kultúra, két hagyomány szembeállítására, két világrendé, amely a görög és római szerzők felfogásában semmiképpen sem férhet meg egymás mellett, minthogy egymást

kizárják, tagadják és megsemmisítik. Koselleck nyomán nevezhetnénk ezeket „aszimmetrikus ellenfogalmaknak”, amelyek „a kölcsönös elismerés kizárására” irányulnak, s melyeknek alapvető jellemzőjük, hogy „saját pozíciójukat szívesen határozzák meg olyan kritériumok szerint, hogy az abból adódó ellenpozíció csak tagadható legyen”.⁷³ Noha Koselleck joggal hangsúlyozta, hogy „a hellének és a barbárok esetében olyan egymást kizáró fogalmakról van szó, amelyeknek vonatkozási csoportjai az adott valóságon belül térbelileg is elválaszthatók egymástól”,⁷⁴ vagyis territoriális alapja is van a fogalom párnak – „két, egymástól térben elkülönülő csoportba”⁷⁵ sorolhatók –, mégis, avagy éppen ezért a territoriális – fizikai, földrajzi – különbségek megszűntével, azaz az egy és azonos térbe való szerveződéssel a fogalom pár új jelentést kapott. A „más terekben idegenek élnek” egyszerű és viszonylag könnyen feldolgozható tapasztalata, amely egyébként az identifikáció természetes alapjául is szolgál, mostantól az idegenség az azonos téren belüli problémaként és kihívásként jelentkezik, s a közös téren belüli szegregáció élménye és tapasztalata új szempontokat vet fel.

Mindenesetre a territoriális különbségek spiritualizálódnak, s a különbségek fizikai-természeti összetevőkkel leírható elemei immár szellemi és lelki (vallási, politikai, ideológiai stb.) összetevők ké alakulnak át, vagy másképpen fogalmaz-

⁷² Iuvenalis: *Satura*, III, 63–65. Lásd *Decimus Iunius Iuvenalis Szatírái latinul és magyarul*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964. 83. Fordította Muraközy Gyula.

⁷³ Reinhart Koselleck: *Az aszimmetrikus ellenfogalmak történeti-politikai szemantikája*, Józsefvég Műhely Kiadó, Budapest, 1997. 8 és 12.

⁷⁴ I. m. 15.

⁷⁵ I. m. 17.

va: a korábban a térben megjelenő és egyértelműen érzékelhető különbségek mostantól kevésbé a látható fizikai vonásaikban, sokkal inkább a folyamatos reflexiót szükségessé tevő s az intellektuális elemzés tárgyául szolgáló elvontabb, láthatatlanabb s ezáltal veszélyesebb formáiban jelentkeznek. A „más terekben idegenek élnek” élménye mostantól az „idegenek köztünk élnek” rossz érzéseket, megannyi szorongást, frusztrációt és gyűlölködést kiváltó tapasztalatává alakul át, amely az érvelést, valamint a fogalom- és szóhasználatot, azaz magát a beszédstratégiát is alapvetően megváltoztatja és meghatározza. Rendkívül árulkodó, hogy a köztünk élő idegen legtöbbször mint a közösség „közös”, vagyis „azonos” testének devianciája, betegsége jelenik meg, amely radikális beavatkozást igényel, hogy a kór ne terjedhessen tovább. A betegség az idegen szubsztanciális, azaz tőle elválaszthatatlan vonása, amely a beteg izolációját, fizikai eltávolítását, elűzését vagy – végső esetben – a kiiktatását, elpusztítását vonja maga után, az előbbi esetekben a beteg „gyógyulása érdekében”, az utóbbi esetben a közösség védelmének és megóvásának nemes szándékától vezérelve. Voltaképpen az idegennek a beszédaktusokban és fogalmi leírásokban való megkonstruálásáról van szó, amelynek lényegét Murray Edelman pontosan határozza meg: „Ha a szemben álló fél inkább ellenség, mint ellenfél, akkor nem a folyamatra, hanem a másik természetére összpontosul a figyelem. Az ellenséget eleve adott és szorosan hozzá tartozó vonások jellemzik, amelyek miatt gonosznak, erkölcstelennek, betegesen

romlottnak tekinthető, s ezért állandó fenyegetést jelent.”⁷⁶

Aligha véletlen, hogy történetileg az egyik legelső és legtartósabb, hosszú-hosszú évszázadokon át újra és újra felbukkanó zsidóellenes vád épp a köztünk élő idegennek, vagyis a zsidónak a kezelhetetlen betegségéről és a közösség megóvását szolgáló kiűzetéséről szóló legenda volt. Legalábbis ezt a mendemondát írta meg talán az első között Manethón egyiptomi történetíró, majd nyomában mások, így például Lüsizimakhosz, mindketten azokat „a zsidókról szállongó mítoszokat és mendemondákat”⁷⁷ terjesztvén, hogy a zsidók nem önszántukból hagyták el Egyiptomot, a „szolgaság házát”, hanem valójában „Egyiptomból való száműzetésre” ítélték őket, mint-hogy súlyos betegségben szenvedtek, bélpoklosok voltak, s az istenek a tisztátalanok kiűzetését szabták feltételül annak, hogy Amenóphisz király saját szemével láthassa a halhatatlanokat. A bélpoklos zsidókat előbb elkülönítették, majd – egyes elbeszélések szerint – miután háborút kezdeményeztek az egyiptomiak ellen, száműzték, illetve – más elbeszélések szerint – kitelepítették őket, többségüket a tengerbe vetették, s a bélpoklosoknak és a rüheseknek csupán egy kisebbsége verődött újra össze, s alapítottak várost Hieroszüla (templomfosztóvár) néven, amelyet később Hieroszolümának neveztek át.⁷⁸

⁷⁶ Murray Edelman: „Politikai ellenségek konstruálása”, in *Az ellenség neve* (szerk. Szabó Márton), Jószyveg Műhely Kiadó, Budapest, 1998. 90. Fordította Erdei Pálma.

⁷⁷ *Contra Apionem*, I, 26, 229. i. m. 35.

⁷⁸ *Contra Apionem*, I, 26, 230–250. i. m. 35–38; I, 34, 304–311. i. m. 46–47.

A rómaiak számára ugyanakkor új értelmezést igényelt egy megmagyarázhatatlan és minden logikával szemben álló helyzet. A jeruzsálemi Templom pusztulását követően a római világ ugyanis joggal érezhette úgy, hogy a zsidóság isteni legitimációja megszűnt, a nép elveszítette a „felettes”, transzcendens támogatottságát, vagyis a zsidó hagyomány és szokásrendszer illegitimé, azaz elfogadhatatlanná és követhetlenné vált. Ám ezzel szemben épp a birodalom centrumában, Rómában kellett azt megtapasztalnia, hogy a nagy győzelem, továbbá a hatalmas római propaganda-hadjárat ellenére a *metuentest* (istenfélőket) az egyértelmű ellenséges politikai kontextustól függetlenül vonzotta a zsidó hagyomány s annak törvényes előírásokon és ősi tradíciókon nyugvó, kötelezően előírt gondoskodása az idősekről, az özvegyekről, az árvákról, a betegekéről, valamennyi rászorulóról, valamint a halottaknak kijáró végtiszteség. A zsidóságba betérő prozeliták száma – beleértve természetesen a későbbiekben a Krisztus-követők (Chrisztianosz, Christianus) neve alatt világkarriert befutó, ekkoriban azonban még piciny és jelentéktelennek tűnő zsidó vallási közösségbe betérőket is – növekedett, s ez görög és római körökben komoly aggodalomra adott okot. Aligha véletlen, hogy

a 3. század fordulóján élt történetíró, Cassius Dio végső konklúziója – legalábbis pogány tekintettel nézve – fedi a lényegét: „Nem tudni, honnan eredeztetik a zsidók a nevüket, de ráillik minden más emberre is, akik jóllehet eltérő származásúak, ám törvényeiket betartják, s ezek szerint élnek a rómaiak között. Gyakran nyomták el őket, de számuk egyre nőtt, s végül elnyerték vallásuk szabad gyakorlását.”⁷⁹

Láthattuk: az idegent leíró beszéd uniformizált, egyszerűsége tör, azaz érthető s ismétlődő. Viszonyt határoz meg, s a viszony tartalmát. Az egyik konkrét, jól körülírható és meghatározható csoport egy másik jól körülírható és meghatározható csoporttal szemben az általánosság szintjén kizárólagosságra tart igényt: az uniformizálás mellett univerzalizál. Önmagát pozicionálja a másikon keresztül, s a másikat önmagához viszonyítva.

Mindeközben nem magától értetődő s nem örökre elrendelt. Azaz nem az ember megváltoztathatatlan, természetadta biologikumához kötődik, hanem maga alkotta törvényeihez, szokásaihoz, hagyományaihoz.

(A tanulmány második, befejező részét lapunk következő számában közöljük. – A szerk.)

⁷⁹ Cassius Dio: *Rómaiaké historia*, XXXVIII, 17.

Hónapló

Dalos György

Örömhír Vesztfáliából

Berlin, 2019. május 12.

Immár harmadik utunk ez Wolfram Tschiche teológussal Szászország és Mecklenburg-Elő-Pomeránia között (ld. legutóbb *Mozgó Világ*, 2019/5). Ezúttal nem iskolákat, hanem felnőttoktatási intézményeket célzunk meg, és politikai témák helyett irodalommal próbálunk feltűnést kelteni. A gond azonban hasonló: kétszemélyes haknibrigádunk nagyon is rá van utalva az érdeklődőkre, és Tschichének a megbízó intézménynél minimális sikert kell felmutatnia: a jelenléti íveken legalább tíz névnek illik szerepelnie ahhoz, hogy közönségről beszélhessünk. Igen, pontosan tíznek, akárcsak az izraelita istentiszteleteken, igaz, ott az érvényesség tíz férfi jelenlétéhez kötődik, ennyi fő kell ahhoz, hogy – mint zsidó gyerekkoromban hallottam – „kilegyen a minjan”, a kötelező quorum.

Ez a lótás-futás, valljuk meg őszintén, mindkettőnk számára főleg nyugdíjkiegészítés. Társamé a nehezebb munka, mert ő vezeti a szüntelenül toldozott-foldozott autópályákon a kocsit, én meg csak nézem az utat, valamint a rendezvényeken burkolt önreklám-tevékenységet folytatok: ősszel megjelenő emlékezéseim kéziratából olvasok fel, úgymondhatnám, előzetes hatásvizsgálatot tartok. Mellékes hasznom, hogy elgyönyörködhetek a szép német kisvárosok látványában, a gótikus templomokban, középkori házacskákban vagy az utunkat szegélyező, rikítóan sárga repceföldek látványában. Közben mindazonáltal osztozom Tschiche gondjában: lesznek-e elegenden a délelőtti vagy esti szeánszokon, amelyek hol egy Frauenzentrum, hogy pedig egy evangélikus egyházközség égisze alatt zajlanak. Ötnapos túránk kezdeti mérlege elég vegyes volt: az első rendezvényre hatan voltak kíváncsiak, a másodikon egy fő jelent meg. Hanem a mai este elé alighanem reménykedve tekinthetünk: vendéglátónk a halberstadti Moses Mendelssohn Akadémia lesz.

Halberstadt valaha az ortodoxia fellegvára volt – hírneves rabbikkal, egyikük, Nobel József egyenesen Csongrádból származott ide. Barokk zsinagógáját azonban a „birodalmi kristályéjszaka” során a nácik magukkal a hívekkel bontatták le – felgyújtani a túl közeli árja épületek miatt nem merték. Emlékhelyként a békebeli jesiva kis imaterme működik, ott lesz a felolvasóest.

Korán érkezünk, maradt időm meg szemlélni a halberstadti hitéletre emlékező kiállítást. Az anyag nagyobbik fele a régi Istenházáról megmaradt fotókból és tervrajzokból áll, tárgyi részét tóratekercesek, papi öltözetek és kegyeleti relikviák alkotják – ezeket a pogrom után kivándorolt és ma Los Angelesben élő Nussbaum család mentette ki és adta vissza 1995-ben a Mendelssohn akadémiának.

E látnivalók közül egy fotómásolat gyakorolja rám a legmélyebb benyomást: A *Le Moniteur Westphalien*, németül *Westphälischer Moniteur* hivatalos francia közlöny 1808. június eleji száma, benne az alkotmányrendelettel, amely a zsidók emancipációját helyezte kilátásba. „Nous, Jérôme Bonaparte”, „Wir, Hyeronimus Bonaparte”, kezdődött az üzenet, amelynek értelmében ezentúl a Vesztfáliai Királyságban élő „Mózes hitű polgárok” a többiekkel azonos jogokat élveznek, valamint az országba beutazó, kívülről jött zsidókat ugyanazon vendégjog illeti meg, mint bárhonnan érkező más idegeneket. A hivatkozási alap természetesen az 1804-ben elfogadott francia polgári törvénykönyv, amely pedig az 1789-es Emberi és polgári jogok nyilatkozatának szellemében íródott. Mit mondjak, megilletődöm, mint mindig, amikor jelképszerű pillanattal találkozom.

Mindazonáltal történészként tisztában vagyok a dokumentum keletkezésének szépséghibáival. A Vesztfáliai Királyság (1807–1813) az európai hatalomra törő Francia Császárság egyik csatlósállama volt. Maga az uralkodó, Jérôme Bonaparte, korántsem „par la grace de Dieu et les constituciones”, azaz „Isten és az alkotmány kegyelméből” – így a rendelet felvezetője –, hanem bátyjának kénye-kedvéből költözött a fővárosnak kiszemelt Kasselbe. És jóllehet, az ő nevében oktrojálták a 60 ezer négyzetkilométernyi, kétmillió lakosú államra az emberi és polgári jogokat, Napóleon legkisebb, kétbalkezes öccse sohasem uralkodott igazán tényérnyi birodalmában. Mégis: királysága alatt először érezhette a Mózes hitű német, hogy ezentúl nem csupán „Schutzjude” vagy „Hofjude” gyanánt vegetálhat, hanem „ember és polgár” is lehet. Márpedig, tekintettel későbbi korok kristályéjszakáira és egyéb borzalmaira, valamint jelenünk nem túlságosan befogadó hajlandóságára, már az ilyen felemás helyzet szülte vívmányokat is érdemes megbecsülnünk. Ígyn bölcselkedtem magamban a történelmi szöveg fotómásolata előtt.

A meghirdetett rendezvényre azonban sajnos egy lélek se jött el.

*

Emlékeket írni furcsa foglalatosság, kiváltképp németül. A magyar nyelvnek megvan az az előnye, hogy a személynévmást bele tudja rejteni az igébe, míg a német önvallomásban alig elkerülhető az „ich”. Olykor-olykor persze leírhatjuk, hogy „man”, vagyis „az ember”, de ez az általános alany visszaolvasáskor kimódoltnak, álszerénynek hat. Így azután, ha „az ember” a második korrektúrában megszámlolja, hogy hányszor fordul elő az „én”, és eléri 280 oldal esetén – az „engem”-mel, „nekem”-mel, „miattam”-mal együtt, amely a németben sem elkerülhető – az 1642 említést, bizony elszégyelli magát ennyi önmotogató látván.

Lírikusként persze könnyű mentséget találni: az „én” versben nélkülözhetetlen, s még az is megengedett, hogy a költő harmadik személyben emlegesse önmagát. Például: „József Attila, hidd el, hogy nagyon szeretlek”, „S Faludy György elment Bécs őszi városába”, netán Majakovszkij, aki még címadásnak sem sokallta: *Vlagyimir Majakovszkij – én*. Az utolérhetetlen Goethe egészen különös trükkhöz folyamodott. A *Nyugat-keleti díván* című

versciklusában Hátem (Haim al-Tai) arab költőként álcázza magát, ám egy áruklodó rímpárral fel is fedi, hogy ki az a szerelméhez forduló öregedő férfi, akit az inkognitó takar: „Mint hajnalpír gyújtod rőtre / azt a komoly szirtfalat, / és még egyszer érzi Hátem / a tavaszt, a tűznyarat.” (Szabó Lőrinc kongeniális, a német nyelvi csínyet híven visszaadó fordítása.) Persze hogy a „rőtre” hívórim helyes válasza nem a „Hátem”, hanem a „Goethe”! Másfelől: leírta-e Vörösmarty, Arany vagy Radnóti, megannyi szuverén költői „én”, versben valaha azt a szót, hogy „Vörösmarty”, „Arany” vagy „Radnóti”?

Én viszont gyarló prózairóként még név szerint is emlegetem magam az emlékezőkben, főleg, amikor mások véleményét idézem. Értem „magamat”, de a szemérmességen kívül valami más is ózdkodik bennem az írói exhibicionizmustól. Szeretném beleélni magam más életekbe, helyzetekbe, alakokba, ezeket, őket ábrázolni, és mint Karinthy írja, „nem azt az unalmas én-valakit, akihez láncol az élet”.

Orbán Jánosból nem hiányzik az egészséges éntudat. A *Magyar Nemzet*-ben egyszerre támadja meg Nádas Pétert post factum, és Esterházy Pétert postum 2006-os megnyilatkozásaik miatt: „Föltettem magamnak a kérdést: érdekel az olyan emberek véleménye – bármilyen neves írók is –, akik mosdatni próbálnak egy olyan politikai kalandort, aki lerománózott engem, erdélyi magyart, ellenem hangolta a közvéleményt a határon túl rekedt magyarok állampolgárságának ügyében rendezett, 2004. december 5-i népszavazás előtt, majd hitet tett a hazugság mellett és lekurvázta a hazánkat? Nem, nem érdekel az ilyen ember véleménye, bárki is ő.” A „politikai kalandor” nem más, mint Gyurcsány Ferenc, a „lekurvázta hazánkat” pedig a híres önleplező („kurva ország”) beszédre utal, amelyet Nádas kétségkívül retorikai teljesítményként méltatott. Esterházy akkori nyilatkozatára nem emlékszem, de ennyi év távlatából ez talán megbocsátható.

Érdekesebbnek látszik, ahogy a költő Gyurcsány bűnlajstromába saját sérelmét is belefoglalja („aki lerománózott engem”). A „bármilyen neves írók”, dacosnak szánt rácsapása személyes érzelmeket sejtet. Orbán János Dénes, aki természetesen nem román, hanem magyar költő – Gyurcsány itt nyilván retorikai okból vétkezett –, érthető módon és nem is jogtalanul sikerre vágyik. Azt, hogy ezt hogy képzelem, kiderül a következő bekezdésből: „Faludy György ugyan a forradalmat követően egy évtizedes kitérővel ért Kanadába, de a kontinensnyi országnak szüksége volt rá, hiszen egyszerűen nem volt igazi, nagy költője. A magyar nyelven alkotó Faludy angolra és franciára fordított versek alapján lett Kanada ünnepeelt poétája, hazatérte után is életjáradékkal hálálkodott neki a kanadai írószövetség, emlékéért róla elnevezett park őrzi Torontóban.”

Szépen hangzik, de messze van a szomorú valóságtól. Faludy emigrációs évtizedeiben kétségtelen sikert aratott emlékezőseivel (*Pokolbeli víg napja-im*), ám éppen legfőbb műfajával, a költészettel nem futott be. Az ok banális: bravúros rímtechnikája nem érvényesülhetett sem az angolszász, sem pedig az olasz-spanyol-francia vagy a német nyelvterületen. József Attila sem járt nála sokkal jobban. Maga Kosztolányi is prózában vált külhonban elfogadottá, a *Szegény kisgyermek panaszaiban* okát is tudni vélte: „Mert néma gyermek minden kismagyar / S a Nagyvilág nem érti a szavát.”

Klíma, dráma

Időnként úgy érzem, bolondnak néznek. Mániásnak, megszállottnak, paranoiásnak, akinek az agyára ment a túlzott aggodalom a minden zugában súlyosan szennyezett bolygó iránt. Tény, hogy meglehetősen sötét jövőképet látok, a szívem szorul az unokáimért és a világon minden gyerekért, mert szerintem rettenetes örökséget hagyunk rájuk. És talán a legaggasztóbb az egészben az az öntudatlanság, amivel az emberek nagy többsége a témát kezeli. Ha szóba hozom, mert fontosnak tartom, vagy elterelik, vagy kicsinyítik, vagy egyenesen lesöprik a kérdést az asztalról. A legjobb esetben azt mondják: bizony ez tényleg szörnyű, és aztán másról kezdenek beszélni, mint akik zavarba jöttek.

Pedig a baj nem a jövőről szól, már itt van, jelen, a fülünkbe harsognak a hírek, de alig halljuk meg őket. Szinte naponta értesülünk arról, hogy mennyivel olvadtak tovább északon a jégtablák, és saját testünkben tapasztaljuk, mennyire kifordult magából az időjárás. Kétnaponta más évszakra ébredünk, morgolódunk, bólogatunk az orvosepizológiai jelentésre, miszerint ez meggyötri az emberi szervezetet is, de tovább pocskoljuk a vizet, lazán kidobott ételmaradékkal növeljük a kezelhetetlen hulladékhalmozatot, figyelmen kívül hagyjuk az energiát, és még hosszan sorolhatnám mindennapi bűneinket.

De azért vannak próbálkozások, hogy ellene mondjunk a gonosznak, a további sopánkodás helyett most inkább ezekkel foglalkozunk.

Az idej londoni maratonon – ahol különben durván kicsúfolták a túlsúlyos és/vagy túl lassan futó résztvevőket; én ezt a gorombaságot és empátiahiányt a szellemi környezetszennyezésre jellemző tünetnek tekintem – PET-palackok helyett részben környezetbarát, ehető vízgömbökben osztották az ivóvizet. Ez igen jó hír, az algából készült kis tasakokba csak bele kell harapni, és szépen kiiható belőle a tiszta víz. Ha jól értettem, most és itt próbálták ki először a hosszú kísérletezés után született újítást; nagy előnye, hogy a tasak algából készült, ami bőségesen megújul a természetben, és egy hónap alatt teljesen lebomlik. Semmi szennyezés. Egy cég közösségi finanszírozással hozta össze, hogy a maratonon teszteljék az iható és ehető vízgömböket: a hosszútávfutóknak ugyanis sok vizet kell fogyasztaniuk, és nyomukban tekintélyes mennyiségű műanyag hulladék szokott maradni. A londoni maraton után általában bő kilencszázezer PET-palackot kell eltakarítani, de ezúttal csak hétszáz ezer maradt, a többi vizet az algából gyártott gömbök nyújtották.

Kétszáz ezerrel kevesebb, ez egyelőre szerény eredménynek látszik, de ígéretes! Nagyban folynak a kísérletek zöldség- és gyümölcs tároló hálók és tasakok gyártására. Éppen itt az ideje, az ember egy átlagos piaci bevásárlás után is mennyi nejlonzacskót kénytelen kidobni, még ha szelektíven, akkor is fölösleges az a sok plasztik. Több változatban is látható egy rövid ismeretterjesztő videó. Veszél egy kifit, a boltban beteszik neked egy műanyag

zacskóba. Nemsokára kiveszed a kifiit, két perc alatt megeszed. Eldobod a zacskót, és az kétszáz év, ha nem kétezer, mire lebomlik.

A méhpopuláció fogyatkozóban van, többek szerint a kihalás veszélye fenyegeti. Ez esetben az emberiség is kihal, mert beporzás híján nem lesz mit enni. Vagy legalábbis szörnyű élelmiszerválság alakul ki. Ezért aztán a katasztrófát megelőzendő több kutatás foglalkozik a drónméhek vagy másként mondva robotméhek előállításával. A Gazda blog számol be egy japán kutatóintézet munkájáról: mesterséges intelligenciával ellátott repülő robotok végzik a beporzást, testükön lószór és ragacsos anyag van. De még nem tökéletesek, bár liliomokat már sikeresen beporoztak. Mesterséges intelligenciájuknak sok mindent kell figyelembe venniük: mennyi időt töltsenek egy virágon, ott hogyan viselkedjenek, hány pollenszemcsét szállítsanak, milyen hőmérsékleten és páratartalomnál, a nap mely szakában végezzék a beporzást. A méhecskék mindezt maguktól tudják, az embernek meg diplomás munkatársakkal dolgozó kutatóintézetekre van szüksége, ha meg akarja szerezni ezt a tudást.

Hosszú ideig eszünkbe sem jutott, mennyit ártunk magunknak, tehát a természetnek ebben a nagy jódoigunkban. Például azzal is, hogy egyre többet és egyre messzebbre utazunk. Fapados társaságok invitálnak milliákat, hogy átrepüljük a fél Földet holmi csábító nyaralásért. És nemcsak mi utazunk, az a sok étel, ital is, amit kényelmesen és figyelmetlenül megveszünk, mintha csak a szomszéd kertben termett volna; de nem. Repülön érkezik, és a gép útközben ott fön a levegőégben okádja ki magából a kerozint. Rengegetet. Voltaképpen csak egy csöppecskét kell belegondolni, és ámulhatunk, milyen abszurd és öngyilkos módon élünk.

A földi és légi közlekedés rettentő piszkítását megválthatják a hidrogén-meghajtású autók és repülőök – de csak majd, majd... mert egyelőre nagyon drága a technológia. A szakemberek húsz-harminc év türelmet kérnek, de ki tudja, van-e annyi időnk. Valószínűleg nincs. Nemrég látott napvilágot egy igencsak riasztó jelentés: a tudósok szerint tizenkét évünk van arra (tizenkettő!), hogy megállítsuk a mostani trendet, utána visszafordíthatatlanná válik a romlás. És jön a Mad Max.

Létezik nemzetközi Hidrogéntanács, néhány éve alapította tizenhárom vállalat, köztük a Mercedes, a BMW, a Toyota; becslésük szerint 2030-ban a közúti járműveknek legfőljebb két százaléka lesz hidrogénhajtású. A mérnököknek még sokat kell tökéletesíteniük ezeken az autókon, amelyeknek nemcsak az ára lesz igen magas, de a szervizelés és a hidrogén tárolása sem lesz olcsó. (A tankolás helyét hidrogénkútnak fogják hívni?)

Meg hát az ördög tudja, összejön-e ez a terv. És egyáltalán, mennyire komoly. Csak egy kicsit próbálok utánanézni a témának, és máris azt hiszem, alaposan átvernek, mert beleakadok egy csomó vízmeghajtású csúfolódásba, illetve teljesen komolytalan, ámbár önmagát drámaian komolyan vevő áltudományos okoskodásba. A végén kikötök ott, nem először, hogy nem értek semmit. Most ez tudomány vagy áltudomány? Féknyúz vagy hiteles hír? Még hogy a víz lesz az üzemanyag! Röhej. Vagy nem?

A sok között az egyik legdrámaiabb gond a bolygón az ivóvíz hiánya. Különböző becslések szerint (sokféle van forgalomban, nem tudom, melyeknek

higgyek, átlagszámításokat végzek, vagy ezúttal az ENSZ-nek szavazok bizalmat) tíz éven belül az emberiség 14 százaléka nem fog elegendő egészséges ivóvízhez jutni. Vagy semennyihez sem. Elég rémes látvány lesz, amikor kényelmes fotelben üldögélve, esetleg még mindig műanyag (!) szívószállal limonádét szürcsölve bámulhatjuk a képernyőn a szárazságtól repedezett, száralmas talajon mezítláb lépegető csontsoványakat, amint lassanként egymás után összeesnek, és kilehelik kiszáradt lelküket.

Régóta szó van az óceánok vizének sótlanításáról. Egyszerű házi módszerekkel ez könnyen megy, már az ókoriak tudták, hogy ha felforralják a sós vizet, a felszálló pára nem viszi magával a sótartalmat, és a lecsapódó gőzből nyert víz már mentes lesz a sótól. Ezen az alapon működnek sólepárló üzemek, de igen sok energiát igényelnek, ezért drágák, és környezetvédelmi szempontból is hagynak kívánnivalót. Szóval, ez sincs megoldva.

Ehető műanyag gyanánt emlegetnek egy újdonságot, ami nem újdonság, mert évezredek óta eszik a népek a trópusokon, és nem műanyag, mert a kutyatej-félék családjába tartozó növény. Egy indonéz vállalkozó kezdett néhány éve gyártani és sikerrel árusítani egy többféle növényi összetevőből készült anyagot, alapja a manióka (más néven tapióka, megint más néven cassava, vagyis kasszava). A manióka gumós gyökere önmagában inkább ízetlen, de magas tápértékű, keményítőt és proteint tartalmazó eledel, többféle elkészítési módját magam is tapasztaltam afrikai életemben. Ha jól készítik, nagyon finom.

Kevin Kumala indonéz vállalkozó a maniókából és néhány más gumós növényből olyan anyagot állított össze, amelyből poharat, tányért, evőeszközt, szívószálat, dobozokat gyárt, csupa olyasmit, amit azelőtt műanyagból készítettek. Gyártmányai akár ehetőek is, és mindenesetre ártalom nélkül lebomlanak a természetben.

Amiket itt emlegetek: csepp a tengerben. De valami alakul, történik. Gondoljunk csak a Nagy-Britanniából indult, világszerte terjedő Extinction Rebellion mozgalomra, amely próbálja (de aztán sikerül-e?) rávenni a kormányokat arra, hogy a lehető legsürgősebben változtassanak a politikájukon. Nagy-Britannia egyébként megpróbált valamit: május elején egy héten át szénenergia felhasználása nélkül termeltek áramot. A megújuló forrásokat, elsősorban a szélenergiát használták. Két évvel ezelőtt próbálkoztak az ipari forradalom kezdete óta először ilyesmivel, akkor még csak egy szénmentes napot tartottak, most már egy egész hetet.

Ami a döntéshozó politikusokat illeti, addig úgysem tesznek semmit, amíg a választók rá nem szorítják őket. És nemcsak a szoros értelemben vett környezetvédelmi politikáról lenne szó, hanem az egész gondolkodásmódról, a gazdasági berendezkedésről, a növekedésről alkotott elképzelésekről. Termeljünk kevesebbet, és legyünk szegényebbek, szerényebbek is, igénytelenebbek, hogy életben maradjunk. A közelmúltban növekvő számú írás, cikk és könyv foglalkozott azzal, hogy a klímaváltozás következtében elkerülhetetlen lesz az összeomlás, bekövetkezhet a gazdasági és társadalmi krach. Erre különféle mértékű katasztrófák vezetnek, és hogy azután mi lesz, az a szerző lelki alkatától függ, vagy teljes felfordulás és az emberiség kihalása, vagy – akár a tisztítóvíz – spirituális megújulás. Nem szép új világ, hanem új világ...

Forduljon az Akadémiához!

Állok a Duna partján, előttem a víz, hátam mögött a Stüler-épület (háztömbnyi Stockholm Budapesten). A nap a Várhegy felől tűz, a mészkőfal visszalöki a lassan fölmelegedő májusi levegőt. A látvány a szemnek szép, a szívnek szomorú: a Vár már nagyrészt odavan, és küszöbön az Akadémia eleste is – az előbbit még kihevernénk, az utóbbiba országgént, nemzetként biztosan belerokkanunk.

Egy időben az Akadémia volt a munkahelyem. Nem formálisan – a *Népszabadságnál* dolgoztam –, hanem a valóságban: alig akadt olyan nap, hogy szorgos tudományos újságíróként ne tudósítottam volna valamilyen akadémiai rendezvényről. Voltaképpen a Széchenyi téri MTA-épület és a Jászai Mari téri képviselői irodaház között ingázva teltek a napjaim, ami egyrészt azt jelenti, hogy az Akadémián pezsgett a tudományos közélet, másrészt pedig azt, hogy a politika jelentős átfedésben működött a tágabban értelmezett tudománnyal.

74

Valahogyan mindig a Dunánál kötök ki. Már a laphoz is úgy sikerült 1994-ben bekerülnöm, hogy az első számú tudományos újságíró halálosan unta a bósi témát, és kerestek valakit, aki ezt a politikával mélyen átítatott, ökológiai és hidrológiai szakkérdés jellegét addigra már nagyrészt elvesztő témát át tudja venni tőle. Tudom, hogy nem hangzik igazán romantikusan, de ez az igazság. Az elátkozott Duna-ügy addigra már a kereszténydemokraták biznisze lett (ó, istenem!), egyáltalán nem értettek hozzá, ami még nekem, a zöldfűlűnek is feltűnt, miközben évtizedes vagy évszázados távlatú, egész megyék, városok, iparágak sorsát meghatározó döntéseket hoztak róla. Az Akadémia pedig úgy jött vagy inkább úgy úszott be a képbe, hogy igyekezett a megkésett politikai döntések alá valamilyen tudományos támasztékot ácsolni.

Ami a jelennek Paks, az volt az akkori korszaknak Bős–Nagymaros – ez ma kristálytisza, nincs nap, hogy eszembe ne jutna, de akkoriban még nem sejtettük, hogy negyedszázad múlva ismét ugyanabba a folyóba lépünk majd. A Duna elterelése és a hágai ítélet között voltunk, nagyjából félúton, réges-régen túl azon a ponton, ahol a természettudományoknak (vagy a politikának) érdemi beleszólásuk lehetett. A tudósokat jobbra már csak a lelkiismeretük kényszerítette rá, hogy foglalkozzanak a megoldhatatlan problémával. Még emlékeztek (és én is emlékszem) rá, hogy volt olyan időszak, amikor a politika a kezükbe adta a lehetőséget, és ha később nem veszi vissza, talán megmenthették volna – a Dunát, és még ki tudja, mi mindent. A kormány a nyolcvanas években többször is kért állásfoglalást az MTA-tól a bős–nagymarosi vízlépcsőrendszerről, és az akadémikusok 1983-ban, 1985-ben, majd – egy ad hoc munkacsoportjuk révén – 1989-ben is határozottan állást foglaltak, hogy a duzzasztó- és vízerőművek megépí-

tése Magyarországnak nem áll érdekében (az utolsó, '89-es szakvéleményt magyar részről a vízlépcsőszerződés felmondása követte).

Az akkori eseménysort azért érdemes szembeállítani a mával, mert akkor pártállam volt és diktatúra – kiegészítve némi szovjet elnyomással –, az állampárti hatalom mégis kíváncsi volt a tudomány véleményére, és figyelembe is vette. Én meg itt szobrozok a parton, nézem az MTA-székházat a lépcsőkről, és hiába kutatok az emlékezetemben, a rendszerváltás utáni, demokratikus időszakból egyetlen, valamennyire hasonló esetet tudok csak felidézni: az EU-csatlakozással kapcsolatban is kért és kapott inputokat a Horn-, az első Orbán- és a Medgyessy-kormány az Akadémiától, némelyiket meg is hallgatta, de ott nem volt szükség olyan 180 fokos fordulatra, mint a vízlépcső ügyében; a felek mindvégig azonos irányba tartottak.

Az MTA változatlanul a legnagyobb tekintélyű és társadalmi respektusú intézmény az országban, és továbbra is vannak megoldandó sorskérdéseink, 2010 óta mégsem fordult elő, hogy a kormányzat valamelyikben kikérte volna az Akadémia véleményét. Mostanában is sokat járok a székházba, és tény, hogy végigültem ott néhány beszélgetést, például amely a tervezett paksi bővítéssel foglalkozott. Olyan is akadt, amelyen az Orbán-kabinet is képviseltette magát meghívott vendégként: ilyenkor a felek vagy elbeszéltek egymás mellett, vagy pedig „megmondom, mi lesz” típusú kinyilatkoztatásokat hallhattak a tudósok a politika fölkeletjéről. Azt a kérdést sosem tették föl a jelen hatalom képviselői a Magyar Tudományos Akadémiának, mint a magyar tudomány legnagyobb koponyáit tömörítő testületnek, hogy az ismert peremfeltételek között megvalósítható-e, az ott termelni remélt áram árából valóban megtérül-e és az összes geopolitikai, nukleáris biztonsági, környezetvédelmi szempontot figyelembe véve megindokolható-e az új atomerőmű fölépítése. A majdani reaktorblokkok kapcsán a tudománynak azt kellene megmondania, hogyan alakul a prognosztizálható magyar áramigény a következő hatvan (!) évben – azaz ténylegesen mekkora áramtermelő kapacitás kiépítésére van szüksége az országnak –, és hogy az összes költség figyelembevételével valóban nukleáris alapon éri-e meg a legjobban az indokolt kapacitást kiépíteni. Bős–Nagymaros esetében ugyanez volt a dilemma, és a politika által föltett kérdésekre egyértelmű válaszokat adott a tudomány. Ezért nincsenek most vízlépcsők a Dunán.

A Margit híd pesti hídfőjénél lévő Fehér Házban is sokszor megfordulok, mivel a parlamenti szakbizottságok üléseit gyakran ott tartják, engem pedig a témáim rákényszerítenek, hogy némelyik testület munkáját figyelemmel kövessem. Van összehasonlítási alapom az elmúlt évtizedekből – elképesztőnek és példátlanoknak gondolom, hogy ezeken az üléseken Paks ügye időtlen idők óta nem került szóba. Gondoljanak bele: Magyarország történetének legrágább beruházásába vágott bele a kormány, a dilemmák száma szinte végtelen – tényleg megéri-e fölvenni a 4-5 százalékos kamatozású orosz eurókölcson, ha amúgy a magyar állam 2 százalékos alatti kamatért tud euróhitelhez jutni a nemzetközi pénzpiacon; érdemes-e a Dunára bízni a négy régi és a két új reaktor együttes hűtését, ha nyaranta a meglévők-höz sem elegendő a folyó vize; mi a helyzet az építési helyszín alatt húzódó

geológiai törésvonallal, jó ötlet-e a két új reaktor közé telepíteni a kiégett fűtőanyag „átmeneti” tárolóját, hova fogjuk tenni a nukleáris szemetet, ha Oroszországba jogi akadályok miatt nem lehet kiszállítani, végleges tárolónk pedig nemhogy nekünk, de még a leggazdagabb atomhatalmaknak sincs, mit kezdünk majd az eleinte egymás mellett működő hat reaktor éjszakai áramfeleslegével, amikor már most is nehezen tudjuk elhelyezni a hazai felhasználásnál éjjel sokkal többet termelő atomerőmű áramtöbbletét? Ezek talán a legfontosabb kérdések, de még több száz vagy több ezer, egyenként akár százmilliós vagy milliárdos kisebb tétel lehet, és a választott képviselőink egyszerűen nem beszélnek róluk. Ezek részben tudományos, részben szakpolitikai ügyek, de a parlament szakbizottságai sem tárgyalják, és ami a legaggasztóbb: a tudomány véleményére sem kíváncsiak.

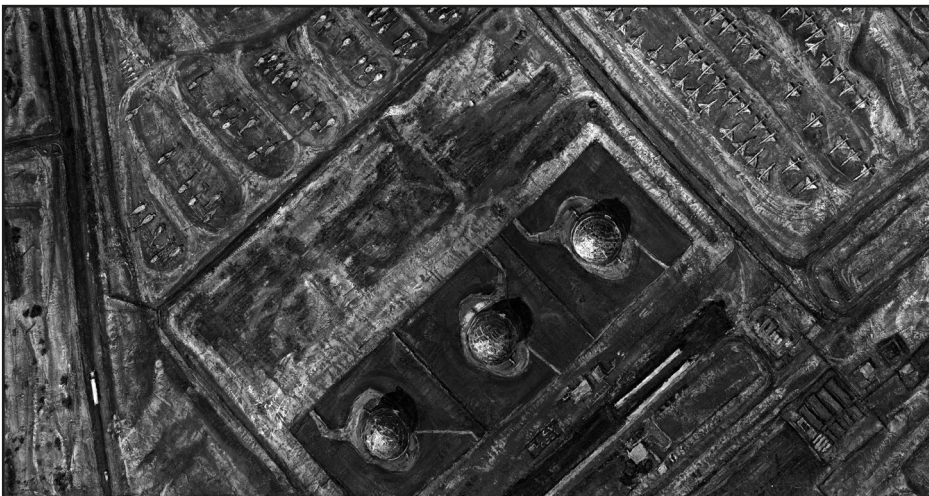
Tüntetésre is gyakrabban járok, mint az átlagemberek. Ott voltam az MTA-ért rendezett összes tavaszi demonstráción, hallgattam a szónokokat, néztem a tömegben álló fiatal kutatók arcát, és nemcsak az jutott eszembe közben, hogy hányan lesznek még közülük Magyarországon egy vagy két év múlva, hanem az is, hogy ezt a koncentrált, jórészt már ma is csak hazaszeretetből itthon lévő tudástömeget miért hagyjuk vajon parlagon heverni. Most (még) van az Akadémiának atommagkutató, geofizikai, atomenergia-kutató, energia- és környezetbiztonsági, közgazdaság-tudományi, világ-gazdasági, regionális kutatási, részecskefizikai, ökológiai, sőt Duna-kutató intézete is – autonóm tudományos műhelyek, ha kérdeznénk őket, megkaphatnánk tőlük a hiányzó válaszokat. Nehéz szabadulni a gondolattól – én például nem is tudok –, hogy az intézethálózat ellen indított kormányzati támadás egyik oka éppen az, hogy ne ismétlődhesen meg a bősi skandalum, amikor az MTA a maga szikár tudományosságával fölülbírálta a politikát, és meghátrálásra kényszerítette az állampárt keményvonalasait. Állampárt most is van, vannak benne keményvonalas – keményfejű – technokraták is, és a helyzet bizonyos értelemben sokkal rosszabb, mint amilyen a legutóbbi rendszerösszeomlás előtt volt. Akkor ugyanis a bősi műről tartalmas társadalmi és szakmai vita folyt, amelyben a tudomány egyik, végül kisebbségben maradt része, ezt sem kell eltagadni, a vízlépcső megépítését támogatta. A paksi bővítésről viszont „hivatalosan” nem nyitott vitát a kormány (se melyik kormány), és bár a társadalom ellenállása nő – a legutóbbi közvélemény-kutatás szerint az orosz részvételű atomerőmű-építés elutasíthatósága bőven kétharmad fölötti –, nincsenek fórumok, ahol az ellenézés felszínre kerülhetne.

A tudomány, és ez szintén személyes tapasztalat, sokkal kevésbé megosztott, mint egykor a vízerőművek ügyében: a szűken vett „atomlobbin” kívül, amely legfeljebb egy-két tucat, kifejezetten az atomenergiával kapcsolatos kutatásokból élő, leginkább Paks 1. és a Roszatom által finanszírozott magyar tudóst jelent, senki nem tartja jó ötletnek, hogy orosz hitelből egy második orosz atomerőművet építsünk az első mellé. Van, aki az oroszok verseny nélküli megbízását ellenzi, olyan is, aki nem bízik a megtérülésben, meg olyan is, aki szerint a 21. század már nem az atomenergiáról szól, nem éri meg ilyesmi-be fektetni az adófizetők pénzét, de olyan akadémikus alig akad, aki így egy-

ben ezt a konstrukciót helyeselné. Beszéltem a napokban akadémiai emberrel, aki azon kesergett, hogy végül mégiscsak be kell majd lépcsőzni a Dunát, mert másképp megoldhatatlan lesz a reaktorok hűtése. Aztán egy másikkal, aki azt mondta: még az sem faktum, hogy szükség van új alaperőműre – ha a magyar háztartások az energiahatékonyság terén utolérnék az osztrák sógorokat (szigetelt falak és nyílászárók, korszerű fűtés, napelem és kollektor a tetőkön), abból könnyedén kijönne egy atomerőmű termelésével megegyező megtakarítás, valószínűleg sokkal olcsóbban, mint amennyibe a nukleáris opció kerül. Meg egy harmadikkal, aki arra hívta föl a figyelmemet, hogy az első vő, Tiborcz István, és az első stróman, Mészáros Lőrinc a szokásos NER-felárral együtt is töredékáron hoz ki egy megawattnyi naperőmű-kapacitást Paks 2.-höz képest. (Igen, a minden második forintot zsebre rakó oligarchák is fele- vagy harmadannyiért termelik az áramot a Nap segítségével, mint amennyi az új reaktorok termelői áramára lesz.) Valaki pedig, aki klímakutatásban utazik, úgy érvelt: „Egyszerűen kifutottunk az időből. Az ENSZ legutóbbi klímajelentése szerint tíz-tizenkét évünk van, ha be akarunk avatkozni, és meg akarjuk állítani az éghajlatváltozást a visszafordíthatatlanság határa előtt. Európában az atomerőművek átlagosan tizenöt-húsz év alatt épülnek föl, de van, amelyik már a hetvenes évek óta épül. Paks 2. már a kormány szerint sem lesz kész 2030 előtt. Ha a klíma is szempont, akkor nem atomerőművet kell építeni, hanem napelemparkokat és szélerőműveket.” Ezt mondják a tudósok azoknak, akiket érdekel a véleményük, sokszor kérdés nélkül is.

A megkérdésük helyett most a szétkergetésük van napirenden: a kormány másmilyen – még csak nem is pártállami, hanem egyenesen kormány-77párti – Akadémiát szeretne (van már neki egy, és az is milyen jól bevált), olyat, amelyik csak akkor szól, ha ráparancsolnak, és mindig azt mondja, amit a politikusok hallani akarnak.

Arról a másfajta Akadémiáról én már nem szívesen tudósítanék. De a Dunát még szeretem, és a lépcsőket is. Hosszában, nem keresztben.

Baranyai Levente: Gravitációs irányítóközpont

A diktátorok és a biometrikus karkötők

Éjfél után kitekintek a lakásom ablakán, hideg szél fúj, zuhog az eső, s látom, hogy a házunk előtt parkol egy rendőrautó. Másnap éjszaka ugyanez a látvány fogad. A rendőrség a szemben levő albán pék üzletét őrizte. Történt ugyanis, hogy pár nappal ezelőtt Belgrád Borčen elővárosában a szélsőséges szerb nacionalisták egy albán pékség ellen tüntettek, arra buzdították a környék lakosságát, hogy ne vásároljanak többé albán burekot és kenyeret. A hangos tüntetés végén egy disznófejet helyeztek a bejárat elé. A szervezők további tüntetéseket helyeztek kilátásba, a civil szervezetek követelték a gyűlöletbeszéd betiltását, ám a belügyminiszter megnyugtatta a közvéleményt: a tüntetők egy ablaküveget sem törtek össze, ezek szerint a tiltásnak nincs törvényes alapja, vagyis csupán szabad véleménynyilvánításról van szó. Kiderült, hogy a gyűlöletbeszéd engedélyezett, de közben tilos az ablakot betörni.

Ennek ellenére az újvidéki rendőrség éjszakai ügyeletet tartott az újvidéki albán pékség előtt. Nincs kizárva, hogy a rendőrségi jelenlét akadályozta meg az újvidéki incidenst. A preventív rendőrségi intézkedés üdvözlendő, azonban cseppet sem nevezhető elégségesnek, tekintettel arra, hogy növekszik a hasonló etnikai incidensek száma az utóbbi hónapokban. A napokban éppen romákat vertek. Nem remélhető, hogy a rendőrség gumibottal gyógyítsa a múlt sebeit, vagy fékezze az újabban ébredező szélsőjobb mozgalmakat.

Máshol kell kezdeni az orvoslást. A szakemberek az iskolai tankönyvekre hívják fel a figyelmet, amelyekben mind fontosabb szerepet kapnak az etnikai konfliktusokat kirobbantó csetnikek. Tito és a Népfelszabadító Hadsereg antifasiszta harcát devalválják. Az antikommunizmussal párhuzamosan az antifasizmus jellege is megkérdőjeleződött. A közbeszédben hősöknek nevezik azokat a katonatiszteket, akiket a hágai bíróság genocídium miatt súlyos börtönbüntetésre ítélt.

A minap orosz mintára Nišben megrendezték a *Halhatatlan ezred* elnevezésű, az antifasizmus emlékének szentelt sétát. A niši sétát a Hágában elítélt háborús bűnös, Branko Lazarević vezette, ő tartotta az ünnepi beszédet is. Lazarevićet a hágai bíróság tizenöt évi börtönbüntetésre ítélte, büntetésének letöltése után a belgrádi Katonai Akadémia tanárának nevezték ki. A szerb hadügyminiszter nyilatkozata szerint ezzel jóvá akarják tenni ez ellene elkövetett igazságtalanságot. A másik háborús bűnös, Nebojša Pavković háborús naplójának kiadását a belgrádi hadügyminisztérium támogatta. A harmadik háborús bűnös Veselin Sljivančanin, akit a vukovári etnikai tisztogatás miatt ítélt el a hágai bíróság, most a Szerb Haladó Párt tribünjein agitál.

Az emlékezetpolitikában egyre fontosabb szerepet kap a szerbiai antiszemitizmus történetének megszépítése, vagyis a régi belgrádi vásártér ügye. A hivatalos szerb történészek szerint Szerbiában nem volt antiszemitizmus,

a zsidóüldözésért a németek felelősek. Ezt cáfolja az a tény, hogy Nedić *quisling*-kormányára már 1941-ban jelentette Berlinnek, hogy Európában Belgrád az elsőnek tisztította meg az országot a zsidóktól, annak köszönve, hogy a kormány együttműködött a németekkel. A régi belgrádi vásártéren felállított gyűjtőtáborban több ezer belgrádi zsidót végeztek ki.

A zsidó hitközösség mindaddig hiába követelte a belgrádi Holokauszt-múzeum felállítását, a gyászos helyen egy étterem működik, és csupán egy szelvény emléktábla emlékeztet a gyászos múltra.

Mindeközben a közbeszédben mind gyakrabban hangzik el a fasizmus vádja. Aleksandar Vučić államelnök a némileg lanyguló ellenzéki tüntetések vezetőinek egy részét fasisztáknak nevezte, az ellenzék viszont számos kormányhű médiát fasisztázott le. Fasiszta, fasiszta, hangoztatják az egyik oldalon meg a másikon is, miközben háborús bűnösök vezetik az antifasiszta sétát. A politikai ellenfelek többé nem egymás anyját szidják, hanem fasisztának nevezik a másikat. A fasizmus vádja egyre inkább afféle vaskos káromkodásra emlékeztet. A közbeszédben banalizálódott a fasizmus fogalma. Éppen ezért Filip David író számos értelmiségivel karöltve figyelmeztetett arra, hogy ez a diskurzus eltereli a figyelmet a lopakodó szerbiai fasizmusról, amelynek első jele a demokratikus intézményeket romboló szerbiai autokrata rendszer.

A politikai zűrzavart jól illusztrálja egy a minap meghozott bírósági ítélet. A belgrádi legfelsőbb bíróság felmentette Nikita Ristić csendőrt, aki a vádirat szerint 2008-ban egy tüntetésen halálos sérülést okozott az egyik tüntetőnek.

Mi történt valójában?

2008-ban a Szerb Radikális Párt szervezésében tüntettek a Demokrata Párt és a Szerbiai Szocialista Párt koalíciós kormánya ellen, amiért kiszolgáltatta Radovan Karadžić boszniai szerb vezért a hágai bíróságnak. A tüntető szélsőséges nacionalisták egyik szervezője Aleksandar Vučić, a jelenlegi államelnök volt. Az akkori belügyminiszter, a Szerbiai Szocialista Párt elnöke, Ivica Dačić (Milošević garnitúrájának képviselője) parancsára intézkedett a csendőrség. Időközben Vučić kilépett a szélsőjobb Szerb Radikális Párthól, és a Szerbiai Szocialista Párttal koalícióban kormányt alakított. Az egykori ellenfelek koalícióra léptek. Ivica Dačić volt belügyminiszterből külügyminiszter lett, a radikális aktivistából, Aleksandar Vučićból pedig kormányfő, majd államelnök.

A két ellenfél megbékélt egymással, a béke áldozata egy naiv tüntető lett, viszont a hágai vádlottakat az új kormány hősként tiszteli. Persze, a váratlan abszurd helycserék és transzformációk nemcsak a többségi nemzet közéletét jellemzik, hanem a szerbiai magyar kisebbséget is. A Vajdasági Magyar Demokrata Párt vezetői pár évvel ezelőtt például még nemzetárulónak titulálták Pásztor Istvánt, a Vajdasági Magyar Szövetség elnökét, ma viszont a legnagyobb barátságban gyakorolják a hatalmat.

Úgy látszik azonban, hogy vége lesz az ilyesféle metamorfózisoknak, gondoltam Yuval Noah Harari *21 lecke a 21. századra* című könyvét olvasgatva. A szerző olyan lehetséges jövőt rajzol meg, amely mellett Orwell *1984* című

regénye dajkamesére emlékeztet. Az izraeli tudós nem tartja kizártnak a digitális diktatúra beköszöntét, mivelhogy nem lesz nehéz meghekkelni az emberi agyat. Az sem zárja ki, hogy a közeljövőben a polgárok biometrikus karkötőt viselnek, amellyel nemcsak azt monitorozzák, amit az ember tesz vagy mond, hanem azt is, amit érez vagy gondol.

A tökéletes ellenőrzés hallatára először rémülten kaptam fel a fejem, aztán kezdtem megnyugodni, hiszen – reményeim szerint – a csodakarkötő véget vet a kelet-közép-európai zűrzavarnak. Először is nem lesz többé szükség ármánykodó besúgókra, akik saját fontosságuk kidomborításának érdekében nemcsak eltúlozzák az „ellenség aknamunkáját”, hanem ki is találnak ellenségeket. Nekik köszönve Kelet-Közép-Európa és a Balkán tele van ellenséggel. Ugyanezt művelik a túlbuzgó propagandista újságírók, csak szerényebb jutalom fejében. Nos, ennek vége! A hatalom illetékes képviselője csak megnyom egy tasztert, és megállapítja, hogy a besúgók és a propagandisták hazudnak. Valójában tehát nem lesz szükség rájuk, s ennek köszönve sok ember elesik a szép karriertől. Az igazán kritikus ellenzékieket mindez nem érinti, nyilvánosan kimondják a véleményüket, őket már megbélyegezték vagy izolálták. Lehet, hogy takarékosági szempontok miatt nekik nem is viselniük kell a biometrikus karkötőt.

A köpönyegforgatókra, a besúgókra, a propagandistákra viszont sötét jövő vár, gondolom naivan. Főleg azok járnak meg, akik az egyik nap így gondolkodnak, a másik nap úgy, s olyan ügyesen forgatják a köpönyeget, hogy mindig hatalomban maradnak. A csodakarkötőknek köszönve ők lesznek az utolsó páriák.

80

A legnagyobb megpróbáltatás azonban a diktátorokat várja! Előre is ajánlaltam őket, amint elképzelttem, hogy milyen kellemetlen meglepetések várnak rájuk. Nem okoz nekik fejfájást, hogy egyik-másik miniszterük félrelép, miért ne tenné, főleg ha fiatal és ambiciózus. Az sem bolygatná fel a lelkiállapotukat, ha kiderülne, hogy pártjuk vezető emberei, miniszterei korrumpálódtak, és visszaélnék a hatalmukkal. Miért ne, elvégre biztosítani kell a család jövőjét! Az urizálás sem jelent gondot, legfeljebb figyelmeztetni kell őket: urizáljanak mértékkel és ízléssel. A diktatúrában helytelen az ízléstelen viselkedés és a nagyzási hóbort. Kell hozzá némi elegancia. A látszat kedvéért őrizni kell némi rokonszenves puritán vonást is. Úgy kell viselkedni, mint a régi arisztokraták. Szóval, mindez megoldható. A diktátorokra nézve az az igazi veszély, hogy egyértelmű bizonyítékuk lesz, miszerint vezérkaruk nagy része hatalomra tör. A csodakarkötő leleplezi őket. Azonban velük még valahogy zöld ágra vergődnek, akárcsak a régi szabású diktátorok, menesztenek néhány vezető minisztert, amivel a többieket is figyelmeztetik, hogy térjenek észhez. Legfeljebb némi lelki fájdalmat okoz nekik, hogy kénytelenek kiábrándulni néhány meghitt barátból.

Az igazi veszedelem azonban ezután következik. Miközben a diktátorok felhasználják a csodakarkötő „üzeneteit”, rádöbbennek, hogy nemcsak a szűkebb körök, hanem pártjuk tagságának jelentős része sem rajong azokért az eszmékért, melyeket hirdetnek, sokan azzal sincsenek tisztában, hogy miről van szó. Vezető beosztásra áhítoznak, igazgatók, főnökök szeretnének

lenni, és mindenekelőtt azt kívánják elérni, hogy cégüket előnyösen bírálják el a tendereken. Csupán a karrier végett tapsolnak lelkesen a grandiózus tömeggyűléseken.

Elképzelttem, hogy ez a felismerés mennyire elmagányosítja a diktátorokat, akik ezek után arra gondolnak, hogy elvesztették az élet értelmét. Önkínzó magányukban arra gondolnak, hogy talán mégis a demokrácia a jobbik megoldás, amikor egészen véletlenül megnyomják azt a tasztert is, amelyik őket monitorozta. Ezt csak a népük kedvéért hordozzák, hogy példát mutassanak. A karkötő kimutatja, hogy ők sem hisznek a saját eszméikben. És ekkor megtörténik a diktatúra csodája. A diktátorok arca felragyog, és visszatér az önbizalmuk!

Parászka Boróka

Az utolsó katonazenekar

Sokáig úgy tűnt, hogy olyan lesz az idei EP-kampány, akár egy fapados vidéki lagzi: a jelöltek, a kampányemberek és azok, akiket még résztvevőként, választóként vonzottak az ilyen események, kötelességtudóan, de különösebb lelkesedés nélkül haknizták végig Erdélyt. A jelszavak, a „politikai ajánlatok” az „adjon minél több pénzt Brüsszel” és a „nem hajtunk fejet Brüsszel előtt” kijelentések különböző variációiból álltak. Néhány héttel a választások előtt nyilvánosságra hoztak egy felmérést, eszerint a Romániai Magyar Demokrata Szövetség, először az EP-választások történetében, nem éri el a választási küszöböt. Az adatokat érdemben nem vonta kétségbe senki, bár hasonló politikai pesszimizmus az utóbbi időben a parlamenti választások alatt is érezhető volt, aztán valahogy mégiscsak átvánszorgott az érdekképviselet a küszöbön.

Pedig az RMDSZ és „stratégiai partnere”, a Fidesz mindent megtett a mozgósításért, ami a forgalomban lévő kampányeszközökkel megtehető. Többször megszólalt Orbán Viktor is, és arra kérte az erdélyi magyarokat – a kettős állampolgárokat is –, hogy szavazzanak az RMDSZ-re. Ennek most azért van tétje, mert ha az RMDSZ bekerül az EP-be, akkor a Fidesznek lesz egy biztos „külső” támogatója. Most, hogy a magyar kormánypárt mögül sorra hátrálnak ki saját európai pártcsaládjának tagjai, ennek a fajta szövetségnek az értéke rendkívüli módon megnőtt. A legutóbbi választáson még egészen másképp alakultak a dolgok. Akkor az volt a tét, hány kettős állampolgár szavazót tud elvinni Erdélyből a Fidesz, hogyan tudja a saját frakcióját a kettős állampolgárok segítségével erősíteni. Így nem lett három EP-képviselője az RMDSZ-nek, és így lett fideszes EP-képviselő Tótkés László. Négy évvel ezelőtt emiatt (sem) volt egyáltalán baráti a viszony az erdélyi magyar érdekképviselet és a magyar kormány között. Mára azonban a helyzet megváltozott: gyakorlatilag eltűntek a Fidesz által felépített-tá-

mogatott romániai magyar versenypártok, az RMDSZ pedig a korábbi távolságtartás helyett felvállalta az együttműködést, átvette a magyarországi kormánypárti retorikát, kiiratkozott a romániai politikai életből, és belesimult a magyar közéleti tájba. Így nemcsak rendkívül nagyvonalú magyarországi támogatáshoz jutott, de abban is reménykedhetett, hogy a Fidesz iránti szimpátia „átsugárzik” az RMDSZ-re. Erre igencsak szükség van, hiszen a Fidesz által évtizedek óta szított RMDSZ-ellenesség miatt végtelenen megritkult a levegő a szövetség körül. A pénz kétségtelenül átjött a határon (csak sejteni lehet, hogy mennyi megy vissza postafordultával), a szimpátia és a támogatottság azonban már kevésbé.

Ebben a lojalitásra és érdekközösségre alapuló osztozkodásban, stratégiaalakításban nem nagyon lehet már követni, hogy ki kicsoda. Az eddig Fidesz-emberként ismert EP-képviselőt, Sógor Csabát sokak számára meglepő módon lecserélte az RMDSZ a mindenki embereként ismert Vincze Lorántra. A politikai tapasztalatokkal alig rendelkező Vincze évtizedeken át dolgozott az RMDSZ háttéremberként, aztán az „őshonos” kisebbségek nyelvi jogaiért lobbizó FÜEN vezetőjeként lépett előtérbe. Hogy, hogy nem, az „őshonos” európai kisebbségek jogaiért folyó kampányt egy adott pillanatban szélsőjobbos, zsidózó aktivisták kezdték segíteni. Vinczéről pedig azt rebesgették, hogy az erdélyi jobb és szélsőjobb embere, és tulajdonképpen ő az „igazi Fideszes”. Arra mindez elég volt, hogy Sógor helyett ő kerüljön a jelöltlistára. Ha kap is mandátumot – néhány nappal a választások előtt ezt nehéz megjósolni –, parlamenti bejutása egyáltalán nem biztos és nem egyértelmű. Nagyon úgy tűnik, az RMDSZ eltaktikázta magát.

82

Azok, akik a Fidesz erdélyi terjeszkedését, hatalomátvételét mindeddig elutasították, most, hogy a Kelemen Hunor-féle szövetség az EP-jelenléte is ennek a szövetségnek rendelte alá, egészen biztosan elfordulnak az RMDSZ-től. Azok, akik a Fidesz által létrehozott RMDSZ-ellenzékhez tartoznak, most nem tudnak váltani. „Jó és bölcs politikus Orbán Viktor, de fogalma sincs, mi folyik Erdélyben” – ilyen és ehhez hasonló kommentek tucatjai követték a magyar miniszterelnök felszólítását, hogy szavazzanak a kettős állampolgárok a szövetségre. Azok is a magyar érdekképviselőt ellen fordultak, akiket beszippantott a román korrupcióellenes harc, a kormányzó szociáldemokrata párt elleni düh-dac, a feltörekvő új román „polgári-jobboldali-urbánus” politikai erőter. Ráadásul az utóbbiaknak több román párt is minden eddiginél komolyabb választási ajánlatot tett. Ez az első választási kampány, amelyben a román pártok magyarok számára szakszerűen felépített kampányanyaggal jelentkeztek. Ha meglesznek is a magyar mandátumok, valószínűleg alig lépi át a küszöböt az RMDSZ, ez mindenképpen súlyos presztízsveszteség, és nagyon tanulságos előjel a jövő évi parlamenti választásra vonatkozóan.

Ami most egyértelműen látszik: minden befektetés, anyagi ráfordítás ellenére sem terjeszthető ki az a korrupciós rendszer, amely Magyarországon működik. Nem azért, mert az erdélyi magyar választópolgár öntudatosabb, jogtisztelőbb volna magyarországi társainál. Hanem mert az a mikroklíma, amelyben Magyarország fulladozik, s amelyben a Fidesz-rendszer tenyé-

szik, nem tartható fenn szélesebb körben. Az RMDSZ a nagylelkű támogatások ellenére sem tudott úgy klientúrát építeni, mint a Fidesz Magyarországon. Nem állnak ehhez rendelkezésére a közéleti jutalmazás és fenyítés kellő eszközei. Végül is az RMDSZ (Fidesz-nyomásra) kihátrált a román kormánypolitikából, és (Fidesz-hatásra) vesztett önkormányzati pozícióiból. AZ RMDSZ tulajdonképpen országos szinten ma nem politikai tényező. Egyedül a Magyarországról érkező kormányzati források fölött gyakorolhat némi kontrollt, már amennyire ezt a magyar kormánypárt megengedi neki, és amennyiben a többi kedvezményezett (például az Erdélyi Református Egyházzal) ki tud egyezni.

A magyarországi támogatásokról azt azért mindenki tudja, hogy ezek korlátos források, ma vannak, de holnap, ki tudja, lesznek-e, és nem tudni, ha lesznek, milyen feltételekkel. Az biztos, hogy a magyar támogatásokért cserébe az erdélyi magyar támogatók az utóbbi években lemondtak a román önkormányzati és kormányzati forrásokról. És ezeket visszaszerezni, „visszaépülni” a román támogatási rendszerbe – ha már a magyar nem lesz – szinte lehetetlennek tűnik. Azt is látni, hogy a magyar forrásokhoz egyre kevesebben egyre átláthatatlanabb módon férnek hozzá, hogy erősödik a magyarországi és erdélyi magyar oligarchakör. És ettől azért sokan szeretnék távol tartani magukat – elvégre a korrupcióellenes harc hazájában mindenki pontosan tudja, milyen kockázatokkal járnak ezek a kapcsolatok.

Ilyen tehetetlenségi erők adódtak össze, húzd meg, ereszd meg követte egymást az EP-kampányban, és egyre inkább azt lehetett érezni, hogy a résztvevők a túlélésre játszanak. Egészen a választást megelőző napokig, amikor kitört az Úz völgyi temetőháború. Az Úz völgyében (Észak-Erdély valamikori határvidékén) magyar katonatemető van, a Székely hadosztály kamasz katonái, „leventekatonák” nyugszanak itt. A szomszédos román település önkormányzata úgy ítélte meg, hogy a magyar halottak a katonatemetőben „fölül vannak reprezentálva”, az etnikai arányok felborulását a román nemzetállam odaadó hívei a túlvilágon sem tolerálják. A magyar katonasírok mellé gyorsan odatelepítettek 52 román katonai sírt – halott nélkül. A térségben folyó harcokban ugyan estek el románok is, sokkal kevesebben, mint magyarok (az 1944. augusztusi átállás után védelmet kaptak az orosz géppuskaállásokból), de a terepviszonyok miatt nem a központi temetőben, hanem szétszórva, a környező hegyoldalakon temették el őket. Az „álsírok” közé katonai emlékművet is emeltek a nem létező vagy máshova temetett holtakra emlékező románok. Ezt a magyar közösség úgy ítélte meg, hogy „már a halottainkat is elveszik”. Az álsírokat és az emlékművet aztán magyar „anonim” aktivisták fekete szemeteszsákokba csomagolták. Az akcióról gondosan videófelvételt is készítettek (kilétük jól azonosítható a képkockákon), ami az interneten keringve felpörgette az EP-kampányt. A temetőben megjelent egy román EP-képviselőjelölt is, hogy közölje: Erdély román föld, a helyszínen demonstráló magyarokkal pedig összeszólkozott, dulakodás kezdődött. Ettől kezdve az Európa jövőjéről folyó választást csupa atavisztikus gesztus, artikulálatlan és irracionális megnyilvánulás határozta meg: kibontakozott a vita arról, hogy ki a hullagyalázó, kié Erdély,

erődemonstrációk kezdődtek az Úz völgyében, Bukarestben, internetes élő közvetítéseket lehetett látni a temető körüli dulakodásokról.

Több képviselő lesz-e így az Európai Parlamentben? Nagyon valószínű, hogy nem. Nagyobb a szorongás és a düh, mint az utóbbi években bármikor. És lehet, hogy ez valamivel több szavazót visz az urnákhoz, vagy legalábbis oldja az utóbbi hónapokban kialakult pártpolitikai patthelyzetet. De alapvetően azt látni, hogy az osztozkodás, korrupció, a klientúraépítés, a helyzetkedés mélyén milyen megoldatlan helyzetek vannak. Mennyire nincs sem elegendő ismeret, sem kellő politikai akarat, sem eszköz ennek a típusú nacionalizmusnak a kezeléséhez. Valószínűleg még csak nem is sejtí senki, micsoda energiák, konfliktusok lappangnak a mélyben. Az európai új nacionalizmus emberei Orbántól Salviniig a „nemzetek Európájáról” szónokolnak, miközben a „nemzetek Európája” egyszer (sokszor) már tömegsírba dőlt, a „régí nacionalizmus” temetetlenül itt kísért. És ha valóban feltámad ez a „régí nacionalizmus”, ha valóban élessé válnak a meghaladottnak, megoldottnak hitt konfliktusok, nem lesz, aki megállítsa őket. Nem lesz, aki védelmet nyújtson, aki kárt mentsen. Legkevésbé az „új nacionalizmus” híveinek van mondanivalójuk minderről. Jellemző, hogy az Úz-völgyi katonatemetőben folyó háború kapcsán a magyar érdekképviselet és a nemzeti érdekvédelmi kérdésekben mindig olyan határozottan fellépő magyar kormány tudta a legkevésbé, mit tegyen. A legfájóbb történelmi traumákkal szemben a választók, emlékezők ott maradtak magukra, pórén.

84

Az Úz völgyében 17-18 éves kamaszok nyugszanak. Az elsőként lemészárolt áldozatok, húszan, egy katonazenekar tagjai voltak. Magyar katonák, románok? Mi a különbség? A magyarokat nagy közös gödörbe temették, a románok csontjai a környező hegyeken vannak szétszórva. Nem tudni, mi lesz Európa jövője, talán az „új nemzetállamok” Európája jön. Az biztos, hogy ezek a csontok hozzátartoznak a múltjához. De ez a vigasztalan tehetlenség a jelene.

Rossz közérzet a (digitális) kultúrában

Csaknem kilencven esztendővel ezelőtt, 1930-ban írta Sigmund Freud *Rossz közérzet a kultúrában* című művében: „Az ember úgyszólván egyfajta istenprotézissé vált, igazán nagyszerű, ha összes segédeszközeire támaszkodik, de ezek nem nőttek össze vele, és alkalomadtán még sok gondot okoznak neki. Jogában áll egyébként azzal vigasztalódnia, hogy ez a fejlődés nem pont az 1930-as évvel zárul le, a távoli jövő a kultúra e területén új, valószínűleg elképzelhetetlen nagy haladást hoz majd, még tovább fokozza az istenhez való hasonlatosságot.”

Azt mondhatnánk, Freud első világháború utáni rossz közérzete kismiska volt ahhoz képest, ami a számára még oly távoli jövőben történt, és amelyről már nem szerezhett tudomást: a második világháború és a holokauszt, az atombomba, a totális diktatúrák, a tömegkultúra és a globális kapitalizmus térhódítása, nem utolsósorban pedig a digitális forradalom, az „okos” eszközök és a mesterséges intelligencia megjelenése, amely az embert bizonyos értelemben valóban az istenhez tette hasonlóvá. Almási Miklós *Ami bennünk van. Lélek a digitális kor viharában* című könyve ugyancsak a „rossz közérzetről” szól, elsősorban arról, amit a digitális technikák megjelenése és elterjedése okoz benne és kortársaiban, akik még könyveket olvastak, színházba, koncertekre, kiállításokra jártak, szerelmesekek lettek, sűrű személyes, interperszo-

nális kapcsolatok hálójában éltek, voltak saját, külön bejáratú nappali és éjszakai álmaik, ábrándjaik, fantáziáik, netán identitásválságaik is, és egyéb, ma abnormálisnak látszó vagy korszerűtlen dolgokat műveltek. Ezek az emberek még meg tudták – legalábbis többnyire – megkülönböztetni a valóságot a látványtól és az illúziótól, a gondolkodást a technikai feladatmegoldástól, a kreativitást a „csinálástól”. Életük során többször is át kellett élniük „a világ varázstalanítását”, kultúrájuk, tudásuk, világnézetük, korábbi tapasztalataik hirtelen leértékelődését és új „varázsok”, a mágikus, animisztikus erővel felruházott technikai eszközök mindent elsöprő áradatát (lásd Horkheimer és Adorno: *A felvilágosodás dialektikája*).

Almási Miklós erről az eltorzult „posztmodern állapotról” ad kíméletlen diagnózist. Ennek az állapotnak a fő jellemzője a „képi fordulat”, a képek elburjánzása, aminek következménye az, hogy megszűnik maga a valóság, „csak a képi helyettesítővel van dolgunk, és azt hisszük, hogy egyre erőteljesebben élünk a jelenben, netán a jövőben” (39). Leírja, hogy a digitális társadalomban, a Facebook és a Twitter korában hogyan szűnik meg a másik mint a személy, amelyet most már a „followerek”, a „követők” helyettesítenek, párhuzamos világot képezve. Ebben a világban, mint Almási kifejti, megrendül az egyén társadalmisága, talán még nem tűntek el telje-

sen, ám nagyon is „gyengültek azok a szálak, amelyek a Másik-tól az Én-hez vezetnek, amelyek az egyént vagy gazdagítják, vagy rongálják” (22). A digitális társadalom igyekszik elmosni a személyességet, ebben a személytelen világban „adat vagyok, és a partnerem is adat – ha beszélgetünk, akkor adatok cserélődnek” (61). Mindennek egyik legfontosabb következménye a *generációk közötti párbeszéd megszakadása*, a társadalom önértelmezésének válsága, amely akkor következik be, amikor elhalványulnak az osztálytársadalmi értelmezési sémák, és a különböző generációk speciálisabb jelkulcsai veszik át a szerepet – a társadalom nem érti önmagát” (125).

Almás Miklós könyve persze korántsem ismeretlen témákkal foglalkozik, hiszen a digitális társadalom, a „szép új világ”, a „Silicon Valley-i” álom jelenségeinek leírása és kritikai elemzése a mai társadalomtudomány (és a publicisztika) egyik kedvenc témája. Sokan meghúzzák a vészharangot, rámutatva, hogyan válunk – elidegenedett társadalmi atomokként - egyetlen apró adattá a „big data” tengerében, célponttá az internetet gyarmatosító reklámügynökségek számára, hogyan sorvadnak el személyes kapcsolataink a Facebook világában, hogyan válnak a „like”-ok és „dislike”-ok meg a további *emotikumok* a valódi *emóciók* helyettesítőivé vagy éppen karikatúráivá. Mások éppen azt hangsúlyozzák, hogy a digitalizáció révén a Wikipédia és sok korábban elérhetetlen forrás segítségével hihetetlen mértékben kitágul a világról alkotott tudásunk, és mindez gazdagíthatja, megsokszorosíthatja személyes kapcsolatainkat is, példá-

ul lehetővé téve a rendszeres érintkezést távol lévő rokonainkkal, barátainkkal, vagy éppen új, földrészekre és kultúrákon átívelő kapcsolatok létesítését, ily módon pedig előítéleteink mérséklését.

Almásiban azonban nem kelt morális pánikot (ami együtt szokott járni minden nagy horderejű technikai újdonság – vasúti közlekedés, film, televízió stb. – bevezetésével), ugyanakkor nem csábul el az apologetikus korszellemnek, amely a társadalmi kérdések és személyes problémák prakticista megoldását hirdeti. (Ez utóbbi jellemzi például a manapság oly divatos „pozitív pszichológiát” és a rá épülő „boldogságipart”, amely szerint kizárólag rajtunk múlik személyes érvényesülésünk és boldogságunk megvalósítása.) Almási számára a digitális kor tüneteinek leírása voltaképpen csak *ürügy* arra, hogy még egyszer végigjárja vagy inkább végigsétálja a filozófia mára „elavultnak” tűnő alapkérdéseit, Hegel, Marx, Lukács ontológiája nyomán, Arnold Gehlen antropológiája, Gadamer fenomenológiája, Habermas kommunikáció- és cselekvésemélete perspektívájából. Könyvében sorra megvilágítja a nagy kérdéseket, fő témája a szubjektum és az objektum viszonya, a szubjektivitás szerkezete, az öntudat és a test kérdése, az egyén, a személyiség és az identitás társadalmisága, a szerep és a személyiség összefüggése. Foglalkozik a nyelvfilozófia alapkérdéseivel (a megkerülhetetlen Chomskyval és kritikájával), a kreativitással, a megértés és értelmezés viszonyával, a műalkotás értelmezésével, az érzelem és a cselekvés, a választás, valamint a játék és az ironia kérdésével. Kiindulópontja, hogy

a szubjektum – szemben a hagyományos felfogással – nem „meztelen” tükör, hanem már tele van objektivációkkal, „objektív – tárgyként, azaz kvázi tudatunktól függetlenül viselkedő – elemekkel” (8). „A belső objektivációk elrendezése – teszi hozzá – jelentős munkát igényel, mi kerüljön a tudat előterébe, mi a memória aljára, mi legyen a sexualitás része (ilyen is van), vagy essen a tudattalan mélyére” (10).

Almási nem száraz filozófiai értekezést ír, nagyon is személyes, élő, élvezetes szöveget tart az olvasó elé. „A stílus az ember”, idézi Buffont, és valóban, írásából is kibontakozik személyiségének varázsa, *kisugárzása* – a „sárm”, amiről többször is beszél a könyv lapjain. Olvasás közben magunk elé képzelhetjük a tanárt, aki diákjaival beszélget, esetleg a barátjaival kvaterkázik otthon vagy a kávéházban, időként játékosan kiszól a szövegből, ironikusan távolítja a szerepét, összekacsint hallgatóival, szünetet tart, szabadon asszociál, vagy későbbre tartogatja a poént. A filozófiai fejtegetéseket a mindennapi élet különféle területeire tett kis kirándulások, izgalmas exkurzusok szakítják meg; a legszebb ilyen exkurzus éppen az intimitás, a sexualitás és a szerelem tájaira kalauzolja az olvasót.

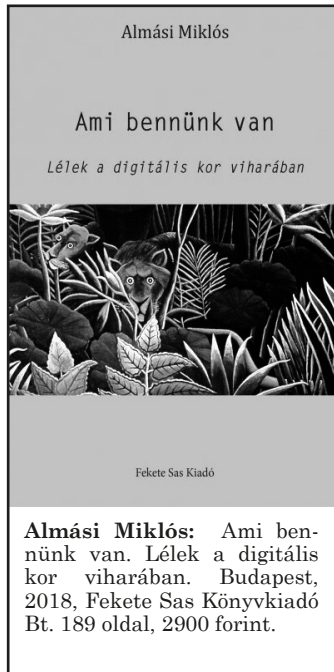
Könnyed stílusa ellenére Almási könyve nem éppen könnyű nyári

olvasmány. A nem filozófus olvasónak többször is el kell benne mélyednie, hogy megtalálja azt, ami számára különösen érdekes. Nekem mint pszichológusnak az az egyiklegérdekesebb, hogy a szerző többször is elhatárolja magát a pszichológiától, amellyel egyáltalán

nem kíván foglalkozni – holott mindvégig azzal foglalkozik, ha nem is a kutatások szintjén, hanem olyan antropológiai vetületben, amelynek határait George Herbert Mead, Erving Goffman vagy éppen Sigmund Freud, Paul Ricoeur és Jürgen Habermas munkái jelölik ki. A legfontosabb tanulság azonban az, amit könyvének 143. oldalán fejt ki: „Mert az ember legbévül maga titok. Sejtteni sejtji, hogy »ott van valami« – megfejtteni képtelen, de titok nélkül elveszíti egyé-

niségét, személyiségének tartója ez titok.” Ezt a „titkot” a pszichológia a maga legkifinomultabb természettudományos vagy kvázi természettudományos módszereivel sem tudta – és valószínűleg sohasem fogja tudni – megfejtteni. Más kérdés, hogy szükség van-e még erre a „titokra” a varázstalanított világban, a digitális korban, amelyből eltűnt az idő, „a történelmi tudatnak – egykor vezető filozófiai antropológiai fogalom – vége lett” (178).

Almási könyve felfogható úgy, mint keserű, kései utószó Horkheimer és Adorno művéhez, *A felvilágosodás*

Almás Miklós: Ami bennünk van. Lélek a digitális kor viharában. Budapest, 2018, Fekete Sas Könyvkiadó Bt. 189 oldal, 2900 forint.

dialektikájához, amely a holokauszt industrializált tömeggyilkosságának árnyékában először kérdőjelezte meg a humanizmus, a „nembeliség” alapértékeit, a szabadságot és a rációt. De úgy is felfoghatjuk, mint előszót Michel Foucault műveihez, amelyekből az emberi társadalom totálisan dehumanizált képe bontakozik ki, egy olyan világ, amelyben a társadalom különféle okokból kizárt csoportjait a legbrutálisabb hatalmi módszerekkel tették és teszik láthatatlanná. Akárhogy is nézzük, mindenképpen visszajutunk a „rossz közérzethez”, a freudi „Unbehagen”-hez. „Az emberek a természeti erők feletti uralmukban odáig jutottak, hogy segítségükkel könnyű egymást az utolsó emberig kiirtaniuk. Innen származik jó része jelenlegi nyugtalanságunknak, boldogtalanságunknak, szorongató hangulatunknak” – írta Freud 1930-ban. A népi társadalmakkal, diktatúrákkal terhelt kilencven év elmúltával nem láthatunk több okot az optimizmusra. Éppen ellenkezőleg, az elfojtott, vad ösztönkésztetések, Almási kifejezésével az „ösztönconkok” tovább élnek, és nemcsak alulról, rendkívüli álla-

potokban, hanem felülről, a társadalom „normalizált” működésében, cselekvésmoделleiben is éreztetik hatásukat. Az agresszivitás – írja Almási – „nem privát viszony, hanem az elidegenedett társadalom működési feltételeit biztosító energiaforrás” (184). A rossz közérzetet a „veszélyes ember” figurája testesíti meg, a hatalmi szféra képviselője, aki nem eleve gonosz vagy természeténél fogva agresszív, de bármit megtesz, a tömeggyilkosságig bezárólag, ha a rendszer ezt kívánja tőle. A „veszélyes ember” ambivalens figura, lehetnek egyszerre pozitív és negatív tulajdonságai. Almási könyvének utolsó bekezdését idézem: „...az emberiségnek vannak örökkön ragyogó csillagai, mondjuk Caravaggio vagy Neumann János, mindkettő szívem csücske és csodálatom hőse, ha fogalmazhatok így. Az egyiket két gyilkosság terheli, a másiknak benne volt a keze az atombomba előállításában. (Ami nélkül a szövetségesek hihetetlen szenvedésekkel tudtak volna győzni, de amivel most már hetven éve együtt élünk rettegve.) Élet. Emberi élet. Nembeli érték. Pont” (190).

Igazságból és hazugságból kevert szöveg

Ez a könyv első látásra „kompor-szágról” szól és olyan huszadik századi szerzőkről, mint Szabó Dezső, Németh László, Bibó István. Közlelbi megtekintés után azonban kiderül, hogy a tulajdonképpeni téma a „birodalom vagy demokrácia” kérdésköre, mégpedig abban a felütésben, amelyet Oswald Spengler mintegy száz évvel ezelőtt a nyugati világ alkonyáról szóló *Untergang des Abendlandes* című híres-hírheht könyve dobott be az európai köztudatba.

Az olvasó első, második és minden további benyomása: az aránylag kevésbé ismert, filozofeállítottságú (s ennek megfelelő egyetemi intézményekben dolgozó) szerző páratlan olvasottsága, valamint azon képessége, hogy így szerzett széles körű tájékozottságát célirányosan használja föl. Ha ráadásul a stílusra is figyel, örömmel konstatálhatja, hogy Kovács világosan és egyszerűen fejt ki a legbonyolultabb összefüggéseket is, ami ritka képesség manapság, hiszen olyan korban élünk – nemcsak Magyarországon, hanem úgyszólván mindenütt –, ahol a társadalmi tudományokat művelő szerzők többsége arra törekszik, hogy minél komplikáltabban fejezze ki magát (már csak azért is, hogy elrejtse mondanója tartalmi szegénységét...)

A könyv első részében, amely Európa múltját és jövőjét latolgatja, szerzőnk természetesen nem kerülheti el a technika fejlődésével kapcsolatos problémákat, amelyek mindin-

kább ökológiaiak is, s nagy figyelmet szentel e téma kivételesen eredeti és sokáig divatos, de mára már alig-alig emlegetett művelőjének, a nagy Lewis Mumfordnak. A Mumford ökológiai kultúrkritikájáról szóló bizarr című fejezet (*Enkidu és a szajha*) már csak azért is érdemel figyelmet, mert abban a modernitás, azaz a jelenkori világ úgyszólván minden jó és rossz tendenciájáról olvasható tartalmas elemzés, a vonatkozó témakörök legfontosabb szerzőinek találó, egyszersmind tömör jellemzésével. Mumfordnak *A város a történelemben* címmel megjelent munkája máig is a történelmi szociológia egyik alapmunkájának számít. Kovács kitűnő megfigyelése, hogy a múlt század elejei amerikai társadalmelemzők abban az időben még az európai kultúrában keresték azokat a szerves elemeket, amelyek a gyökértelennek érzett amerikai kultúrával szembeállíthatók, pontosabban: amelyekre ennek az újabb világnak a belső viszonylatai logikusan felfűzhetők. Ez pontosan a fordítottja a Kovács Gábor által csak futólag említett Alexis de Tocqueville módszerének és mély meggyőződésének, amely szerint a modern demokratikus társadalom modelljét a tengeren túli új világ viszonyai vetítik előre. Tocqueville-re Európában sokan felfigyeltek (könyvének első magyar fordítása is 1848 előtt jelent meg!), s a jelenkori társadalmak egyik legélesebb szemű megfigyelője,

a francia Raymond Aron is ebben az Amerikáról szóló „útinaplóban” látta a modern tudományos szociológia egyik legfontosabb alapmunkáját.

Kovács könyvének második része, amely a jelenkori populizmusról szól, címében rendkívül szellemesen (mert kérdőjelesen) idézi „a nép szava Isten szava” mondást, s Hannah Arendt munkásságát véve alapul, igazságból és hazugságból kevert szövetként tárgyalja a politikát. A populizmus jelenségét azonban egy Arendt-tanítvány, az ugyancsak angol nyelven (de a múlt század második felében) publikáló Margaret Canovan tárgyalta a legalaposabban, s a populizmus amerikai ősfelműlőjéből (az agrárpopulizmusból) kiindulva a mai politikai populizmuson belül négy altípust különböztetett meg: a Perón nevéhez fűződő tekintélyelvű nemzeti diktatúrát, a népszavazásra épülő politikai rendszert (mint pl. Svájc), a rasszista populizmust, s végül a népre hivatkozó, de alapjában véve egy adott politikai személyiségéhez kapcsolódót. Ezek a finom distinkciók először is arra kínálnak magyarázatot, hogy miért olyan nehéz a populizmus jelenségét megragadni, másodszer és főleg pedig arra buzdítanak, hogy minden egyes esetet a maga konkrét valóságában próbáljuk megérteni. (Ha ugyan van mit megérteni.) Szerintem a populizmus, ha Svájc rendhagyó esetét zárójelbe tesszük, egyszerűen a személyes diktatúra egyik fedőneve, s ez különösen a mai Magyarország esetében szembetűnő. Ezzel azonban nem Canovan tipológiájának hasznát vonom kétségbe, sem azt, hogy Kovács Gábor ennek segítségével világítja meg a politikai hazudozásnak ezt a rendszerét.

Szerzőnk e gondos elméleti meg-
alapozás után tér rá „Kompország”
tulajdonképpen problémáira és
azokra a nemzeti karaktervonások-
ra, amelyeket a magyar „népi” moz-
galom három nemzedéke a maga
sajátos terminológiáival és fogalom-
rendszerével próbált mozgósító poli-
tikai üzenetté összegyúrni. E három
nemzedékbe Hamvas Béla is beletar-
tozik (s szerepeltetését a könyv utol-
só két részében ennyiben magam is
indokoltan tartom), ezzel szemben
Bibó István idesorolásával már nem
tudok egyetérteni. Bibó ugyanis a
szabadelvű gondolkodás egyik késői,
de annál markánsabb képviselője
volt. (Ugyanezt Szabó Zoltánról is
elmondhatnám. Nem véletlen egyéb-
ként, hogy a magyar kommunisták
által ellenségként kezelt és végig
víz alá nyomott Bibó István újrafel-
fedezését – vagy helyesebben a hat-
vanas-hetvenes évek magyar köz-
tudatába való beemelését – Szabó
Zoltán hajtotta végre londoni őrtor-
nya magasából.) Bibó személy sze-
rint rokonszenvezett a magyar népi
mozgalommal, s annak legpontosabb
leírását is neki köszönhetjük, illetve
az őt interjúoló Borbándi Gyulá-
nak. De Bibó elméje kilométerekkel
magasabban szárnyalt, mint az ún.
népi mozgalom bármely tagjának
horizontja. S nála pontosabban senki
nem fogalmazta meg a szabadságel-
vű politikai demokrácia alapkövetel-
ményeit. Ezért bátorkodtam én Bibó
Istvánt báró Eötvös József és Jászi
Oszkár társaságában *az újabbkori
magyar politikai gondolkodás nagy
triászában* elhelyezni.

Úgy vélem, hogy fenti mondataim
egyáltalában nem állnak ellentétben
azzal, amit Kovács Gábor itt elem-
zett kiváló munkájában Bibó István-

ról mond és gondol. Hiszen könyve utolsó részének az a (Bibóról szóló) kitétele, hogy „lájkoljunk-e egy poros klasszikust?”, pontosan erre fut ki, Bibó István felfedezésére és aktív „lájkolására” buzdítva olvasóit.

De mielőtt még e nagyon rövidre, túlságosan is tömörre sikerült recenzióra kitenném a pontot, hadd emeljem ki a *Bibó újrátöltve* fejezet egy nagyon fontos fejtegetését arról, hogy ma is egy olyan világban élünk, amelynek alapjait talán Orwell értette meg a legjobban. A 20. század totalitárius rendszerei ugyanis (s itt most szó szerint idézem Kovács Gábor szövegét könyve 284. oldaláról) „feltalálták a hazugság új és felettébb veszélyes válfaját, a szisztematikus hazugságot. Ez a valóság szövetének teljes újraszövésére tett kísérlet, amelynek végső célja [...] egy alternatív valóság megteremtése.” Ami szerzőnket leginkább riasztja, az az a körülmény, hogy „ennek technológiai feltételei ma sokkal kedvezőbbek, mint a totalitarizmusok születésekor. Akkoriban csak a tömegsajtó és a rádió állt az alternatív valóságot létrehozó hatalomtechnikus manipulátorok rendelkezésére – a televízió a har-

mincas években csupán kísérleti stádiumban volt Németországban és az Egyesült Államokban is. Ma a mindennapok legapróbb zugát is lefedő világháló szédületes távlatokat nyit a manipuláció számára. [...] Régebben elég világos különbséget lehetett tenni bulvármédia és komoly, elem-

ző média között, most ez egyre kevésbé lehetséges. A különböző internetes felületeken mindenki közzétehet bármilyen hírt. Kezdetben ennek is csak az előnyei látszottak, az információáramlás demokratizmusát ünnepezték benne. Nem tűnt fel, hogy egyre kevésbé van lehetőség a hírforrás megbízhatóságának ellenőrzésére.”

Kovács Gábornak ezt az elemzését teljes mértékben osztom. Sőt még azt is mondanám róla, amit Bibó szövegeinek javára ír, nevezetesen hogy azok „valamelyest segíthetnek a kritikai gondolkodás életben tartásában”. Mindenesetre Kovács Gábor könyvét – amely mint látható, korántsem csupán Kompországról szól – csak ajánlani tudom mindazoknak, akik a jelenkor nagy problémái iránt érdeklődnek, s akik erről valami komolyat, jól átgondoltat és megbízható szeretnének hallani.

Kovács Gábor: Két part között mindörökké. Budapest, 2018, Liget Műhely Alapítvány. 320 oldal, 3325 forint.

Nemzeti közmeghasonlás

*„Márpedig ahol az ellentéteket kioltják a gondolkodásból,
ott magát az eleven, mozgó valóságot korlátozzák.”*

Csoóri Sándor: A félig bevallott élet

92

Ha pedig az ellentéteket nem oltják ki a gondolkodásból, akkor nem oldhatják ki a nemzet gondolkodásából sem. Viszont az a nemzet, amelyet ellentétek osztanak meg, nem lehet „közös vállalkozás”. És „ha egy nemzet nem közös vállalkozás, akkor minden mozdulatában ott van a bizonytalanság reflexe” – írja a mottóban idézett szerző ugyancsak *A félig bevallott élet* című 1982-es kötetében, amelynek darabjai ugyanazokban az években keletkeztek, amikor a magyar filmtörténet legnagyobb szabású dokumentumfilmje, Sára Sándor, Csoóri Sándor és Hanák Gábor 25 részes és kb. 25 órás *Krónikája* készült, amikor fölvtették az abban felhasznált kb. százhusz interjút.

Csoóri Sándornak saját tételeiből a fentiek szerint arra a következtetésre kellett volna jutnia, hogy a bizonytalanság együtt jár az „eleven, mozgó valósággal”.

A gondolkodásnak éppen a bizonytalanság ad értelmet. Aki semmiben sem bizonytalan, és nem akarja kitenni magát annak a veszélynek, hogy bizonytalan lesz valamiben, annak egyrészt nem szükséges, másrészt nem ajánlatos gondolkodnia.

A „bizonytalanság reflexe” tehát ott van minden nemzetben, amelyet gondolkodó emberek alkotnak.

E gondolkodó emberek egy része

azon töri a fejét, miként lehetne különböző történelmi eseményekkel kapcsolatban a nemzettagok gondolkodásában meglévő ellentéteket és az azokból adódó bizonytalanságokat kioltani, és az események értelmezésével és értékelésével kapcsolatban össznemzeti bizonyossághoz eljutni. Ez a célképzet a nemzeti, avagy társadalmi emlékezetközösség, közmegegyezés.

A 20. században Magyarországot nem indián törzsek vagy nomád sivatagi pásztornépek lakták. A középkori Magyarországon az emberek nem közlekedtek villamossal. Mátyás király nem énekelt a New York-i Metropolitanben. István király a 11. században halt meg. Széchenyi István gróf több nyelven beszélt.

Elmondhatjuk, hogy ezek olyan állítások, amelyekkel kapcsolatban a magyar társadalomban nincsenek ellentétek és nincs bizonytalanság. Senki sem vonja kétségbe őket. Tehát nemzeti közmegegyezés tárgyai lehetnek. Az emlékezetközösségünk egységesen emlékezhet rájuk. Éppen ezért nem is okoznak fejtörést senkinek. A gondolkodás szükséglete nem merül fel velük kapcsolatban. A velük kapcsolatos közmegegyezésnek, emlékezetközösségnek azonban éppen ezért nincs értéke. Az ilyesféle evidenciák mennyisége

végtelen. Akármekkora tartalommal feltölthetjük vele a nemzeti közmegegyezést és értékközösséget. De nem töltjük, mert ezek az evidenciák érdektelenek és értéktelenek. Ilyen érdektelen evidencia csak tényállítás lehet, mégpedig csak olyan tényállítás, amely nem függ világnézettől és értékrendtől.

Rögvest kiderül, miért kezdtük ezt az írást ezzel a különösnek tetsző eszmefuttatással.

Sárközy Réka a történelmi dokumentumfilmekről írott (egyébiránt kitűnő) könyvében (*Kinek a történelme?*, Országos Széchenyi Könyvtár – Gondolat Kiadó, 2018, 286 o.) azt állítja, hogy a nyolcvanas évek történelmi dokumentumfilmjeinek „sikerült egyesíteniük a társadalmat, valódi emlékezeti közösséget hozva létre – a még regnáló diktatúrával szemben. [...] Aztán ez a folyamat megszakadt. Mára ezt az egyesítő emlékezeti közösséget nem tudja megteremteni a történelmi dokumentumfilm.” A *Krónika*, a műfaj egész további történetét meghatározó mű, „a »kályha«, ahonnan a magyar történelmi dokumentumfilm elindult”, képes volt „az egész társadalmat megszólítani, de egy ilyen befogadó közösség születése a rendszerváltás után többé nem jött létre”. A rendszerváltás utáni társadalom megosztottsága ugyanis, állítja a szerző, megmutatkozik a történelmi dokumentumfilmek fogadtatásában is. „...a bennük rejlő összekovácsoló erőt a politikai jobboldalon hasznosították... [...] Nem jött létre viszont a konszenzuson alapuló nemzeti emlékezet a holokauszt és az 1956-os forradalom emlékezetét feldolgozó dokumentumfilmeknél.” Mindemellett Sárközy, akinek a *Krónika* egészen

remek és kimerítő elemzését köszönhetjük, kimutatja, hogy ez a gigantikus mű alapvetően azt a kádárista felfogást erősíti meg, hogy a második magyar hadsereg pusztulása a Horthy-rezsim bűne. Viszont mégis előkészítette azt a rendszerváltás utáni „jobboldali” felfogást, miszerint a „magyarok” (és ez itt Magyarország egészét jelenti Horthystul és államostul) csak belesodródta a háborúba, őket felelősség nem terheli. Kétségtelen, hogy ennek az Antall József doni emlékbeszédeiben felépített felfogásnak a miniszterelnök táborához tartozó Csoóri és Sára (Nemeskürthy Istvánnal ellentétben) nem mondott ellent.

Nos, ez az egész nem áll össze. Az az állítás, hogy a történelmi dokumentumfilm – vagy bármi – „valódi emlékezeti közösségben” egyesítette volna a társadalmat a rendszerváltás előtt a diktatúrával szemben, azt implicálja, hogy a diktatúra maga, a rendszer maga nem volt a társadalom része. Akik csinálták, támogatták, hittek benne – a társadalmon kívüli idegenek. De ettől függetlenül is: miként egyesíthette volna a kádári koncepciónak alapvetően megfelelő mű a kádári diktatúrával szemben a társadalmat, még ha valamelyest túllépett is azon. És ha ez a mű a kádári koncepcióval ellenkező felfogás kiindulópontja lehetett később, akkor meg kellett lennie benne az ellentétes értelmezések lehetőségeinek, tehát eleve nem fejezhetett ki egységes társadalmi felfogást.

Ha az itt és most legérdekesebb történelmi témakörök esetében vagy nem jött létre „konszenzuson alapuló nemzeti emlékezet”, vagy csak a „politikai jobboldalt” kovácsolja össze ilyesmi, akkor végül is semmivel

kapcsolatban nem jött létre ilyen. Miként a rendszerváltás után, azonképpen a rendszerváltás előtt sem, ha nem feltételezzük, hogy a hivatalos felfogással azonosult a társadalom egésze, és azt sem, hogy semekora része nem azonosult azzal.

Látjuk, mennyire zűrzavaros állításokhoz vezet az értékes tartalommal bíró nemzeti közmegegyezés, emlékezetközösség igénye. Nem is vezethet máshoz. Hiszen itt világnézettől, értékrendtől, látásmódtól függő dolgokról van szó. Ha ebben nemzeti egység lenne, akkor csak egyetlen világnézetet, értékrendet követő, a világot egyformán szemlélő emberek tartozhatnának egy nemzethez. Voltaképp riasztó, mennyire magától értetődőnek látszik a nemzeti történelem nagy eseményeire vonatkozó közmegegyezés, emlékezetközösség igénye. Holott ez az igény a világnézeti, értékrendileg homogén társadalom igényével egyenlő. Egyenlő annak tagadásával, hogy a társadalom normális állapotja a pluralizmus. Demokrácia pedig azóta van, ahol van, amióta a pluralizmust a társadalom normális állapotának tekintik. Hiszen, ha egy társadalomban a releváns kérdéseket illetően normális esetben nincs pluralizmus, akkor ebben a normális esetben a demokráciának nincs létjoga, nincs funkciója, hiszen nincs a választáshoz választék.

„Ismerek színészt, író, mérnököt, közigazdást, politikust, szobrászt, egyetemi tanárt, sőt még orvost is, aki a saját cselekvőképességének szintje alatt kénytelen tengődni. Pontosabban: csak ilyet ismerek.” Nem tudunk leszokni arról, hogy mindig kevesebbet mondjunk annál, ami a fejünkben és a lelkünkben

elraktározódott, „mert ha csak fél szóval is többet mondunk a megengedettnél, veszélybe sodorjuk a lehetőséget. [...] És e szokásból mára történelem lett.” Ezt is *A félig bevallott életben* fogalmazta meg Csoóri. Melynek kiadása után pár hónappal jelent meg New Yorkban Duray Miklós *Kutyaszorító* című könyve Csoóri előszavával, amelyben a többpárt-rendszerrel és az emberi jogokról nem fél, hanem sok szóval mond többet a megengedettnél. És ezzel veszélybe is sodorta a maga számára az addig lehetőséget.

Nem volt ezzel egyedül. Külföldi kiadványokban és szamizdatban írtak akkor már a korábbiakhoz képest sokan sok mindent, ami nagyon nem volt megengedett, de filmet nem lehet szamizdatban készíteni és terjeszteni, pláne nem akkorát, mint a *Krónika*. Annak alkotói egyszerre akartak tabut törni annyira, amennyire lehet, és nem törni annyira, amennyire nem lehet.

De miben is törték ők tabut?

A *Krónikában* nem mondanak az oroszokról semmi rosszat, a németekről semmi jót. A munkaszolgálatosok iszonyatos sorsa, a katonák tengernyi szenvedése, a Don-kanyar hekatombája nem volt titok, nem állt tilalom alatt.

A Horthy-rendszer felelősségét, bűnösségét még a vonalas történet-szeknél is erőteljesebben hangsúlyozzák a *Krónikában* megszólaló egykori katonák, a rendszer által kifejezetten dédelgetett, überlojális Nemeskürthy István *Requiem egy hadseregért* című könyvével összhangban.

Nem a fogalmak, hanem az érzelmek és érzetek szintjén tört tabut – ha ugyan ez a helyes kifejezés – a

Krónika. Érzékletessé, átélhetővé, személyessé tette azt, amiről mindenki tudta és senki sem tagadta, hogy volt. Nem a tény volt a tabu, hanem az érzéklet. Az évtizedek múltán is forró élmény. Nem az, hogy volt, ami volt, hanem az, hogy milyen volt. Milyen volt közelről? Milyen volt átélni? Milyen volt személyes élményként? Tény-tabu is voltak, természetesen, de a Don-kanyar, a holokauszt nem tény-tabu volt, hanem élmény-tabu.

Miként Trianon és az elcsatolt területek visszatérése is. Az iskolában feleltettek belőle, hogy az ország területeinek és népességének mekkora részét csatolták el; meg kellett tanulni, hogy miért volt „imperialista rablóbéke”, amit Párizs környékén a győztes hatalmak kiókumláltak, és az 1938–41-ben visszatért területeket is meg kellett mutatni a térképen. Csak arra vigyáztak, de arra nagyon, hogy ne tudjuk átérezni azt, ne tudjuk beleélni magunkat abba, ahogy Trianon és a visszacsatolás a társadalomra, az emberekre hatott.

Pontosan ezt jelzi, amit Sárközy Réka Csoóri Sándor motivációiról ír *A magyar apokalipszis* című esszéje alapján: „Történeti munkákat nem idéz, sem cáfolni, sem kiegészíteni nem akar semmilyen tudományos publikációt. Más utakon jár. A tudományos megközelítés egyszerűen nem érdekli. Legfontosabb célja a filmmel a hallgatás megtörése volt,

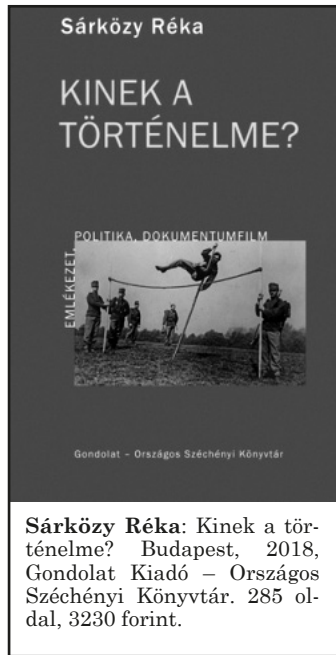
hogy a múlt megismerése gyógyító hatással lehessen a magyar társadalomra.” Úgy is fogalmaz Csoóri abban az esszéjében, hogy „politikuskok és hadtörténészek leírásai után élményszerűen is összeálljon a doni katasztrófa képe”.

Az élmény-tabuknak az volt a funkciójuk, hogy hívős és elméleti viszonyban maradjanak a társadalom a történetével. A társadalom maradjon passzív állapotban, ne kavargják föl mozgósító érzelmek, a társadalom ne mozogjon, hanem hagyja, hogy a hatalom mozgassa.

A személyes átélés személyessé teszi a történetek értékelését, tehát veszélyezteti a hatalom értékelési monopóliumát. A történelmi szenvedések átélése cselekvésre sarkall, és átsugárzik a jelenbe. Óhatatlanul párhuzamok keresésére sarkall, kialakítja a szenvedés, elnyomatás folyamatosságának a képzetét.

Pártállamban tehát az élmény-tabu fontos dolog. De mégsem lehet olyan kemény, mint a tény-tabu. Egyszerű kiirtani a nyilvánosságból egy olyan utalást, amely arra vonatkozik, hogy kik gyilkoltak Katyában, vagy miként éltette Kádár a forradalmat az 1956. november elsején elhangzott rádióbeszédében. Az élmény-tabuval nem ez a helyzet. Az nem tiltást, hanem visszafogást, visszaszorítást, leszorítást jelent.

A *Krónika* nagy és sikeres kitörési kísérlet volt ebből a leszorítottság-

Sárközy Réka: Kinek a történelme? Budapest, 2018, Gondolat Kiadó – Országos Széchényi Könyvtár. 285 oldal, 3230 forint.

ból. A filmsorozat sorsa maga is mutatja, hogy a hatalom viszonyulása ehhez az élmény-tabu-töréshez nem volt egyértelmű. A mű elkészítését finanszírozták, a teljes sorozat bemutatását engedélyezték, egyes részeket átvágtak, a vetítési időpontokat a kevésbé frekvenciált sávokba tologatták, a film mellé történész helyretévőket rendeltek, és mindezek után függesztették fel a sorozat vetítését, miután a nagyobbik része már lement.

Egy bonmot szerint a kádári kultúrpolitika három T-je valójában négy T volt: Támogatjuk, Túrjuk, Tiltjuk, Tétovázunk. A *Krónika* leginkább ebbe az utolsó kategóriába illett bele.

„Az ujságíró-társadalom gyásza. Gallyas Ferenc, az Országos Sajtókamara tagja, polgári iskolai tanár, aki egyik makói lapnak volt a munkatársa, s mint tart. főhadnagy a hadi tudósító század kötelékében teljesített szolgálatot szakaszpáncsnokként, a keleti harctéren hősi halált halt.” Ez a gyász hír jelent meg a hivatalos értesítés nyomán a Pécsi Napló 1943. február 18-i számában.

Másnap a Makói Újság közölt nekrológot az önkéntesként bevonult tanárról, leventeoktatóról, aki „hazafiasságával bátorhangú harcosa volt a magyar szellemnek, kitarító, gerinces munkása a keresztény magyar nemzeti eszmének... nem csak szavakkal, de tetteikkel is bebizonyította, hogy méltó az új nemzedék nevelésére, amelynek lelkébe fanatikus hittel plántálta az újabb ezerév reménységét.”

Az Új Magyarország másfél hónappal később, 1943. március 31-i számában közli Gallyas utolsó tudósítását,

mely együtt érkezett azzal a hírrel, hogy Gallyas eltűnt, „minden valószínűség szerint hősi halált halt”. Ez az utolsó tudósítás magyar katonák áldozatokkal járó felderítő vállalkozásának szép és hatásos leírása.

Áprilisban számos magyar lap beszámolt arról, hogy az olasz lapok megemlékeztek a magyar haditudósító hősi haláláról.

A Honvédségi Közlöny 1943. október 29-én közli: A „Kormányzó Úr Ó Főméltósága [...] Dicsérő Elismerése a hadiszalag egyidejű adományozása mellett tudtul adassék: a hősi halált halt Gallyas Ferenc (1907. Budapest – Buday Katalin) tart. főhadnagy, a hadműveletek során tanúsított önfeláldozó magatartásáért.”

Gallyas Ferenc azonban nem halt hősi halált. Abból a felderítő akcióból, amelyhez ő nem csupán önként, de igazából önkényesen csatlakozott, senki nem tért vissza. Mindenki belehalt, csak Gallyas esett fogságba. Nem csoda, hogy halottnak hitték.

Amikor halálának híre a magyar lapokban megjelent, ő a hadifoglyótáborban fogalmazta az oda látogató Vas Zoltán hatására és megbízásából azt a magyar katonához szóló felhívást, amelyet magyar hadifoglyok ezrei írtak alá, és amelyet röplapokon terjesztettek, repülőről szórtak le a magyar csapatokra: „Magyar véreim! Tudjátok meg, a 2. magyar hadsereg nincs többé. Tízezrek estek el felsőbb parancsra... Mi célja, mi értelme volt ennek a mérhetetlen áldozatnak a magyar nemzet szempontjából? Milyen magyar érdekek szolgálatában alusszák örök álmat magyar honvédek tízezrei hazájuktól kétezer kilométer távolságra, a Don menti orosz hómezőkön? Ma már megállapíthatjuk: ez a háború

magyar célokat nem szolgált soha.”

Gallyas a hadifogságban megtanult oroszul. Hazatérése után orosz nyelvet tanított tanároknak, orosz tankönyvet írt. Az ötvenes években Vas Zoltán elhelyezte a Szabványügyi Hivatalban, majd az MTI külpolitikai dokumentációjának vezetője lett. Emellett fordított és fordításokat ellenőrzött. Vele ellenőriztették Makai Imre legjelentősebb fordításait, a *Háború és békét* meg a *Csendes Dont*.

Az ő „hősi halálának” és későbbi pályafutásának a történetét egykori tanítványa, Földiák Béla írta meg a Szabad Föld 1969. október 26-i számában. Ez a Földiák Béla tartott hazafias szónoklatot diákként 1943-ban a makói hősi emlékműnél, amikor az első világháborús áldozatok neve mellé fölvésték a friss „hősi halottakét”, közöttük az annak hitt Gallyas Ferencét.

Földiák ezt írja 1969-es cikkében: „Nem felejtettem el – és soha nem fogom elfelejteni –, hogy mint leveteoktató, egyszer összehívott néhányunkat. Fiúk, vigyázzatok – mondta –, ez a háború nem a mi háborúnk. A magyar hadseregnek itt nem szabad hősi szerepet vállalni. Nem voltam már gyerek, tudtam, micsoda bátorság kellett ahhoz, hogy valaki ilyet mondjon.”

Eltelt egy bő évtized, és Gallyas a *Krónikában*, amelynek egy egész epizódja róla szól, elmondja, hogy ez mennyire nem így volt: „Mi őszintén hittük azt, amit mondtunk. Nem propagandaszólamnak tekintettük. Meg voltam róla győződve, az iskolában is azt tanítottuk a térkép előtt, hogy nézzétek, 21 millió magyar volt, és ebből elvettek, a Kárpátok koszorúzta szép országból elvet-

tek kétharmadot, ezek a bitangok megcsönkítették az országot... [...] Ebben a szellemben nevelkedtem, ebben a szellemben neveltem, és ebben a szellemben mentem ki is. Meg voltam győződve róla, hogy nekünk történelmi hivatásunk az, hogy a mi kis népünket, családjunkat, a kereszténységet... védelmezem, helyesen teszem, hogy ki akarom venni belőle a részem, nem csak szavalni akarok róla.”

A *Krónika* Gallyas Ferencről szóló része bemutatja, miként jutott el egy ember az egyik állásponttól a másikig, miként tette meg a hosszú utat a kettő között, sok-sok kiábrándító tapasztalat és az azok felvetését tiltó cenzúrával való hadakozás nyomán. De, mint láttuk, az utolsó pillanatig írta az elvárásoknak megfelelő tudósításokat, és saját maga jelentkezett a kockázatos és majdnem számára is végzetes akcióra.

Ezen az úton az utolsó és döntő lépést a haditudósító főhadnagy alighanem csak a doni áttörés után, a fogolytáborban tette meg. Akkor, amikor ez a lépés a vesztes oldalról vezetett a győztes felé. Amikor már nemcsak azt tudta, hogy mindenféle bajok vannak annál a hadseregnél, amely azokért a célokért küzd, amelyekben ő hitt, hanem azt is tudta, hogy ez a harc reménytelen.

Mindenesetre az a mérték, amelyben az emberek önmegtagadásra kényszerültek, jelentősen változott a pártállami évtizedek során.

A tény-tabu és az élmény-tabu mellett a tabuk harmadik neve a vélemény-tabu volt. A kádári diktatúra apológétái rendszeresen azzal az épületes hazugsággal próbálkoznak, hogy csupán néhány témakör esett tilalom alá. Már ez sem igaz,

mert elég sok ilyen témakör volt, de a lényeg nem ez. Hanem az, hogy nem létezett olyan politikailag-történelmileg-közéletileg releváns témakör, amelyet ne érintett volna a vélemény-tabu. Nem volt semmi, amellyel kapcsolatban bármilyen (az emberi jogok tiszteletben tartása mellett büntetőjogilag nem minősíthető) véleményt nyilvánosságra lehetett volna hozni, függetlenül attól, hogy az milyen távol van a hatalom által képviselt állásponttól. A nyilvános, tabunak nem minősülő tények alapján sem lehetett helyeselni az Egyesült Államok vietnámi hadviselését, helyteleníteni az 1968-as csehszlovákiai bevonulást, Izrael mellett állást foglalni az 1967-es háborúban, elítélni a lengyelországi hadiállapot bevezetését 1981-ben, szorgalmazni Magyarország kilépését a Varsói Szerződésből, elítélni a Los Angeles-i olimpia bojkottját, helyeselni Ronald Reagan csillagháborús elképzeléseit, pozitívan vélekedni Franco tábornokról, Augusto Pinochetról vagy a dél-afrikai apartheidrendszerrel, magasra értékelni a Szabad Európa Rádió tevékenységét, stb., stb.

A második világháborúval kapcsolatban is léteztek természetesen vélemény-tabuk, és a *Krónika* ezeket sem törte meg.

Kéri Kálmán vezérezredes, az I. magyar hadsereg vezérkari főnöke 1990-ben a magyar Országgyűlésben kijelentette a Horthy-rezsim általa példás szellemiségűnek ítélt hadseregéről, hogy „de hát végre, engedjük meg, hogy harca igazságos volt, ha a kommunizmus ellen harcolt!”. Néki természetesen magától is volt annyi esze, hogy ezt tíz évvel korábban ne hangoztassa a kamera

előtt. De ha hangoztatta volna, akkor sem kerülhetett volna ez bele a filmbe, természetesen.

Gallyas Ferenc volt az egyetlen önkéntes a százhusz megszólaló között. Voltak még olyanok, akik, ha nem is önként, de nem kedvük és meggyőződésük ellenére mentek ki a frontra. Olyanok azonban nem voltak, akik utólag is azonosultak volna akkori felfogásukkal.

A *Krónikának* az az alapvető üzenete, mégpedig nagyon hangsúlyos, nagy érzelmi erővel és sokszorosan megerősített üzenete, hogy a keleti frontra küldött emberek nem azonosultak azzal a rendszerrel, amely küldte őket, azokkal a célokkal, amelyek eléréséért küldték őket, azzal a hadsereggel, amelyben szolgáltak, azzal a háborúval, amelyben részt vettek. Vagy eleve ellentétben voltak a szerepükkel, vagy ellentétbe kerültek vele.

Kádár Gyula vezérkari ezredes szerint: „A magyar hadsereg harcos szelleméről beszélni sem lehetett. Hát miért mentek? Hiszen a háború célját sem értették meg.”

Sárközy Réka egyetlen olyan megszólalást sem talált az egész sorozatban, „amely a németekről másképpen szólt volna, mint közös ellenségről, a velük szembeni utálat minden katonát összefűz. [...] Az egyértelmű szembenállás érzékeltetésével, a sok konfliktussal mintha azt akarnák sugallni [a film alkotói – R. S.], hogy a 2. magyar hadseregben mindenki egy emberként utálta a németeket, sőt, ha szükséges volt, szembe is szállt velük. Az is lehet, hogy így volt. De feltűnő, hogy amennyire árnyalt a zsidó munkaszolgálatosokkal, az orosz lakossággal való viszony ábrázolása, annyira

egysíkúak a német hadsereggel való találkozások példái.”

Nem lehet egy háborútól jobban elidegenedni, mint ha a szövetségünket tekintjük az ellenségünknek. Azokat, akiknek a győzelméért harcolunk. És ebben az elidegenedettségben találtatott, illetve ebbe helyzetetett a *Krónika* által az egész magyar honvédség.

A *magyar apokaliptiszis*ben idéz Csoóri egy egykori katonát a ceglédi tanyavilágból: „Negyvenöt után annyi bajom lett nekem kéretlenül is abból a kurvaistenes Don-kanyarból, hogy alig hevertem ki. Föld kellett volna nekem is a földosztáskor, mint más szegényember fiának. Bár csak három-négy holdacska. Föliratkoztam. S kaptam is, majdnem kimondtam, micsodát! Föld, nekem, aki a szovjet nép ellen, a mi fölszabadítónk ellen harcolt? Hát hogyan képzelem én ezt? Örüljek, hogy nem csuknak börtönbe. Köpni se, nyelni se tudtam. Úgy olvasták fejemre a háborút, mintha önként, a magam jószántából mentem volna. Vittek, uraim, mint a lakodalmi tyúkot levágni. Próbáltam volna megszökni, félrehúzódni, elbújni? Hová? A keresztanyám valagába? Elfognak és agyonlőnek.”

Az itt idézett egykori katona nem állt kötélnek, nem mondott bele a kamerába semmit, az idézett szöveg tehát Csoóri fogalmazása emlékezetből.

Voltak jó páran, akik nemet mondtak, meggondolták magukat, vagy felültették a filmeseket. A róluk szóló szakaszt ezzel zárja le Csoóri: „az »istenadta nép« továbbra is tájékozatlan. Negyven év óta cipeli magában a félelmet, a szégyent, a büntudatot, anélkül, hogy akár Magyarország második világháborús

szerepét, akár az összeomlás okait ismerné. Van-e lehangolóbb paradoxon annál, mint amikor az áldozat falaz legszívósabban, holott vádló vagy tanú lehetne mindnyájunk okulására?”

És kinek falaz az áldozat? Kinek lehetne a vádlója? Magától értetődően Horthy Miklós kormányzónak és az ő rendszerének.

A *Krónika* éppoly radikálisan antihorthysta mű, mint Nemeskürthy könyve, a *Requiem egy hadseregért*. Csoóriékat ekkor az hajtotta, hogy a népet úgy emeljék ki a „bűnös nép” státuszából, hogy leválasszák a kormányzó bűnös rendszeréről.

Akkor a nép a bűnös rendszer elmentését jelentette. A rendszerváltás után viszont államosították a népet, és a nép bűnösségét immár az állam, a hatalom bűnösségével együtt kellett tagadni. Egy szinttel feljebb emelték a kényszert. Im már nem a bűnös Horthy-rendszer kényszerítette bűnös háborúba az áldozatként odavetett népet, hanem a bűnös nagyvilág, Hitler és a minket magunkra, illetve Hitlerre hagyó nyugati hatalmak kényszerítették háborúba a kormányzó áldozatként odavetett Magyarországot. Ehhez éppen jól jött a németekhez való viszony egységesen negatívnak ábrázolása a *Krónikában*.

Van a *Krónikának* egy rejtett, nem is feltétlenül tudatos vagy tudatosan rejtett sugallata is. Tudniillik a jelenbe is átsugárzik az az üzenet, hogy a nép (a népség katonaság) nem azzal van, akit szolgálni kénytelen, hanem szolgálva is, a kényszernek engedve is ellene.

Nem úgy volt az, hogy Horthy Miklóssal volt, aki nem volt ellene. Aki nem tagadta meg a bevonulást, nem

dezertált, nem szökött át a Vörös Hadseregbe, nem harcolt illegalitásban a rendszer ellen. És akkor a jelenben sem úgy van, hogy Kádár Jánossal van, aki nincs ellene. Az „aki nincs ellenünk, az velünk van” emblematikus kádári jelszava szemfényvesztés.

A *Krónika* indirekt módon, valószínűleg nem is tudatosan, az '56 utáni „kiegyezés” bűnből is kiemeli a népet.

Holott semmilyen népet semmilyen bűnből nem kell kiemelni, hiszen egy nép mint olyan csak akkor lehetne bűnös (vagy ártatlan), ha egységes lehetne. Ha létezhetne nemzeti közmegegyezés bármiben, ami bűn (vagy annak ellentéte lehet). A nemzeti közmegegyezés lehetősége és a kollektív bűnösség – ugyanaz a lehetőség. Ugyanaz a lehetetlenség.

páratlan oldal

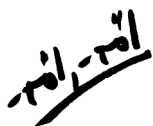
www.es.hu

IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

**Kattintson
a www.es.hu-ra!
SMS-sel is
előfizethet!**

PUBLICISZTIKA,
FEUILLETON,
PRÓZA, INTERJÚ,
VERS, VISSZHANG,
KÖNYVKRITIKA,
MŰBÍRÁLAT,
GALÉRIA

Entellektüelek leveleket írogatnak

Ketten beszélgetnek. Egy híres, elátkozott író és egy híres, elátkozott filozófus. És ez kitesz egy könyvet. Persze nincs ebben semmi furcsaság, a francia irodalomban létező műfaj: levélregény. Írásban folytatott, némileg emelkedett, lélekben kotorászó dialógus, ön- és társelemzés, apróságok és komoly vallomások kevercse. Párbeszéd, ami (2008-ban) hat hónapig folyt a szerzők között. Szokatlan irodalmi termék, az idő is múltott levélváltásuk felett, de még furcsább e páros, mely itt háromszáz oldalon át bizalmasan beszél egymással. Bernard-Henri Lévy kőgazdag, tévésztár, filmes, színházi ember, közíró, csinos pasi, akit felkapott a korai világhír (*La Barbarie à visage humain, Emberarcú barbárság, 1977*) – amivel nekiment a még létező szocializmusnak. „Brand”-jét nyakkenő nélküli, mélyen nyitott hófehér inge és lobogó haja teremtette, meg szarkasztikus-szellemes (jobboldali) agya, amivel a francia „Új filozófia” (*La nouvelle philosophie*) rövid életű (botrányos) mozgalmának társszerzője volt. (André Glucksmann-nal, Jean-Marie Benoist-val és néhány jeles figurával.) Ja, BHL mára összeírt vagy huszonvalahány könyvet.

Michel Houellebecq profilja viszont szinte mindenben ellentéte a BHL-ének: szülei elhagyták, depressziós, gyomorgörcsös, ad arra, hogy fotóin rondán nézzen ki, de Goncourt-díjas (igaz, 2010-ben kapta, később, mint ahogy levelezni kezdett távoli haverjával). És, szemben BHL-lel, már első regényével, *A harcmező kiter-*

jesztésével (Extension du domaine de la lutte, 1994, magyarul: 2016) azonnal világhírű lett, amire rátett egy lapáttal, mikor a *Behódolás* című regényében (*Soumission, 2016*) megjósolta az arab-iszlám térfoglalás lassú felszívódását hazájában, vagy valami fiktív országban, értsd Európában. Ráadásul úgy, hogy regénye modellként szolgál a kevésbé zajos diktatúrák csendes elfogadásának, mármint az önfeladás mechanizmusát illetően. Kettejüket talán a grammatikai eredet rokonítja: BHL szülei Algírból menekültek, Houellebecq pedig a Madagaszkár melletti Réunion szigetén látta meg a napvilágot... De még ennél is fontosabb a köztük alakuló empátiát illetően a nyomor, a közös éhezés pusztasága, a mélyszegénység, ahonnan jöttek. Bernard-Henri Algír sivatagi határáról egy kőhalomból, ahol se víz, se kaja nem volt, Michel pedig valami kunyhóból, anyjától elhagyatva, s bár apja később hegyi mentőként szolgált az Alpokban, fiához kvázi idegenként viszonyult. Hm.

Nem vacakolok itt e lexikális adatokkal, belevágok, mert nem értettem, mire jó egy ilyen hatalmas levélhalmaz. Aztán tíz-húsz oldal után kapcsolódott: két ember legmélyebb alkotói-lelki titkait meséli, sírja vagy épp dicsekszi el egymásnak, e panaszkodat (önfényezéseket) beleágyazva a francia irodalom klasszikus és mai cirkuszaiba. Mit mondjak, Bernard-Henrinak ma már elnézem, hogy anno Marxból vezette le a Gulagot, mert később aztán az elnyomotta-

kért, a halálraítéltekért dolgozott. Elsőként rohant Szarajevóba segíteni, mikor még folyt a gyilkolászás, de ment Afganisztánba, Bangladesbe, Darfúrba is, sokat ugyan nem tudott javítani a szenvedők helyzetén, de riportjaiban, könyveiben felhívta a közönyös Európa figyelmét az iszonyatra. Röviden: emberként kezdtem látni ezt a narcizmusban is furdózó filozófussztárt, vagyis a sérülékeny, legbensőjét féltő író. Mert hazájában korábban is, tán most is utálják őt is, Houellebecqet is. Ez utóbbi lubickol benne (gondolom, ez az egyik kedvenc póza), élvezi, ha leköpi, megköszöni, és még rá is játszik depressziójára. Bernard-Henri Lévy meg minden személyét ért gyalázkodást elolvas, hogy vissza tudjon rúgni, ha kell és lehet. De ritkán rúg, mert utálja az irodalmi lincseléseket. Egy kivétellel: a *Le testament de Dieu (Isten végrendelete, 1979)* megírása után üldözői nekiestek, hogy csak dicsekszik zsidóságával, hiszen csak apja volt másvallású. Erre aztán az ótestamentumig visszavezette algíri családja történetét, hogy nem csalóként, „álzsidóként” írta a bibliai isten optimizmusáról, egyébként ma is olvasható kemény filozófiai monográfiáját. Sajnos azt is beleírta, hogy az *emberi jogok deklarációja* megbukott, az individualizmus korának emberében benne lakik a terrorista. Szóval ő is tud írni. Kiszúrtak vele, 1988-ban csak majdnem (egy szavazat híján) nem kapta meg a Goncourt-díjat. Naná, hogy fáj neki ez a „majdnem”... Ezért ő is tud sírni valamiért, mint Houellebecq...

Ilyen és hasonló fájdalokról folyik a levelezés. Olvasás közben beugrott, hogy ebben az írott formá-

ban (netán e-mailekben) rögzített variánsban honnan ez az arisztokratikus, tehát az „ön” megszólítást használó írásmód (ugyanis nem tegeződnek!), és hogy miért nem egy vacsora mellett diskurálnak. Mert mindketten tudták, hogy amit egymásnak bizalmasan fejtegettek, egyszer kiadják. Voltaképp nem is egymásnak, hanem a közönségnek írtak. Fura.

Apák. Akárcsak mi, mai felnőttek, mindketten későn ismerték meg az apjukat. Dosztojevszkij-komplexum: meg kell ölni az apafigurát... Bernard-Henrinak is csak felnőtt korában kerül kezébe apja spanyol polgárháborús meg az ellenállásban véghezvitt hőstetteinek a nyoma. Csodálkozik.

De e levelezésből értettem meg az „új filozófia” felbukását/letűnését: Szolzsenyicin Gulag-könyve Franciaországban, ha jól emlékszem, kicsempészett, orosz nyelvű szamizdatként '73-ban jelent meg, pillanatok alatt franciául is, és akkorát robbant, akár egy atombomba, az (addig baloldali) értelmiség krémje végképp kiábrándult a kommunizmusból. (Jóllehet Hruscsovna XX. kongresszuson elszavalt titkos beszédét ismerték, de annak nem volt ilyen személyre szóló hatása.) Ennek a robbanásnak lett zászlóshajója az „új filozófia”. Bernard-Henri Lévy huszonévesen az új filozófia nevében még apja ellen is tüntetett, aki mint nagytőkés tárgyalt az oroszokkal ilyen-olyan üzleti ügyekben. A levelezésből az derül ki, hogy apja, a milliárdos, bár nem szólt róla, nem vette rossz néven fia lázadását, és ezt az üzletet – benn a követségen tárgyalva, BHL hatására – meghiúsította. „Burzsoá volt, de utálta a burzsoá-

kat” – írja BHL egyik levelében. Pár év múltán már a kiábrándulás, a pesszimizmus, valaminő humanista hullámvasúton utazik. De miért és hogyan lett maoista? Pár mondattal letudja. Ifjúkori ábránd volt.

Tán ezért is lett rövid életű ez a filozófiai mozgalom. „Filozófiai szempontból nézve abszolút nem tartozom azok közé, akiket »haladó értelmiséginek« szokás nevezni. Éppen ellenkezőleg: úgy vélem, hogy azok az emberek, akik bele akarnak avatkozni az embertársaik életébe... fel akarják javítani az emberi fajt, azok vagy veszélyes elmebetegsége, vagy gazfickók, vagy mindkettő egyszerre” – írja egyik levelében Michelnek. Barátai, harcostársai elhagyták, gúnyolták, ő meg talált új támadni valót: a SZU összeomlása után a Nyugat nem találta helyét, a totalitarizmus újra megjelenik, a demokráciája hajlik az üresség vagy az elnyomás felé (ld. BHL *Left in Dark Times* című 2008-as pamfletjét). Manapság meg járja a fővárosokat egy személyes darabjával, Európa védelmében. (*Keressük Európát – Looking for Europe*). A színpadon még fürdőkád is szerepel, amibe olykor, az előadás részeként ruhástul beleveti magát. A performanszhoz is ért? (Nem ért...)

De itt a levelezésben és a könyvben a baloldal bukása után beállni látszó úr ellen küzd. Egy furcsa „mindennek ellenére” pozícióból lett Bernard-Henri Lévyből humanitárius, mondanám, kvázi baloldali „nagykövet”, aki élő felkiáltójelként elvándorol Darfúrba (a szudáni polgárháború gózába), ahol 2003 óta folyik a tömegmészárlás; elsőként, még a blokádnál ér Szarajevóba, hogy segítsen, ha tud. (Nem tud...)

Bár utálja a bolsikat, lázadó, pl. egy robbantgató FARC-vezérrel is interjúzik Kolumbiában, és persze védelmezi az orosz irodalmat, Dosztojevszkij, Puskin, Szolzsenyicin hagyományát. Vallástalan, de a judaizmusban él, utál dicsekedni, mégis folyton önmagáról ír. Nem egyszerű figura, nem is rokonszenves, mondanám, hogy kényszeres értelmiségi. A pénz nem számít a kirándulásainál, de mégsem katasztrófaturista... New Yorkból írott levelében említi, hogy azért szereti a luxushotelt, ahol meghúzta magát, mert ott – a szálloda specialitása – az aznapi *Le Monde*-ot lehet olvasni nyomtatásban...

Nem csoda, hogy Houellebecq egyszer rá is kérdez: miért is lett ön „elkötelezett értelmiségi”? A kifejezés mára szitokszó lett, Michel szabadon beszélhet róla, mert neki semmi köze sincs bárminő elkötelezettséghez, üldözöttnek érzi magát, a köz nem érdekli, mit mondjak, cigiző anarchista. „Testileg, zsigerileg képtelen vagyok az engedelmeskedésre. Amikor azt érzékelem, hogy parancsolnak nekem, megdermed odabent valami, és egyfajta fájdalmas mentális csomóvá alakul.” Most – írja – Írországnál él, alacsony az adó, nem noszogatja senki, hogy éljen közéletet. (Emigrációjának oka, hogy tán adócsaló volt? Hihető ez? Vagy csak pletyka? Nem tudom.) De nem érti, hogy BHL miért játssza olykor az elkötelezettet.

Valahogy ezt a Houellebecqet se tudtam megkedvelni, a cinizmusa, a közutálat hajszolása taszít, nem tudom, miért, de nem ragadott magával. Pedig nagyon tud írni, már említettem, bár első regényeinek olykor gusztustalan jelenetei (melyektől hí-

res lett) mások szemét is csípték. De már megszoktam az excesszusokat. Hiszen látom, hogy társadalomkritikáját zabálják, mert kirándulásaira az elnyomás erotikus elágazásaiból érkeznek. *A harcmező kiterjesztésében* pl. így: „Az olyan társadalmakban, mint a mienk, a szex a negatív megkülönböztetés másik rendszerét alkotja, teljesen függetlenül a pénztől: de mint kizárás éppoly kegyetlenül érvényesíti hatását, mint a pénz. E két rendszer hatása teljesen hasonlít egymásra. Ahogy a fékevesztett gazdasági liberalizmus, úgy a szexuális liberalizmus együtt teremtik az abszolút elnyomóródás jelenségeit. Egyes férfiak naponta szeretkeznek, mások ötször vagy hatszor egész életük során, vagy soha. [...] Ez az, amit a piac törvényének nevezünk.” Gondolom, az ilyen vagy durvábban pikáns szociológiai aperçui tették oly népszerűvé a szokvány irodalomtól elfordulók körében.

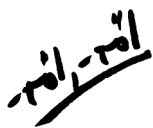
Most, e levelezésben bedobja az embergyűlölet fogalmát, amit Bernard-Henri Lévy felkap. „...hogy miért áll hozzám közel [ez a gondolat], ez bonyolult kérdés. Ha van kultúra, ahol alaposan, egészen az őrületig belegondoltak abba, hogy az emberiség egy elhibázott faj, és meg kellene próbálni feljavított változatban, más alapokból újrakezdeni, hát ez az a

kultúra, ahonnan én jövök... a forradalmi kultúra nagy általánosságban és a maoista mozgalom konkrétan egy iskola, melyet éppen Althusser eszméje táplált. [...] Amikor Bangladesben félpercenként kerültem szembe a leírhatatlan nyomorral, valóban feltettem magamnak a kérdést, hogy *tényleg megéri-e ebben a formában embernek lenni?*” A hosszú mondat nemcsak önkritika az ifjúságáról, de embergyűlöletének (ember-sajnálatának) leheletnyi érzékeltetése is. *By the way*: a kötetben sok az üresjárat, körmondat, bekezdésnyi zárójel. Magyarán sokat fecsegnek.

Talán jó bevezetés a mai francia kultúrába, röntgenkép az ottani irodalmi őrjöngésekről, premier plán BHL-ről, a még ma is csinos (jó karban lévő hetvenes) pasiról, a gyötrődő gondolkodóról és társáról, az undok pofákat vágó Houellebecqről és környezetéről, szinte pszichoanalitikus megjelenítésben. Többet vártam e kötettől, azt tudom kinyögni, hogy száraz, felejtős fényezés az egész. De sztárok dumálnak benne, hisz ma ők a legnagyobbak Franciaországban... Belenézhetsz a titkaikba.

Michel Houellebecq – Bernard-Henri Lévy: Közellenségek. Fordította: **Tótfalusi Ágnes**, Budapest, 2019, Magvető. 379 oldal, 4299 forint.

A liberális ügy

Mark Amadeus Notturmo egy könyv szerzőjeként nyilván kitalált név (ha már Notturmo, magyarul éjjeli, éji zene, még Amadeus is!), erősen művi – gondolná az ember. Az amerikai művekben megszokott köszönetnyilvánító soraiban mindenesetre egyebek közt azt olvashatjuk, „megingathatatlan erkölcsi támogatásukért” köszönet illeti... és itt öt név szerepel a dzsessz nagyjai közül. A művet egy nyugalmazott bankigazgató fordította magyarra, egy kiugrott fővárosi főpolgármester-helyettes szerkesztette, az előszót a ma Magyarországon egyes számú közellenségnek tekintett fickó írta.

Mennyire másként hangzik, ha ugyanerről azt íróm: M. A. Notturmo, az elismert filozófus könyvében a 20. század két igen jelentős gondolkodójának, a baráti viszonyt ápoló Friedrich von Hayeknek és Sir Karl Poppernek a nézeteit elemzi; az eredetileg 2014-ben megjelent művet fordító Felcsuti Péter kiemelkedően sikeres bankvezető volt, nyugdíjba vonulása óta más tevékenységek mellett elkötelezetten terjeszti a közgazdasági ismereteket, számos jelentős könyvet fordított, lektorált; a szerkesztő, a volt főpolgármester-helyettes Atkári János 1990 előtt hosszú ideig egy gazdasági lap szerkesztőjeként dolgozott, szintén fontos közgazdasági műveket ültetett át magyarra; az értő, részben eligazító és nem protokolláris előszót Soros György írta.

Notturmo művében bemutatja, hogy miben értett egyet a két gondol-

kodó, és miben tért el véleményük, olykor apróságokban, máskor erőteljesen. Azt írja: „Ezek a kérdések alapvető jelentőségűek a liberális ügy szempontjából, vagy legalábbis annak kellene tekinteni őket.” A politikai és szakpolitikai vitákban az utóbbi időszakban a megosztottságig erősödtek a nézetkülönbségek – mondja –, mivel ez a helyzet sokban visszavezethető a tárgyalt témákra, ezért a könyv egyik célja, hogy változtasson a szembenállás kérlelhetetlenségén. Munkája végén, a *Következtetések* című részben az úgynevezett Obamacare, az amerikai egészségbiztosítási reform részletesebben tárgyalt példájával kívánja a megosztottságot bizonyítani – közben erőteljesen kritizálja, érdemben elutasítja a változtatást, ami azért is érdekes, mert e reform az amerikai liberális politika egyik sarokkövének számít, a liberális (demokrata) és a konzervatív (republikánus) szembenállás egyik szimbóluma lett.

Hayek és Popper gondolatrendszerét Notturmo – mint munkája címével is jelzi – a racionalitás, az ökonomizmus és a demokrácia fókuszba állításával mutatja be.

A racionalitás azt a kérdést veti fel, hogy az emberi ész mennyire képes elképzelni, megtervezni a jövőt, ami elvezet oda, hogy milyen mértékben szolgálják jól, illetve egyáltalán jól szolgálják-e a társadalmat a tudatos kormányzati beavatkozások a társadalmi és gazdasági folyamatokba. Abban a két gondolkodó egyetértett,

hogy a társadalomtudósok jobban teszik, ha – szemben a természettudósokkal – nem használnak indukzív módszereket, és nem próbálnak pontos előrejelzéseket készíteni. Hayek vezette be a szcientizmus fogalmát arra a jelenségre, hogy sokan a társadalomtudományokra is a természettudományok egzaktságát (módszerét és nyelvét) tekintették érvényesnek. Hayeknek és Poppernek a társadalomtudományos előrejelzések bizonytalanságáról vallott nézete összefügg az értékelésekben az egyik legfontosabbnak tekintett, a közgazdasági gondolkodást befolyásoló meglátásukkal: a társadalmi és gazdasági folyamatoknál a tudatos beavatkozást meghatározó szándékok nagyban különbözhetnek a következményektől, egyenesen elmentésesek is lehetnek velük. Míg azonban Hayek lényegében elvetette a kormányok aktív beavatkozását, sőt úgy vélte, az ezt kiteljesítő szocializmus elképzelése nemcsak veszélyes, de kivitelezhetetlen is, Popper árnyaltabb álláspontot képviselt. Ő a politikai cselekvés utópikus változatától, amely az ideális állam és társadalom víziójából kiindulva képzeletben el a beavatkozást, a társadalomtervezést, az általa bevezetett megnevezéssel a társadalommérnökséget, megkülönböztette a fokozatosan haladó társadalommérnökségnek nevezett szemléletet. Utóbbi nem az ideális állam és társadalom víziójából indul ki, hanem felkutatja a társadalom legégetőbb problémáit, és ezekre keres megoldást, annak tudatában és az ebből következő óvatossággal, hogy a szándék és a következmény erősen különbözhet.

Marx nézeteit és a szocialista/kommunista rendszert Hayek és Popper

a társadalom racionális érvek alapján történő újjászervezésére irányuló törekvésnek tekintette, de azon az alapon bírálták, hogy a szocializmus kevésbé hatékony, mint a kapitalizmus, és szükségszerűen totalitarizmushoz vezet. Azonban, szemben a marxi történelmi és gazdasági determinizmussal, míg Hayek szerint a szocializmus nem pusztán nem szükségszerű, hanem még csak nem is lehetséges, addig Popper azt képviselte, hogy a szocializmus nem szükségszerű, de lehetséges. Míg Hayek úgy látta, hogy a szabadság korlátozása egy központi tervező hatóság által szükségszerűen totalitarizmushoz vezet, addig Popper ezt, ha nem az ideális állam víziójára épül, nem gondolta szükségszerűnek.

Az ökonomizmusnak a könyv azt a nézetrendszert nevezi, amely a közpolitikai döntésekben elsődlegesnek látja a gazdasági megfontolásokat. Ugyanakkor ettől némileg eltérően Popper Marx-bírálatát egyebek között ökonomizmusának kritikája is, mondván: minden gondolatot és eszmét a gazdasági viszonyokra redukál. Az alapkérdés a gazdaság szempontjából az, hogy a szabadság eszköz a jólét eléréséhez, vagy a jólét a szabadság elérésének feltétele. Notturmo Hayek és Popper e tárgyban meglévő nézetkülönbségét interpretálva azt írja: Popper szocialista volna, ha a szocializmus kombinálható lenne az emberi szabadsággal, míg Hayek elfogadná a szocializmust, ha az legalább annyira hatékony lenne, mint a kapitalizmus. Marx legnagyobb tévedése – mondja a szerző – az a hit volt, hogy a kapitalizmus képtelen a változásra, de Hayek hasonló tévedésbe esik, amikor azt állítja, a kapitalizmus és

a szocializmus nem békíthető össze. Notturmo úgy látja, az elmúlt hetven évben kialakult a kapitalizmus és a szocializmus valamilyen hibrid rendszere, amennyiben a kormányok politikai felhatalmazással, valamilyen társadalmi szempont alapján beavatkoznak a piac spontán rendjébe. Ez a beállítás erősen vitatható. Nem a szociológiai leírás rész, hanem a két rendszer keveredéséről mondtak. A szocializmus ugyanis komplex rendszer, nem pusztán társadalmi szempontok képviselése a piaci spontaneitás korrekciójával. Közelebb állna a valósághoz, ha azt olvashatnánk, a kapitalizmus rendjébe integrálták a szocialista elképzelések egy részét, azokat, amelyek a szabadság és egyenlőség lehetséges összehangolását kívánják szolgálni.

„Popper és Hayek a demokrácia legnagyobb védőmezei közé tartoznak a 20. században” – írja Notturmo. Ám egyikük sem gondolta, hogy a demokrácia önmagáért való cél lenne, sőt egyikük sem volt a népfelleg elvének vagy a többség uralmának híve. Mindketten azt vallották, a demokrácia elsődleges erénye, hogy erőszak és vérontás nélkül távolíthatók el a hatalomból a vezetők. Hayek úgy látta, az amerikai alkotmány az egyéni szabadság számára kívánt védelmet nyújtani, de ez lényegében kudarcot vallott, mert – és ezt már a demokráciák működésének általánosabb tapasztalataként konstatálták – a mindenkori többség alkotmányos eszközöket talál a saját érdekei és hatalma szolgálatára. Popper viszont ezt nem látta kudarcnak, mert úgy vélte: a demokrácia soha nem volt népuralom, nem is lehet az, de nem is

kell hogy az legyen. Ő azt vallotta: a demokrácia nem alkalmas arra, hogy kiválassza a legjobb és legerényesebb irányítókat, nem ebben különbözik a zsarnokságtól, hanem abban, hogy képes megakadályozni a hatalom összpontosítását, a vezetők békés leválthatósága a diktatúrára törekvés ellen is biztosíték.

Sokak számára a „demokrácia” és a „liberalizmus”, illetve a Popper által képviselt és az önmagát Popper-tanítványnak tekintő Soros György által átvett „nyitott társadalom” szinonimák. A demokrácia kormányzati forma, amely leginkább alkalmas a nyitott társadalom védelmére, olyan állami intézmények együttese, mint az alkotmány, a polgári és a büntető törvénykönyv, a törvényhozás, a végrehajtó hatalom. A liberalizmus a korlátozott kormányzat, korlátozott hatalom, mindenfajta jogi privilégium eltörlésének elkötelezett nézetrendszer. Ugyanakkor a 19. században összefonódott a demokráciáért indult mozgalmakkal. Hayek a különbséget úgy fogalmazta meg: a demokrácia módszer a kollektív döntések meghozatalára, míg a liberalizmus azon nézetek egyike, amelyek egyebek között a kormányzat konkrét céljait meghatározzák. A demokrácia ellentéte szerinte az autoritarizmus, míg a liberalizmusé a totalitarizmus, de egyik sem zárja ki a másikat, így lehetséges autoriter kormányzat liberális elvekre építve és demokratikus kormányzat totalitárius hatalomgyakorlással.

A könyvben nyitottnak, máshol nyíltak is nevezett társadalom elképzelése közvetlenül kapcsolódik Popper filozófiájának kiinduló tételéhez, miszerint nincs egyetlen, megkérdőjelezhetetlen igazság. A nyitott

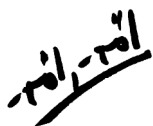
társadalom értékrendre, az emberi szabadság, ugyanakkor a gyarlóság és más emberek és eszméik tiszteletére épül, toleráns, igazságosságra, a tudás szabad megszerzésére és terjesztésére törekszik, jogot biztosít a saját értékrend és nézetek megválasztásához, a boldogsághoz vezető út kereséséhez. A nyitott társadalom nyitott az állandó változásra, beleértve ebbe a demokrácia rendszerének változásait is, mert abból indul ki, hogy nincs teljes szabadság, teljes egyenlőség, kikezdhethetlen testvériség, sőt ezek elfogadható egyensúlya csak változásokkal biztosítható.

A magyar olvasó számára ismerősen hangzó illiberális demokráciáról Notturmo azt írja: olyan politikai rendszer, amelyben vannak választások, de a polgárok meg vannak fosztva az alapvető szabadságjoguktól, el vannak vágva a tényleges hatalomtól, sőt annak ismeretétől is. Megjegyzi, mindig megvan a veszélye annak, hogy a szabad és nyitott társadalom zárt társadalommá alakul át, ahol az emberek kevésbé

toleránsak, kevésbé tartják tiszteletben a szabadságot és a jogokat, jobban érdekli őket az, hogy ők maguk megkapják a kormányzattól, amit akarnak. „Amikor valami ilyesmi történik, akkor a liberális demokráciából könnyen illiberális lesz.” Itt lenne mit hozzátenni az emberek viselkedésének leírásához, de ennél fontosabb: a könyv a Szovjetunió berendezkedését az illiberális demokrácia példaként említi. Azonban túl a konkrét példán, ha valaki elfogadja Hayek és Popper nézetét, hogy a demokrácia lényege a kormányok békés leválthatósága, a hatalom koncentrálásának megakadályozása, akkor amennyiben a hatalom egy kézben összpontosul, és a vezető nem leváltható demokratikus úton, függetlenül a formális szabályoktól, az illiberális rendszer miért is demokrácia?

Mark Amadeus Notturmo: Hayek és Popper a racionalitásról, az ökonomizmusról és a demokráciáról. Fordította **Felcsuti Péter.** Budapest, 2019, Napvilág Kiadó. 256 oldal, 3500 forint.

Klasszikusok és romantikusok

Az elmúlt évtizedekben sok és sokféle kortárs zenei fesztivált tartott számon a magyar zeneélet. Ezek az egyre üzletiesebb szemléletű koncertrendezés körülményei közepette sorra megszűntek, s mára alig maradt belőlük egy-kettő. A még meglévő rezervátumokat nagyon meg kell becsülnie mindenkinek, akinek valamilyen minőségben köze van az új zenéhez: alkotónak, előadónak, közönségnek, kritikusnak. Ilyen a Bartók rádió minden tavasszal meghallgatható ötrészes sorozata, az ArTrium (április végi, május eleji kezdettel, öt egymást követő héten át hetenként egy koncert), amelyről – ha figyelembe vesszük, hogy a más nevű, de azonos célkitűzésű Századunk Zenéje hangversenyciklus jogutódja – elmondható, hogy immár fél évszázados múltra tekint vissza. A mai fesztivál persze nem ugyanolyan, mint a régi, amely üdítő sokféleségben, vegyesen kínált külföldi és hazai zenét, míg a mostani – mivel a Bartók rádió Ars Nova sorozata amúgy is rendszeresen válogat a külföldi kortárs zenei termésből – elsősorban a magyar kortárs zene újdonságaira koncentrál, de nem merev következetességgel: az idei öt hangverseny műsorán is akadtak külföldi darabok, és régebbi magyar kompozícióval is találkozhattunk.

Mivel a kortárs zene – ritka kivételtől eltekintve – a legtöbb esetben nem kasszasikereket termel, ez a műfaj támogatásra szorul. Tipikus magaskultúra, amelybe hamis demokratizmustól vezérelve sokan

törlik bele a lábukat, hangoztatván, hogy az ilyesmi „kevesek kedvtelése”, „elvont művészet”, sőt a fogadtatása is gyakran belterjes, mert sokszor a közönség is szakmabeliekből áll. Ilyen körülmények között az alkotók védekező mechanizmusokhoz folyamodnak, például úgy, hogy eleve olyan műfajokat választanak, amelyek kisebb ellenállásnak vannak kitéve. Más szóval: kevés nagyzenekari művet írnak (azokat költséges előadni). Helyettük alakult ki és vált a modern zene egyik legfontosabb apparátusává az *ensemble*, az olyan, nagyobb létszámú kamarazenei csoport, amely még nem zenekar, de azért már elég sok szint tud felvillantani. A kortárs zenei fesztiválokon ezért aztán legtöbbször különféle ensemble-ok lépnek fel. A nagyzenekari koncert ritkább – az ArTrium műsorán például évadonként egyetlenegy szokott szerepelni ebből az „úri passzióknak” minősülő előadó-apparátusból. Ez az egy alkalom persze annál becsebb és annál nagyobb figyelmet érdemel.

Az idei ArTrium nyitókoncertje éppen a szimfonikus zenekari est volt. Érdeemes erről az eseményről beszámolni, mert a hangversenyen egyrészt csupa magyar kompozíció hangzott el, másrészt a művek többségét most hallhatta először a közönség, harmadrészt azért is, mert a programon szereplő négy darab közül hármat fiatal zeneszerző komponált. A fiatalság felé billenti a mérleg nyelvét az is, hogy a koncert dirigense hasonlóképpen az újabb

generációkat képviseli: a *Magyar Rádió Szimfonikus Zenekara* élén ezen az estén a pályája elején járó karmester, *Dobszay Péter* állt.

Négy művet hallottunk. A kritikus szakmai betegsége, hogy amikor hall egy koncertprogramot, igyekszik szellemileg rendet teremteni benne, arra törekedvén, hogy felfedezze: a puszta véletlenül kívül mi sorolta egymás mellé a megszólalt kompozíciókat, melyek képviselnek hasonló esztétikát, melyek vonzzák és melyek taszítják egymást. Ezen az estén úgy tetszett, hogy ami a művészi felfogást, gondolkodásmódot illeti, két-két mű kapaszkodik egymásba, ahhoz azonban, hogy a hasonlóság szempontjait megérthessük, megszzebbről kell kezdenünk a magyarázatot.

A zenehallgatók többsége az utóbbi ezer év nyugati zenéjét úgy osztja korszakokra, ahogyan azt a zenetörténészekről hallotta: középkori zene, reneszánsz, barokk, bécsi klasszika, romantika, impresszionizmus, 20. század. Vannak azonban másféle közelítésmódok is, például olyanok, amelyek, miközben elismerik az imént felsorolt, egymást követő nagy periódusok meghatározó szerepét, más szempontok szerint osztályoznak. Esetleg úgy, hogy azt mondják, a zenében két szemlélet és magatartásforma váltakozik: klasszikus és romantikus korszakok követik egymást. Ilyen értelemben a reneszánsz zenéje „klasszikus”, a barokk mesterek pedig „romantikusok”. Vagyis vannak megállapodott, kijegecesedett, szilárdan körvonalazott stílusú és műfajrendű korszakok, és vannak olyanok, amelyek indulatosabbak, forrongóbbak, képlékenyebbek. Azt is hozzá lehet tenni ehhez, hogy a

„klasszikus” hajlamú korszakok zenéje többnyire saját törvényszerűségeivel magyarázza önmagát, vagyis „abszolút zene”, míg a „romantikus” indíttatású korszakoknak inkább lehet szükségük zenén kívüli támpontokra: ezért hivatkozott a 19. század romantikus zenéje (például Liszt) annyit irodalomra, festészetre, szobrászatra, építészetre, filozófiára.

Ezen a koncerten korszakoktól függetlenül, általános értelemben két „klasszikus” és két „romantikus” észjárású művet hallottunk. Klasszikusnak nevezném a hetvenéves Madarász Iván tubaversenyét, a *Concertubát*, amelyhez a szerzőnek a hallgató számára semmilyen zenén kívüli magyarázatot nem kellett mellékelnie, s a mű is megőrzi a hagyománytól örökölt versenyműformát: három rész, igaz, ezúttal egyetlen megszakítatlan folyamatba foglalva. Madarászhoz hasonlóan klasszikus indíttatású mű Virágh András Gábor *Sinfoniettája* is: ez is háromtételes kompozíció, ennek sincs szüksége irodalmi „programra”, elég csupán a tételcímekeket elárulni a hallgatónak: *Musica festiva*, *Notturmo*, *Finale*.

A koncerten megszólaló két másik művet azért merném alapmagatartását tekintve „romantikusnak” nevezni, mert bár ezek is kortársi hangzásvilágú és formanyelvű kompozíciók, a mögöttük meghúzódó gondolkodásmód egyrészt irodalmias, ami ebben az esetben annyit jelent, hogy a mű megértéséhez szükséges a szerzői magyarázat, s ez jócskán tartalmaz zenén kívüli fogalmakat. Másrészt ezek a zenék ábrázolják is mindazt, amiről címükben és a szerzői apológiában tájékoztatják a hallgatót, s maga az egyvégtében lezajló,

összefüggő formafolyamat, amely nem csatlakozik semmilyen többtételű műfaj klasszikus hagyományához, erősen emlékeztet a romantikus szimfonikus költeményre – annak újragondolt, 21. századi változata.

Madarász *Concertubája* érdekesen viszonyul a zenekari hangzáshoz: a tubát kísérő együttesben csak fúvósok foglalnak helyet, s ezzel a mű különleges színvilágot nyer. A kompozíció ellentmond a tubáról a nagyközönség gondolatvilágában kialakult hagyományos képzetnek, mely szerint ez egy lomha, lassú játéokra alkalmas hangszer: a versenyműszólam csupa fürge mozgékonyosság, virtuozitás. Hasonlóan elterjedt vélekedés, hogy a tuba főként a mély fekvésben otthonos, ott brummog, dörmög a basszusregiszterben. Madarász ezzel a sztereotípiával is szembehelyezkedik, amikor sok kifejezetten magas fekvésű részletet ír a szólóhangszer számára. Végezetül a sűrű mozgású, eseménydús darab harmadik fontos tulajdonsága, hogy tele van izgalmas alternatív játékmódokkal, amelyek alaposan feladják a leckét az előadónak. *Szentpáli Roland* személyében olyan hangszeres fenomén vállalta a mű megszólaltatását, aki nem ismer lehetetlent.

Virágh András Gábor *Sinfoniattája* nemcsak tételrendjében klasszikus, de hangzásában, harmóniavilágában is ez volt a hangverseny leg-hagyományosabb, legkönnyebben befogadható, legvilágosabban áttekinthető műsorszám. A disszonanciák ebben a műben bizonyultak a legkevésbé érdesnek, a megszólalásmód itt emlékeztetett leginkább a műltra, sőt még azt is megnevezhetjük, ki az a zeneszerző, akinek jelleg-

zetes intonációi olykor felködlöttek a mű hallgatójának emlékezetében: Bartók Béla.

Brandenburg Ádám zenekari darabja, a *From Paradise* a szerző bevezetője szerint visszaidézi azt a régmúlt és mindörökre elveszett időt, amikor az ember még harmóniában élt önmagával, az őt körülvevő világgal és Istennel. A művet tehát úgy hallgatjuk, mint a kiűzöttek megnyilatkozását. Háromféle zenei anyagot érzünk: először apró motívumtöredékekből épül fel folyamat, majd szélesebb hangfoltok, hangfelhők következnek, végül élénken központosított, mozgalmassá zene bontakozik ki, amely a drámaiság felé gravitál. Ez utóbbi vezet el a végkifejlethez, amely nagyon is nyilvánvaló és direkt módon – „irodalmiasan” – üzen a hallgatónak. A kortársi hangzásvilágú zenéből lassan kiűzik egy magányos koráldallam, amelynek harmonizálása és hangszerelése is egyre inkább barokkossá, sőt bachi-vá válik, míg végül a mű a kortárs zene helyett egy Bach-korál archaikus megszólalásmódjával fejeződik be. Mindezt nemigen lehet másképp dekódolni, mint fájdalmas, nosztalgikus visszapillantást az elveszett paradicsom tájaira.

Kutrik Bence is zenén kívüli fogalmakhoz folyamodik, amikor művét, a *Cycles* (Ciklusok) című zenekari darabot magyarázza a zenehallgatónak. A zeneszerző az orosz származású, amerikai tudós és író, Isaac Asimov munkásságára hivatkozik, közelebről az író azon műveire, amelyek a robbanó napokról, a szupernóvákról szólnak. A műismeretében használt szavak alapján a zene hallgatásakor úgy érezzük, ez a zenekari partitúra a kozmosz foga-

lomkészletének hangzó asszociációit kínálja, sőt illusztrál és ábrázol is, hiszen izgalmas belső mozgásokkal tagolt hangfelhőket hallunk, s ezekben valóban lezajlanak bizonyos „robbanások”: olyan drámai folyamatok, amelyekkel a zene a világegyetem ismétlődő, ciklikus folyamatait képezi le. Kutrik modern „szimfonikus költeményének” egyik érdekessége, hogy koncepciójához – szintén a világegyetem jelenségei által inspirálva – szervesen hoz-

zátartozik a befejezetlenség. A mű váratlanul ér véget, mintha félbeszakadna – hiszen azoknak a kozmikus folyamatoknak, amelyek a zenét ihlették, nincs lekerekített „befejezésük”. A *Cycles* tehát részben a ciklikusság, részben a nyitottság fogalmát igyekszik zenei eszközökkel megjeleníteni.

ArTrium – a Bartók Rádió kortárs zenei sorozata, I. rész, 2019. április 30., 6-os stúdió.

Csepeli György

A véres tartomány

112

Mire ezek a sorok megjelennek, már csak alig 365 éjszakát kell átaludnunk, hogy ünnepélyes keretek között századszorra feltépjük a sebet, melynek neve a magyar nemzeti emlékezetben Trianon. A Párizs környéki kastélypark Nagy Trianon-palotájában 1920. június 4-én írta alá a királyát veszített magyar királyság kormánya az első világháborúban győztes hatalmakkal a békeszerződést, amelynek eredményeként 1526 után újra létrejött a független a magyar állam. Bár a függetlenséggel a magyarok több évszázados álma teljesült be, a létrejött magyar állam kicsi volt és savanyú, éppen olyan, mint Bacsó sokkal későbbi filmjében a magyar narancs.

Az első világháborút nem Magyarország, hanem az Osztrák–Magyar Monarchia veszítette el. A győztesek a vesztes államot a belül különböző státuszú részekre tagoló határookra tekintet nélkül a maguk kénye-ked-

ve szerint, frankensteini szakértelemmel szabva és varrva bontották fel, és rakták össze számos kisebb és nagyobb részre. A szétbontás és újraösszerakás eredményeként létrejött új, a nemzetközi jog erejével elismert alakzatok mindegyikében voltak helybeli győztesek, akik örültek az új helyzetnek, s voltak vesztesek, akik szomorkodtak, mert helyzetük a korábbi állapothoz képest nem javult, inkább romlott.

Egyetlen hely volt a Monarchia magyar felének északkeleti csücskén, amelynek lakói mind vesztesek voltak. A hely neve a Kárpátokon belülről nézve Kárpátalja, a Kárpátokon kívülről nézve Kárpáton túli terület, melynek lakói ruszinok (bojkók, huculok, lemók), zsidók, magyarok, cigányok voltak. Az Osztrák–Magyar Monarchiát szétszabdáló nagyhatalmak senkit sem kérdeztek meg közülük, hogy hova akarnak tartozni. A területen élő tel-

jes népesség az újonnan megalakított Csehszlovák Köztársaság része lett, mely nem volt rest a sebtében kitalált csehszlovák nemzethez való gyors asszimilációs politika erőltetésére, bár nem volt világos, hogy a területek lakói inkább csehek vagy inkább szlovákok legyenek. Sok idő nem volt a dilemma eldöntésére, mert tizennyolc évvel később először délen, majd később északon is megjelentek a Magyar Királyság csapatai, s elfoglalták, megszállták, visszafoglalták a terület egészét (a nem kívánt szó törlendő).

Öröme azonban senkinek sem volt oka. Avgusztin Volosin Huszton egy napra kikiáltotta a ruszinok függetlenségét, de másnap már menekülnie kellett Prágába, ahonnan utóbb a szovjetek Moszkvába hurcolták. A magyarokra rátelepedtek az anyaországból nyakukra küldött hivatalnokok. A tartomány vezetését Horthy Miklós bizalmasa, a kiváló Kozma Miklós vette át. Ő volt az, aki 1941. augusztus 27-én és 28-án levezé nyel- te a holokauszt főpróbáját, a hontalannak tekintett magyar zsidók deportálását Kamenyec-Podolszkba, majd ugyanazon év végén, ha hinni lehet Ormos Mária leírásának, behalt a lelkiismeret-furdalásba. Nem egészen három év múlva ugyaninnen indult el a magyarországi holokauszt. 1944. április 12-én Endre László Munkácson tartott értekezletet, melynek eredményeként 1944. április 16-án Kárpátalja egész területén megkezdődött a zsidók összegyűjtése, gettósítása, amit Auschwitzba való szállításuk követett. Ferenczy László csendőr alezredes 1944. május 29-én kelt jelentése szerint a Kárpátalját is magában foglaló VIII., IX. és X. csendőrkerület te-

riületéről 58 vonattal 184 049 zsidót szállítottak el. Pár hónappal később Kárpátalján megjelent a Vörös Hadsereg, és nem bánt kesztyűs kézzel sem az ott maradt a magyarokkal, sem a ruszinokkal. Az őket szállító vonatokat Szibéria felé vették útjukat. A görögkatolikus egyházat erőszakkal felszámolták, püspöküket 1947-ben az NKVD meggyilkoltatta.

Timothy Snyder véres övezetnek nevezi Közép- és Kelet-Európa egészét. Más kelet-közép-európai régiókhoz képest Kárpátalja talán még véresebb övezet. Itt a föld nem olajat, nem gyógyvizet, hanem vért rejt magában.

A Szovjetunió összeomlását követően a tartomány a magát sietősen nemzetállammá fejlesztő Ukrán Köztársaság része lett. A déli részen élő magyarok száma időközben alaposan megcsappant. Akik ma magyarok Kárpátalján találhatóak, Beregszászon és a környező falvakban élnek, vigyázó tekintetüket Magyarországra, az Európai Unió tagállamára vetve. Bár az ukrán állam nem engedi, aki teheti (ha magyar, ha nem magyar), magyar állampolgárságot és ezzel az EU-ban szabad mozgást biztosító magyar útlevelet szerez.

Mindezt nem árt tudnia annak, aki a *Kilenc hónap háború* című új magyar film megnézésére vállalkozik. A véres történetek nem értek véget a tartományban. Ukrajna háborúba keveredett Oroszországgal, mely visszakérte a Hruscsov ajándéka- ként 1954-ben Ukrajnáé lett Krímet, majd fellázította az Ukrajna keleti részein többségben élő oroszokat, akik nem akartak ukránokká lenni. A film, melyről ez az írás szól, azt bizonyítja, hogy a kárpátaljai magya-

rok úgy kerültek ebbe a történetbe, mint Pilátus a krédóba. A film egy Beregszászon élő magyar családban felnőtt fiatal férfiről, Janiról szól, akit harcba hív ukrán hazája, mely nem hazája, hiszen ő magyar és kárpátaljai. Beregszász egykor virágzó zsidó-magyar város volt, ipari és kereskedelmi központ. Közepén hatalmas zsinagóga, vármegyeháza, pompás törvényszéki palota állt. A testi és lelki nyomorban szenvedő mai város nem is emlékeztet arra a városra, amelyet az első világháború előtt készült képeslapok mutatnak. Jani ebből a városból a behívó elől akár el is menekülhetne Magyarországra, mint hasonló helyzetbe került sok más barátja, de ő inkább bevonul, ki akarja próbálni magát, hiába kéri az anyja, a jegyese, hogy meneküljön, ne vonuljon be a hadseregbe, akár mennyire is jól áll rajta az ukrán hadsereg terepszínű egyenruhája. Megtapasztalva a háború iszonyatát, elhatározását Jani később megbánja, de nincs mit tenni, végig kell csinálnia a kilenc hónapot. Teste nem sebesül meg, de a lelke igen. A fronton szerzett élményei visszavonhatatlanul megváltoztatták.

A film mikroszkopikus közelségben mutatja be a rendíthetetlen katonai szerepéből fokról fokra kibújó Janit és családját. A szereplők magyarul beszélnek, de az általuk használt szavak száma aligha haladja meg az ötszázat. Jani biztosan nem ukrán, de talán már nem is egészen magyar. Testeket, gesztusokat, mozgásokat látunk, mintha a szereplők

mind süketnémák volnának. A film attól jó, hogy megmutatja, nincs olyan helyzet, amelyben az emberek ne tudnának kommunikálni. Janiban egyre nő a rettegés, az anyjában egyre nagyobb a fia elvesztésétől való szorongás, jegyeseben a félelem, hogy elveszti, akit szeret. De senki sem mond ki semmit, csak ül, áll, jár, eszik, iszik. Janit a mindennapiság semmitmondása és a háború elmondhatatlansága közötti ellentmondás némitja meg.

A valóságból vett egyszerű dramaturgia hatásának titka a szokásos és a szokásostól merőben eltérő mozgóképfelvételi technikák keverése. A jelenetek egy része Nagy Zágón kamerája előtt zajlik, de a jelenetek másik, fontosabb részét a Jani mobiltelefonjában található kamera rögzíti. A felvételek ráadásul titokban készültek, kint a fronton, ahol az ukránok és az oroszok lövik, pusztítják egymást, céltalanul és értelmetlenül.

Különös film a *Kilenc hónap háború*. Nem tudjuk, hogyan alakul Jani jövője, boldog lesz-e a házassága, lesznek-e gyerekei, megélhetési magyar lesz-e belőle, mint annyi társából Kárpátalján, vagy kiköltözik Magyarországra, esetleg onnan is továbbvándorol Európába. Jani története nem ér véget, mint ahogyan nem ért még véget a véres övezet története sem, ahol játszódik.

Kilenc hónap háború, dokumentumfilm. Rendező: Csuj László, operatőr: Nagy Zágón, vágó: Mógor Ágnes.

Gömbszínház és Kockaház, avagy Bauhaus magyar módra

Az 1919 áprilisában nyílt iskola centenáriumát nem csupán Németországban ünneplik rendezvények egész sorával; a jubileum alkalmából nálunk is kiállítások emlékeznek és emlékeztetnek a múlt század alighanem legjelentősebb művészképző intézményének tevékenységére. (Lásd Mélyi József írását lapunk e számában – a szerk.) A magyarok ugyanis megkülönböztetett szerepet játszottak a Bauhaus történetében. E művészettörténeti jelentőségű kapcsolatot szellemi életünk korábban már abszolválta: azon az impozáns tudományos katalógussal (szerk. Bajkay Éva) kísért nagyszabású tárlaton, amelyet Várkonyi György rendezett 2010-ben a pécsi Janus Pannonius Múzeumban, és amely utóbb Berlint is megjárta.

Mintegy tucatnyi hazánkfia – köztük jó néhány pécsi fiatal – tanult a nevezetes intézményben. A legismertebbek – Breuer Marcell és Molnár Farkas – mellett nem egy olyan alkotó (a képzőművész Weininger Andor és Pap Gyula, a textiles Berger Otti és a fotós Kárász Judit), akikről ritkábban esik szó. A nem túl népes, ám annál fényesebb nevekből álló tanári gárdában két magyar is szerepel – a már említett Breuer, illetve az a Moholy-Nagy László, aki az alapító Walter Gropius programjának következetes megvalósításáért talán a legtöbbet tette az előkészítő tanfolyam és a fémműves műhely vezetője-

ként. Az igazgató építészeti irodáját honfitársa, Forbát Alfréd vezette; az intézmény folyóiratát pedig Hannes Meyer igazgatása idején a korszak legjelentősebb magyar művészetkritikusa, az 1920-tól a harmincas évek derekáig Németországban tevékenykedő, közben a hazai lapokban is több-kevesebb rendszerességgel publikáló Kállai Ernő szerkesztette. S a hungarikumoknak még nincs végük: amikor 1927-ben koncertje volt Dessauban, Bartók a zenekedvelő Paul Klee és az igazgató Gropius társaságában tett látogatást a Bauhausban, amelynek saját zenekara volt. Ezt történetesen Weininger alapította, aki mindemellett a maga tervezte bohóckosztümben fel is lépett a mechanikus balettnek vagy kabarénak nevezett előadásokon.

Ami a szorosan vett tényekhez mindenképpen hozzátartozik: a tanárok – mai kifejezéssel élve – interaktív kapcsolatot szorgalmaztak az oktatásban, és így a növendékek sem tekintették magukat passzív hallgatóknak. Az újonc Molnár Farkas, Breuer Marcell, Weininger Andor, valamint az eddig még nem említett Johan Hugó és Stefán Henrik – évfolyamtársaikkal egyetemben – bejártak a holland Theo van Doesburg műtermébe, aki 1921 és 1922 között Weimarban szerkesztette *De Stijl* néven nevezetes avantgárd folyóiratát. Ma már szakmai közhely, hogy az ott látottak-hal-

lottak szellemében fogant – konstruktivizmust, utilitarizmust, racionalizmust és internacionalizmust szorgalmazó – KURI kiáltványuk nagyban hozzájárult az iskola funkcionista esztétikájának kikristályosodásához. Akciójuk két dokumentuma (az újvidéki *Út* folyóirat 1923/6. száma és benne a szóban forgó manifesztum) tavasszal szerepelt a pécsi múzeum és a Körner András-gyűjtemény válogatott darabjait a Virág Judit Galériában felvonultató Weininger-kamarabemutatón, ahol a művész talán legtöbbet hivatkozott/publikált műve, az ötven méter átmérőjű és ötezer ember befogadására szánt *Gömbszínház* egykori terve és mai makettje ugyancsak helyet kapott. Két építész, Molnár Farkas és Gropius is foglalkozott valamivel korábban azzal, hogyan lehetne az egymással szembeállított színpad és nézőtér máig általános merev struktúrája ellenében a modern kor változékonyságát kifejező dinamikus teátrumot alkotni. A legmerészebb elképzelés azonban – akár rendezői szemmel nézzük, akár műszakilag – alighanem a színpad világában festőként is otthonos Weininger nevéhez fűződik, aki ebben az 1927-ben felvetett javaslatában az üléseket gömbhéjban helyezte el, centrumában egy mobil konstrukcióval.

A Ludwig Múzeum a Bauhaus máig tartó – vagy inkább ma is eleven – hatását dokumentálja a maga évfordulós kiállításával. *Program a mának/Kortárs nézőpontok* értelmező címen egy sor olyan jelenkori képzőművész műveit vonultatja fel, akik alkotói módszerükben vagy kísérleteik révén kapcsolódnak az iskola szellemiségéhez. Szintén bauhausi inspirációt mutat a kiállítás

szerkezete, amelyben közvetlenül az intézményhez köthető munkák és az egykori hallgatók későbbi alkotásai is helyet kaptak. A Bauhaus tanmenetét körben rögzítő 1922-es ábrájával szemben az Iparművészeti Egyetem hasonló koncepciót mutató (Gergely István rektor vezette) 1983-as modernizációs programjának sematikus rajza, az ún. Rakéta kapott helyet.

A látogatót az első teremben, amolyan nyitányként, Breuer Marcell együttese fogadja – szánkótalpas acélső széke és az ugyancsak vászon ülőkéjű karosszék változata, köztük üveglapú kerek asztallal, amelyeket 1927 táján, még a Bauhaus tanáraként tervezett. Előbb egy kis berlini cég, a Standard Möbel, a harmincas évek elejétől már a frankenbergi Thonet gyártotta őket, s egykor a funkcionista építészet egyik korai magyarországi képviselője, Fischer József lakásából kerültek köztulajdonba. Weininger korábban már említett *Gömbszínháza* ezen a tárlaton is kitüntetett szerepet kap – rajza, illetve egy feltehetően plexiből készült makett jóvoltából. Méghozzá az Oskar Schlemmer tervezte Mechanikus Kabaré és Balett előadásairól készült egykori fotók, színes tervek, továbbá az azok alapján a hatvanas évektől Németországban élő Bárdy Margit által 1969-ben rekonstruált jelmezek dokumentációja társaságában.

Ugyancsak a Bauhaus történetének szerves részét képezi Molnár Farkas Vörös *kockaháza*, amelynek makettje – néhány jelenkori parafázis kíséretében – szintén szerepel az iskola centenáriumi egykori hazai visszhangjával és kortársi reflexióival köszöntő rendezvényen.

1923-ban ugyanis az intézmény – az első végzős évfolyam eredményeinek nyilvános prezentációjával – amolyan beszámoló kiállítást tervezett a Horn folyó partján felépítendő új épületben, amely architektúráként is a Bauhaus gondolkodásmódját volt hivatva az érdeklődőkben tudatosítani. Így született az akkor publikált KURI manifesztum egyértelműen konstruktivista esztétikája szellemében a vörös mint alapszín és a minden oldalán tíz méteres kocka mint alapforma kombinációjával – alighanem pályázati munkaként – Molnár e nevezetes munkája, amelyhez egy hasonlóképp a geometria jegyében fogant parteres kert is tartozott. A növendék akkor már Gropius irodájának amolyan külsős tagja volt, de végül nem az ő elképzelése valósult meg, hanem George Mucho tervét kiviteleztek (Forbát közreműködésével). Noha a *Vörös kockához* Várkonyi György szerint a KURI megtestesült emblémájának is tekinthető, vagyis nem merő ideálterv, miként utóbb fokozatosan a realitásokhoz igazított nyaralóváltozata tanúsítja.

Molnár Farkas, ha szabad az életrajz alapján egy megjegyzés erejéig a személyiség-lélektan mezejére merészkedünk, két lábbal a földön járó ember volt. Miután kiderült, hogy a Bauhaus-oklevéllel idehaza nem jár építésmérnöki jogosultság, beiratkozott (ismét) a (Bauhaus előtt éppen csak megkezdett) Műegyetemre. (A procedúrát a harmincas évek derekán átmenetileg visszaköltöző Breuer nem vállalta.) Diplomájának kézhez vétele (1928) után egy idősebb pályatársa, Ligeti Pál irodájában kezdte meg magyarországi működését, s a vele közösen alkotott

Delej-villában (1929) rendezte be mindössze ötvenegy négyzetméteres első otthonát (részben Breuernak a kiállításon láthatóhoz hasonló csőbútoraisal). Ezt nem utolsósorban azért érdemes megjegyeznünk, mert ha a Bauhausból távozott is, az eszmeiségétől nem távolodott el. Éppenséggel egykori kapcsolatrendszerének – Gropius volt tanítványaként és Breuer közbenjárásának – tulajdoníthatóan kapta feladatként a modern építészek nemzetközi szervezete, a CIAM magyarországi tagozatának megszervezését az ún. *Existenzminimum* programjával foglalkozó frankfurti kongresszuson való részvétel apropóján. Más kérdés, hogy az már egy másik – az előbbinél jóval nagyobb, kétszintes – lakás, amelynek fotóit szintén a Ludwig Múzeumban láthatjuk, és ahol az 1936-ban Budapesten előadást tartó Walter Gropiust vendégül látta. A találkozó az akkor már önállósult építész Lotz Károly utcai társasházában (1934) történt, noha ott is kitüntetett helyet kapott Breuer kör alakú asztala, még az eredeti *Szabadlengő* székekkel. (A Thonet ugyanis a sorozatgyártás során módosított a konstrukcióján.)

A CIAM magyar csoportjának tagjai – többek között a már említett Fischer József és Ligeti Pál, a harmincas évek közepén Pécsre visszatelepülő Forbát Alfréd, valamint Körner József (a Weininger-gyűjtő és szintén építész Körner András édesapja) – közül Molnár tervezte a legtöbb épületet. Ezekből a Pasaréti út elején álló társasház (1936) kívül-belül fényképeken, a Lejtő úti Dálnoki Kováts-villát (1932) maketten is megismerhetjük. (Jelentőségük mellett nyilván azért esett rájuk a

választás, mert ma is állnak.) Mindemellett Molnár kivette részét a társaság közös munkájából is, a szekció által 1931 és 1932 között rendezett három kollektív kiállítással, amelyek közül az utolsót a hazai lakásviszonyok elmaradott állapotát érzékelhető adatok miatt részben leszedettkék, részben olyannyira kritikuskak minősítették, hogy a szervezők ellen rendőrhatalósági eljárás indult. Munkájuk mégsem volt hiábavaló.

A Napraforgó utcában – alighanem az 1927/28-as stuttgarti Weis-senhof-Siedlung mintájára – már 1931-ben családi házaskísérleti lakótelep épült – Molnár, Fischer és Ligeti részvétele mellett részben olyan kollégák bevonásával, akik csak hellyel-közzel kapcsolódtak a bauhausi programhoz. Hogy aztán a világválság lecsengését követő gazdasági fellendülés idején a Bauhaus hirdette racionális és funkcionista építkezés meghatározó szerepet vívjon ki magának – igaz, némileg módosult formában, stílusát tekintve art decósan laza felfogásban. Változott a koncepció is: a villák vagy exkluzív társasházak mellett számos bérházat emeltek a harmincas évek második felében – ha nem is a legkiszolgáltatóbb rétegek (kétkezi munkások) számára, inkább döntően a szerény vagy nem túl magas jövedelmű középosztálybeli családoknak. Ma is élvezhetjük bennük a lakások ökonomikus beosztását, a bejárati ajtók igényes famunkáját, rajtuk a hasonlóképp mives szerelvényeket. Gropius sárgaréz kilincseihez, amelyek közül néhány túlélte az elmúlt évtizedeket, és most a tárlókban szemlélhetők, némi utánajárással egykor nálunk is hozzá lehetett jutni. Ez a kulturált modernizmus az egész fővárosban teret nyert: a közismert

helyszíneken (Pasarét, Rózsadomb, Újlipótváros) túl a Krisztinavárosban, Lágymányoson, a belvárosban, a VIII. és a IX. kerületben; a Köztársaság (ma II. János Pál pápa) téri OTI-épületekről se feledkezzünk el. A centenárium alkalmából a Kortárs Építészeti Központ Budapest-térképén nem kevesebb mint kétszázötven ilyen épületet jelöltek meg jubileumi látónivalóként.

A Bauhausból sok irányba vezetett út. Nem Molnár Farkas kései meg hasonlítására gondolok elsősorban; a kommunista párt folyóiratának (100%) egykori publicistája élete végén a jobboldalhoz csatlakozott, és klasszicizáló stílusra váltott. Aligha függetlenül az ország sorsának alakulásától. Példálózhatunk Bortnyik Sándorral is, aki 1922 és 1925 között Weimarban élt, s bár se növendéke, se tanára nem volt a Bauhausnak, annak mintájára kívánt művészeti iskolát alapítani, Molnár Farkassal szövetkezve. Mindössze egy saját műtermében vitt grafikai magánstúdióra futotta erejéből 1928 és 1938 között. Vagy leginkább az akkori rendszer szűkösre szabott lehetőségei miatt. Minthogy a történetek felfejtése messzire vezetne, hallgat róluk a kiállítás. Magam is Weiner Tibornál maradnék, aki annak idején Ligeti Pál gyakornokaként jutott ki a CIAM frankfurti kongresszusára, s onnan került tanulni az akkori igazgató, Hannes Meyer közbenjárásával a Bauhausba. Nemcsak diplomája szerepel a Ludwig Múzeumban, hanem az az intézményben rendszeresített satus asztali lámpa is, amelytől a Bauhausból távozva sem tudott vagy akart megválni. A Curt Fischer mérnök által 1919-ben alapított és ennélfogva ugyancsak centenáriumát ün-

neplő Midgard cég praktikus holmiját meglepő módon nem az iskola valamelyik tanára tervezte; s nem is az a Wilhelm Wagenfeld, akit a tárlaton – a Moholy-Nagy irányításával 1924-ben készült nevezetes állólámpájának mintegy képletes helyén – jénai teás- és kávésedényei képviselnek a harmincas évek elejéről. Míg Wagenfeld megtalálta boldogulását Németországban, Weiner útja Dessauból a Szovjetunióba, onnan Párizsba, majd a háború elől Chilébe vezetett; a negyvenes évek végén tért haza. Ezt követően előbb a Csillebérci úttörővárost tervezi, majd főépítész lesz a tömeges kislakásépítés bauhausi víziójának kommunista változataként klaszszicistára formált Sztálinvárosban, amelyet a környezetbe belerondító

nagypaneles tömbök árnyékában ma már igencsak barátságosnak érzékelünk. Több mint jelképes tehát, hogy Weiner Tibor a Bauhaus-lámpát 1964-ben bekövetkezett haláláig megtartotta. Fényével életre szólóan egy szellemiségével messzire sugárzó intézmény világitott számára.

A Bauhaustól New Yorkig. **Weininger Andor** kiállítása a Virág Judit Galériában. Művek Körner András és a Janus Pannonius Múzeum gyűjteményéből. Kurátor: **Szeredi Merse Pál**. Május 1-től május 31-ig.

Bauhaus100. Program a mának/Kortárs nézőpontok. Ludwig Múzeum. Kurátor: **Fabényi Júlia, Készman József, Petró Zsuzska** (Ludwig Múzeum), **Ritoók Pál és Sebestyén Anna** (Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ). Április 10-től augusztus 25-ig.

Mélyi József

119

Program a jövőnek

Egyszerre mindenki a Bauhausról beszél. Egymást érik az előadások, a kiállítások és a rendezvények, mint ha a száz évvel ezelőtti weimari iskolaalapításnál nem lenne fontosabb hivatkozási alap a mai Magyarországon az építészet, a dizájn vagy a képzőművészetek területén. Az irodalmi élet valahogy így ünnepelte néhány évvel ezelőtt a *Nyugatot*, de nemcsak a tradíciók, hanem az ünneplők tekintetében is összehasonlíthatatlan a két jubileum. Kihegyezve talán azt mondhatnánk, hogy irodalmi életünk van, képzőművészeti, dizájn- vagy építészeti életünk jelenleg gyakorlatilag nincs. Sokan nyilván összerezzennek: hogyhogy? Hiszen

nem éppen most igazoljuk, milyen elevenen reagál egy adott hívószóra minden művészeti ág, mennyire intézményesült a hagyományok ápolása, a jelen és a múlt hogyan fűződik össze a jövő jegyében? Az előadásokkal, kiállításokkal és rendezvényekkel a valóságban csupán elfedjük korunk és magyar közegünk problémáit: alig léteznek már nagyobb intézményeink, amelyekkel a múltat a jelennel szinkronizálhatnánk, ebből következően a jövőre sincs jól körvonalazható programunk.

A Ludwig Múzeumban megrendezett jubileumi kiállítás egyik alcíme: *Program a mának*. Tulajdonképpen nem is kellene továbbmennünk, hi-

szen már ebből a megfogalmazásból is levezethetők alapkérdések: mit is értékelünk ma a száz évvel ezelőtti Bauhaus programjából? Ha nem is látjuk összefüggéseiben, de legalább töredékeiben mi lehet az, ami a mai világban is érvényes? És főleg mi az, ami mindebből programként leszűrhető és a jövőre vonatkoztatható? Ezekre a kérdésekre a kiállítás nem ad választ. Egyrészt azért, mert nem írja körül, mi is volt – mai szemmel nézve – a Bauhaus lényege. Másrészt azért, mert a kiállított objektumokból úgy tűnik, mintha a Bauhaus szelleme mindig is töretlenül jelen lett volna a magyar kultúrában és oktatásban. Harmadrészt azért, mert a tárlat nem néz szembe a Bauhaus-szellemiség érvényesítésének jelenlegi lehetetlenségével. Ehelyett az derül ki, hogy a Bauhaus címszava alá bármilyen modern és modernista gondolat besöpörhető; hogy a kortárs magyar művészet szereplői közül mindenki, aki színnel, formával, mozgással foglalkozik, legalábbis két lépésben a Bauhaushoz köthető; és a Bauhaus elvei minden fontosabb intézmény krédójában jelen vannak.

Pedig a tárlat nem indul rosszul. Egymást követik az egyenként érdekes történeti anyagok; vannak olyan tárgyak és dokumentumok, amelyekért önmagukban érdemes lett volna kiállítást rendezni. Ilyen például Moholy-Nagy László német nyelven, géppel írt levele Bierbauer Virgilnek, amelynek végén kézzel írva, magyarul kér bocsánatot a német kényszerű használata miatt. Szintén egyediek és rendkívül érdekesek Bárdy Margit díszlet- és jelmeztervei meg az ezeket dokumentáló fotók a bajor tévé 1969-es *Triádikus balett*-re-

konstrukciójáról. Mivel kompaktabb, ezért messzebbre mutat a *Vörös kockaház* terme, benne Katharina Roters és Szolnoki József művével, amely a jelen és a múlt között valóban szoros és elgondolkodtató kötést teremt. Mint a néhány évvel ezelőtti pécsi kiállításon, itt is pontosak és jól kimértek Várkonyi György szövegei Weininger Andorról vagy Molnár Farkasról. Károlyi Zsigmond néhány, Kandinszkijhoz is kötődő rövid mondata, pedagógiai kísérleteivel is összefüggő magyarázó rajza inspirálóbb, mint az előtte vagy utána elhelyezkedő egész terem.

A termekről, az egyes gondolati egységekről azonban nehéz beszélni, mert legtöbbször kimerülnek az egy-egy címszóhoz kapcsolódó asszociációk gyűjtésében és felmutatásában. A kiállításban nincs különösebb rendszer; ha a nézőt egy hátsó ajtón keresztül eresztenék be, valószínűleg sokáig kellene találgatnia, milyen kiállításba csöppent. Nincsenek eleven erővonalak, s a másik alcímet (*Kortárs nézőpontok*) tulajdonképpen megkérdőjelezve, nincsenek kiemelt szempontok – mintha inkább egy *Hogyan készítsünk könnyen, gyorsan jubileumi kiállítást?* receptkönyvből származna minden elem. A kortárs művek között – amelyek sora azonos a megadott tág címszó feldobásával és a nagyobb pesti magángalériák anyagaiból fájdalommentesen beszerezhető művek listájával – számos nagyszerű alkotás található, a Bauhaus alapelveivel azonban néhány variáció kipróbálása után éppoly tetszőlegesen összekapcsolható lenne szinte bármely más, önkényesen kiválasztott munka. S ugyanígy a MOMÉ hallgatóinak feladatai is mintha bármelyik európai képzőmű-

vészeti vagy dizájn főiskola bármely tanszékéről származhatnának. Az elsietett válogatás, a gyors munka benyomását erősítik a sokszor hibákkal, következetlenségekkel tarkított falfeliratok, ezek közül kiemelkedik az Iparművészeti Főiskola nyolcvanas évekbeli programjáról készített hatalmas print, amelynek tragikomikus módon magyar és angol főcíme is hibás.

Mindez azonban valóban csak a problémák külső héját érinti. A belső kérdések ugyanis nem az alcímekkel, hanem a főcímmel kezdődnek. A *Bauhaus100* egyik olvasata ugyanis úgy szól, hogy a Bauhaust *immár* száz éve alapították. A százévnnyi múlt az elmúlt évtizedek során mintha paradox módon lerövidült volna; a múlt század hetvenes-nyolcvanas éveiben a száz évvel korábbi események még a régmúlthoz tartoztak. De ha lerövidültek is a történelmi szakaszok – és mi a hatvanas éveket szinte még a képzőművészeti jelenünkhöz tartozó, „prekortárs” időszaknak tekintjük is –, a száz évvel ezelőtti Bauhaus esetében egy jubileumi kiállítás feladata lehetne megvizsgálni, vajon az akkori elvek, utópiák, elképzelések mennyire lehetnek érvényesek a fenekestül felfordult, átalakult világban. Hogyan lehet a mai fizika alapjairól megközelíteni Itten színtanát? Miként ültethetők át Moholy-Nagy fény-tér ötletei a megváltozott médiaközegbe? Hol húzódnak a kézművesség oktatásának mai határvonalai? Egyáltalán: hol lenne a mai világban egy Bauhaus-léptékben gondolkodó iskola helye?

Ami ugyanis a Bauhausról folytatott beszéden mégis átüt, az az egykori kezdeményezés és a mai vissz-

hangok léptékkülönbsége. A régi életformák átalakításának akarata, az „életet építő művészet” megteremtésének szándéka mögött valaha a világ átalakításának elképzelése húzódott. Ma ezek a szándékok léteznek ugyan, de lehetetlenségük szembetűnő. Az új világhoz szükséges új vizuális rend megteremtése helyett ma például inkább egy festői részprobléma vázlatos megoldása a cél. Egy mindenki számára használható hétköznapi tárgy újraalakítása helyett a tervező inkább egy rétegközönségnek készített extrém sporteszközben gondolkodik – amely azután a mai Magyarországon sohasem jut el a gyártásig. A nagyobb léptékek a valóságban már nem léteznek; beszűkülnek a lehetőségek, és ezzel együtt a gondolkodás is. Hogy a mai Magyarországon mennyire szűk a „világformálás” játéktere, azt éppen a legtágasabb látvány mutatja. A Ludwig Múzeum első emeleti kiállítóhelyiségéből csodálatos panoráma nyílik Budapestre; látszik a pesti Duna-part, a Gellérthegy és azon is túl. Ebben a kivágásban az is jól megmutatkozik, mennyire kevésbé jelenik meg épített környezetünk múltjában és jelenében a modernista vagy éppen a jelenkort szem előtt tartó szemlélet. Milyen kevés a merész színekombináció, milyen ritka a formákkal, a dinamikával, az anyaggal folytatott eleven játék – ha le tudjuk venni a tekintetünket a funkciótlan zikkuratról és a Nemzeti Színház irgalmatlan tömbjéről, s mégis kilátszik a Bálna háta, akkor az is eszünkbe juthat, hogy valaha ez is egy holland Cet volt.

Magyarország ma korántsem a százévesen is korszerűvé tehető Bauhaus jegyében épül; a progra-

mot a közeljövőnek a harmincas évek konzervatív magyar világa adja. Budapesten a jelent tükröző és a jövő léptékeit megsejtető épületek helyett a múlt épül újjá; Kotsis Iván egykori tervei közül manapság nem a modern nyaralók jelentik a mércét, hanem József főherceg tihanyi kastélya; szobrokat pedig nem Bokros Birman Dezső, hanem Zala György szellemében emelünk. És az iskolák sem a Bauhaus nyitottsága felé tartanak: ha csak a Képzőművészeti Egyetemre tekintünk, már a száz évvel ezelőtti reform elveinek újragondolása is külső nehézségekbe ütközne – pedig Lyka Károly egykori elképzelései a földrajzi távolság sokszorosára voltak a Bauhaus elveitől. Nem is kellene túlságosan kihegyezni: egy Bauhaushoz hasonló iskola indítását a mai Magyarországon valószínűleg nem engedélyeznék, s ha már létezne, szabad működését az állam ellehetetlenítené. (És akkor még nem is beszéltünk arról, hogy mi jelenne meg az állami sajtóban az egykori tanárokról, ha „felforgató” elveiket ma fejtenék ki.)

Ha ma a Bauhausról kortárs nézőpontokat feldolgozó és programot adó kiállítás születne, akkor nem kerülhetné meg a kérdést, mi történik azokkal a fiatal művészekkel, akik elhagyják az országot, és nem is

térnek vissza. Mi történik azokkal a fiatal dizájnerekkel, akik a közép- és kisvállalkozások helyzetéből kifolyólag nem jutnak valódi piaci megbízásokhoz? Mi játszódik le azokban az építészekben, akik azt látják, hogy az állam betonból készített lovardamásolatot? A száz éve alapított Bauhausra tekintve egy mai magyarországi kiállítás felvethetné, hogy Moholy-Nagy László nevét 1948 és 1962 között gyakorlatilag nem írták le magyar publikációkban, és a hatvanas évek közepén vetődött fel csupán először, hogy magyar művészek kellene tekinteni. De elemezhetné azt is, hogy a mai magyar közvélemény vajon mennyiben tartja meghaladottnak az 1975-ös *Tulipán-vita* Bauhaus-ellenes érveit. Vagy megmutathatná, mi az Alaptörvénybe emelt MMA tagságának nyilvános véleménye a Bauhausról. De mindez már valóban az utópiák világa, s így nincs köze a Ludwig Múzeum mostani kiállításához.

Bauhaus100. Program a mának Kortárs nézőpontok. Ludwig Múzeum, 2019. augusztus 25-ig. Kurátorok: **Fabényi Julia**, **Készman József**, **Petró Zsuzska**, **Ritoók Pál** és **Sebestyén Anna** (Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ). Április 10-től augusztus 25-ig.

Tele van bikaszarral

A Csomós? Csomós Mari lesz Bromden, az indián a Radnótiban? A Kakukkfészekben? Na, ez már megint a Zsótér, az ő szokásos örületeinek egyike, hogy ha öreget kell játszani, az legyen fiatal, ha magaszt, akkor alacsony, ha nőt, akkor férfi. Aztán lehet magyarázni, hogy ez a színészet lényege, úgy tesz, mintha valaki más volna, ha tömeggyilkos, akkor nem kell hozzá előtanulmányként megölnie néhány embert, el tudjuk képzelni róla. Már ha jó színész. Legyen ez a színház előnye a filmmel szemben. A filmváltozatban a langaléta Will Sampson játszotta az indián Bromdent, de akármekkora is volt, azért magasított talpú cipőt adtak rá, hogy még nagyobb legyen, hogy tényleg egy egész fejjel magasodjon a többiek fölé. Nekünk itt a színházban ilyenmire nincs szükségünk, azt értem. De: a Csomós?

Ez most nem színészeti kérdés, hanem életkori, fizikai állapottól függő. Hogy ennyit beszéltetni valakit, akinek már nehezebb esik a beszéd. Ennyi szöveget megtanítani egy idősebb asszonnyal. Láttam Törőcsik Marit Kaposváron, amikor a betegségéből fölépülve visszatért, másfél órán át beszéltették folyamatosan, de az egyszeri csoda volt. Tényleg egyszeri. Csomós Mari olyanokat mond, hogy beleégett a gőc, aztán gondolkodhat az ember, hogy mi lehetett az eredeti szövegben a gőc helyett. Bár úgy tudja kimondani a gőcöt, hogy elbizonytalanodom: talán tényleg van ilyen szó, csak en-

gem nem tanítottak meg rá. Aztán látom, hogy elakad, és hogy gyanúsan nézeget balra, a színpadi ajtófélfára, nyilván ott van számára elhelyezve valami monitor, ahol fut a szöveg. Nagy baj nem lehet, de hogy is lehetne átélni ezt a helyzetet...

Most jut eszembe: milyen helyzetet? Hogy nem tud beszélni? De hát eredetileg nem is volna szabad beszélnie, épp az a lényeg, hogy az indián süketnéma. Pontosabban annak tetteti magát, és hát az a legnagyobb színházi (vagy filmes) közhely, hogy ha valaki némának tetteti magát, az előbb vagy utóbb megszólal. Ez már a regényt színpadra átdolgozó Dale Wasserman józanságán vagy tehetségén múlik, hogy nem hagyja elhatalmasodni a darabon ezt a közhelyet, azzal kezdünk, hogy beszél a néma, hall a süket. Attól még megél a poén, amikor először szólal meg, csak megfelelő arckifejezéssel kell mindezt lekísérni.

Ami a szöveg egészét illeti, azt egy kicsit szokni kell. Ambrus Mária és Zsótér Sándor a két fordító, és vannak pillanatok, amikor az emberben óhatatlanul is előjön a pontoskodás, azt mondják például az egyik szereplőről, hogy senkinek sem a bolondja. Csakhogy ez magyarul mást jelent, mint angolul a nobody's fool. Magyarul annyi, hogy senkibe nem szerelmes az önfeladásig, angolul meg azt, hogy senkit nem szolgál, senki nem tudja őt manipulálni. Azért az nem egészen ugyanaz. Vagy amikor Ratched nővért kérdezik, hogy visszamegy-e még McMurphy az elekt-

rosokk-kezelések és lobotómia után, és ő azt feleli, hogy vissza, akkor azt mondják rá, hogy asszonyom, maga tele van bikaszarral. Itt, persze, érezni a szándékosságot, a bullshit egyszerűen hazugságot jelent, de ha bikaszarnak van fordítva, az réme-sebb, az nem azt jelenti, hogy hazudik, hanem valami szörnyű belső állapotokra utal, van itt egy nő, mellesleg Kováts Adél, tulajdonképpen elég csinos, de hiába, mert tele van bikaszarral. Jobb volna messze elkerülni, de sajnos nem lehet, ebben a kórházban ő a főnővér.

Lassan tisztázni kellene, melyik kórházban vagyunk. Mert Zsótér ízléses, nem fog itt nekünk kikacsingatni, hogy mi volnánk itt az ápoltak ebben a Magyarország nevű egészségügyi intézményben, és van, aki elmehetne, elmenekülhetne, mégsem teszi, van, akinek maradnia kell, nem tehet mást, de az garancia a rabságra, olyanok nőttek a fejünkre, olyanok döntenek a sorsunkról, akiknek sem felhatalmazásuk nincs erre, sem tehetségük arra, hogy helyesen döntsenek. Ez volna a politikai színház, amit ma én elviselhetetlennek tartok, nemcsak laposnak, de károsnak is, a dohogást állandósítja a tettek helyett, pedig ha nem tetszik valami, tényleg nem kötelező elviselni. Ne játsszuk már ezt a hofigézésdit, hogy a színház legyen megint a szelep, ahol műveltebb emberek kiereszthetik a gőzt a munka után, mert az már megvolt, rossz volt, elég volt.

Másfelől meg Zsótér nem ízléses, mégis kibeszél a darabból, McMurphy Pécelről érkezik az elmeógyógyintézetbe, az indián főnök a kombinátról magyaráz, a közön-séget bevonják a játékba, természe-

tesen azon az alapon, hogy úgysem fog bevonódni, nem fogjuk föltenni a kezünket a szavazáskor, és ha hülyének vagy öregnek neveznek, mi nevetni fogunk. Nyilván azért, mert tényleg hülyék és öregek vagyunk. A feketék nem feketék, hanem kékek, kékre mázolják a két verekedős ápoló arcát, kezét, talán csak hogy föltegyük magunknak a kérdést: hol vagyunk?

Hol kellene lennünk? Mert az, hogy egy amerikai elmeógyógyintézetben mi történik, az talán mégsem annyira közérdekű. És hogy ez itt nem a *Rómeó és Júlia*, halhatatlan szerelmesek története, valami minta, amit követni kell, aztán elfelejteni, hogy a megfelelő korba érve mi is Capuletként vagy Montague-ként tudjunk gyűlölködni, az is biztos. Ha amerikai marad a történet, beszorul önmagába, távolivá és elmúlttá válik. Ha Magyarországra helyeződik át, akkor köszi, nekem nem kell. Szóval: hol vagyunk?

Azt mondanám: odabent. Ambrus Mária díszlete felfújható és leereszthető, áttetsző műanyag, amolyan gumimatrac-boltív. Kicsiben kezdi, de aztán megnő, többé-kevésbé betölti a színpadot széltében is, magasságban is, de azért marad benne valami klausztrófób hatás, be vannak zárva. Csak lassan értem meg, ez a héj nemcsak arra jó, hogy meglegyen ez a kint és bent érzet, hogy pontosabb legyek, arra épp nem jó, hiszen kint is azok vannak, akik bent, miközben a beszélő szereplők odabent dolgoznak, néhány egyéb ápolt kint üldögél, és mivel a héj maga átlátszó, ők is kénytelenek kintlétükben is bent lenni, színpadon lenni, amikor nincs mit mondaniuk. Valahogy tehát nem ez a lényeg, vagy talán mégis. Mire

megvilágosodom, a főhős éppen elborul, McMurphyn végrehajtanak egy szép sorozat elektrosokk-kezelést, és mivel megtörhetetlennek bizonyul, még meg is operálják az agyát. Ahogy ez zajlik, ő, vagy hogy nevén nevezzük, Vilmányi Benett a héj tején vonaglik, miközben kieresztik a levegőt magából a héjból. A test többé-kevésbé a földre ereszkedik, és nem mozdul: élő halott. Véglegesen kívül marad. Kívül önmagán.

Mert, ha jól értem a dízletet, ez a félgömb mégis egy koponya, ott játszódik ez a szomorú vagy talán mégsem szomorú történet, a menekülők és a lázadók meséje, amely végül igazi lázadás vagy igazi változás nélkül ér véget. Minden (a) fejben dől el. Itt

élnék ezek a nagy senkik, mert hát senkik, nincs mit tenni, pusztítják magukat, fecsérlik az intellektusukat egymás megfigyelésére és a helyzet értékelésére, egy helyben járásra és gumicontrárgcsálásra. A legtevékenyebb köztük ez a McMurphy, ez a magyar módra kigyúrt Vilmányi Benett, vékony lábakon járó nagy felsőtest, de erő helyett azt érzi benne az ember, hogy ha megszúrnák egy tűvel, ő is éppúgy leeresztene, mint a körülötte lévő dízlet. Ezek lettek a hőseink. Még mindig jobbak, mint mi magunk.

Dale Wasserman: Kakukkfészek. Rendezte: **Zsótér Sándor.** Szereplők: **Csomós Mari, Vilmányi Benett, László Zsolt, Zsótér Sándor.**

Szerzőink könyvei

125

Médiatörténelmet csinálók

Gáspár Győző és a Mi a vágyad, more?

126

Ha hamarjában rá kellene bökni a magyar kereskedelmi televíziózás legellenszenvesebb, mert legártalmasabb negatívumára, úgy mindennemű kétely nélkül a sunyiságot választanám az igencsak gazdag kínálatból. Azt a mindennapi, profin bejáratott praxist, amely a forma és szöveg szerint nemes vagy legalábbis helyes szándékot jelző deklarációk takarásában ellentétes irányú üzemmenetet valósít meg. Az úgynevezett tehetségkutatástól a felelősségteljes (politikai) döntések pártolásáig meg az álhírek kárhoztatásáig majd mindenütt ráismerhetünk erre a gyakorlatra.

Nem különösebben szép, de mindenesetre érzékletes példája ennek az eljárásnak Gáspár Győző és az RTL csatornacsalád tekintélyes múltra visszatekintő kapcsolata. Az RTL Klub ugye köztudomás szerint a megkülönböztetésektől és előítéletektől ment társadalmi elfogadás és teljes egyenértékűség tiszteletet érdemlő és csakis helyeselhető programját tűzte a zászlajára, s ennek jegyében a csatorna időről időre fel emeli a szavát, díjakat oszt és vesz át stb. Csakhogy mindeközben 2005 óta – kisebb megszakításokkal – egy roma bulváropojáca hangsúlyos szerepeltetésével éppenséggel mást sem tesz, mint rájátszik egy ordas és közös hazánkban sajna se nem elenyésző, se nem ártalmatlan előítélet-komplexumra. Hiszen Győzike

túl hangos, sőt harsány; gyakorta indulatosan handabandázik, de gyáva; műveletlen és rossz ízlésű; a magyar nyelvet és főleg az idegen szavakat valósággal kerékbe törö; szájjal valóságos a babonaságig.

A cigánysággal kapcsolatos negatív sztereotípiák közül mindössze talán csak a bűnözési hajlamot nem mutatja fel: az mindössze a néhai show-ja peremén bukkant fel itt-ott, nem számítva természetesen Gáspár Győző nevezetes adócsalási bűnügyét (1 év 8 hónap felfüggesztve). Úgy istenigazából cáfolni azonban csupán egyetlenegy etnikai sztereotípiát cáfol e bulvárszemélyiség működése: a romák kollektív muzikalitásának és ritmusérzékének vélelmét. Hiszen Gáspár már az apai pénzen összevásárolt Romantic együttesben érzékletesen bizonyította igencsak földszintes, csakis a jó énekesnők által szerencsésen ellensúlyozott/kitakart zenei adottságait.

A mélyszegénységtől mentes világban játszódó hajdani Győzike Show persze más értelmezési keretbe is beilleszthető lehet. Elvégre a csatorna műsor- és formátumhonosítási buzgalma e téren is szembeötlő. Persze Gáspár Győzöt legfeljebb annyira lehet a magyar Ozzy Osbourne-nak tekinteni, amennyire Salgótarján a magyar New Jersey vagy Essex. Mindenesetre Gáspár személyében az RTL szert tett egy családostól zajosan önjáró, de amúgy fegyelmet-

ten parírozó csatornabohócra, s az egyszerre ál- és trash-reality zsáner számára nehéz elképzelni az efféle figuránál alkalmasabb, vagyis kényelmesebben kézreeső főszereplőt. S ha a legjóindulatúbb, már-már vad képzelgésnek is beillő értelmezést vesszük: a Győzike Show az elfogadás egy nem túl emelt szintjét, a nevetségesség általi elfogadást képviselte. Igaz, ez alig valamivel haladta meg a régi magyar hangosfilmek romaábrázolását. (Egy rövid zárójeles kitérő erejéig essen említés a tényről, hogy a negatív etnikai sztereotípiák mint humorforrás e tárgyban sajnos nemcsak kiapadhatatlannak tűnik, de – Hofitól a *Heti hetesig* és tovább – változatlanul sokkalta elfogadottabb és kultiváltabb a legszélesebb nyilvánosságban, mint akár a zsidóságra vagy mondjuk épp a melegekre vonatkozó előítéletek.)

A főszereplőit, autentikus statisztériáját és közönségét egyaránt mélyen és eredményesen lenéző, sőt megvető Győzike Show persze már a múlté, még ha az emléke és az ismétlései itt kísértének is a képernyőn. Gáspár Győző is továbblépett azóta, és korántsem csupán a zebra-mintától távolodott el valamelyest. Műsorvezető vált belőle, értelemszerűen a trash- és realityvonalon. Legújabbban a cím kiötlőjét bizonyosan nagy és jogos szakmai büszkeséggel eltöltő *Mi a vágyad, more?* közép-pontjában lelhetjük Győzike-t (úgy is mint José Armandót), és ez a műsor egyszerre ad hű képet a bulvártévés médiacelebek „természetes” karakterfejlődéséről meg a csatornacsalád működésének oly arca és tenyérbe mászóan faszari jellegéről.

Kezdjük az új Gáspár Győzővel, aki ma már egy merő önreflexivitás.

Így idézi fel tévés múltjának „embematikus pillanatait”, melyeknek olyan csúcspontokat köszönhet a honi televíziózás, mint amikor a család kutyája a kocsikulcsra pisilt, midőn ellopták Győzikeék kerítését, vagy mikor a platóra felrakott magas üveges szekrényt behajtáskor lefejezték... (Burleszk a köbön.) A műsorvezető mindegyre csak kikacsint, tódítja a múltat, s közben önmagát karikázza, immár túljátszottan eltartva magát a szerepét – hogy azt azért senki se higgye az igazi Gáspár Győzőnek. Ezzel a rötyögős távolítással, ha lehet, még ellenszenvesebbé válik a figura, pláne hogy mindeközben váltig a saját médiamitológiája körül ógyeleg a műsor, hol direktben, hol pedig megkockáztatva egy-egy mandineres közelítést.

„Médiatörténelmet csinálók” – mondja Gáspár, hozzátéve, hogy a bölcsészprofesszor érettségét meg Louis de Funès derűs szakmai önértékét elegyítve, hogy ebben a nézőt cinkosságra hívó és közben magához alacsonyító modorban eladja a televíziózás mindenkori legócskább késztermékét: az (ál)kívánságműsornak álcázott ismétlő-válogatást. Merthogy erről van szó. Ezért idézgeti Gáspár hajdani show-jának nevezetes jeleneteit, ezért kacsingat ki a szerepe mögül (egy még kínosabb szerepet megmutatva), és ezért végez kamerás ámokfutást Salgótarján utcáin és egyéb köztereken, bűnsegédletre készítetve a nógrádi megyeszékhely lakosságát. Természetesen a legszívesebben, akár kérés nélkül is, önmagát ismétli a műsorvezető: a Győzike Show legsikerültebb pillanatait éppúgy, mint önszórakoztató dumájának agyonhasznált paneljeit, melyek közül csak vajmi ritkán bu-

kik elő az amúgy teljességgel önkéntelen nyelvi humor egy-egy gyököcskéje. (Mondjuk például: „A Jóisten hátulról megszólított.”)

Alighanem nehéz elhinni, de a *Mi a vágyad, more?* a csatornacsaládra nézve még ennél is kedvezőtlenebb látletnek bizonyul. A műsorból ugyanis kiderül, hogy az RTL Klubnak és oldalhajtásainak nincsen érdemben ismételhető anyaga. Ezen állításunknak látszólag ellentmond a tény, hogy a műsorszolgáltatói csatornacsomagokban egy sor olyan tévét találhatunk, amely jószerint egy az egyben és szakadatlanul az RTL régi vackait ismétli. Csakhogy az ilyen ismétlőcsatornán a reciklálás rendesen nem társul a közkívánatra fölkiáltásával, vagyis az szó szerint: nem kívánságműsor. Gáspár Győzőék azonban, nagyjából a Gálvölgyi-féle *Felvonulók kérték*-paródia hitelességével, ezt a zsánert karikírozzák, hogy aztán egy-egy álkérést követően bejártsszák – a nagy semmit.

Az *Anikó Show* egyik vendége megkísérli elénekelni a *Despacitót*, Alföldi Róbert egy sorozat szereplőjeként veszettül rikoltozik, a 2012-es *Csil-lag születik* operett-tenoristája neki-

fut *A montmartre-i ibolya* művész-himnuszának, Istenes Bence bokszot imitál egy főzőműsorban – ilyen és ehhez hasonló részletek követik a leplezetlen kamukázást, amelyet önfelédlt komédia gyanánt kellene vennünk. Olykor pedig a szemérmetlen húzások licitjében értelemszerűen a friss műsorok promózása is előke-rül: mondjuk, visszatérően a *Cápák közt* című halvány befektetési show hosszadalmas és abszolút érdektelen szakaszai. Szinte üdítően hat, amikor föltűnik a „kéresek” között a *Szulejmán* egy jelenete.

A *Mi a vágyad, more?* egyik adását a fikció szerint egy nyilvános vécébe beszorultában vezeti Gáspár Győző. Kukucska ki az ajtó felett, panaszkodik a szagra, hogy aztán a műsor-készítők slusszpoénül kijátszhaszák az utolsó kívánságot: a *Barátok közt* ama híres és rém mulatságos jelenetét, melyben Vili bácsi beszorul egy konténeres mobilvécébe, amit ráadásul el is szállítanak. Így jutunk el a vécétől a vécéig, a bulvártévészés örök körforgása szerint. Ahol tehát a végtermék sem lehet kérdéses.

RTL Klub – Mi a vágyad, more? Gáspár Győző műsora.